

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΩΣ ΟΡΓΑΝΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Λ Ο Γ Ο Σ

ἀπαγγελθείς ὑπὸ τοῦ ὑφηγητοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

ΑΝΔΡΕΟΥ Ν. ΣΚΙΑ

κατὰ τὴν ἐναρξιν τῶν ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ παραδόσεων
αὐτοῦ τῇ 2 Νοεμβρίου 1892

Φίλοι ὀμιληταί.

Ἐπιτραπέισις μοι τῇ εὐμενεῖ ψήφῳ τῶν σεβαστῶν τῆς ἡμετέρας
σχολῆς καθηγητῶν τῆς ἀπὸ τῆς σεμνῆς ταύτης ἔδρας διδασκαλίας τῆς
ἐλληνικῆς φιλολογίας, ἧτις ἀπετέλεσε μὲν καὶ ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότα-
τον στοιχεῖον τῆς παιδείσεως πάντων τῶν πεπολιτισμένων ἔθνῶν, μέλ-
λει δὲ καὶ ὑμᾶς κατὰ τε τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ φοίτησιν καὶ μετὰ
ταῦτα νὰ ἀπασχολῇ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μελέτημα, εὐκαιρότατον γομίζω κα-
ταρχόμενος ἤδη τοῦ ἔργου νὰ ἐνδιατρίψω περὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς παι-
δευτικῆς τῶν φιλολογικῶν μελετῶν σημασίας καὶ τὸν καθορισμὸν τῆς
ὀρθῆς μεθόδου, μεθ' ἧς αἱ τοιαῦται μελέται δύνανται νὰ παράσχωσι τὴν
ἐξ αὐτῶν προσδοκωμένην ὠφέλειαν. Διότι εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον οὐδεμίᾳ
ἀλήθεια παρίσταται βεβαιότερα ταύτης, ὅτι ἡ μόνη αἰτία ἡ παραγα-
γούσα ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τὴν αἴρεσιν τῶν ἀμφισβητούντων τὴν
χρησιμότητα τῆς σπουδῆς τῆς ἀρχαιότητος ἐν τῇ καθολικῇ τῶν πολιτῶν
παιδεύσει εἶνε ἡ ἐσφαλμένη τῶν φιλολογικῶν μελετῶν ἀντίληψις καὶ ἡ
πλημμελής ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλία.

Τὴν ἔμφυτον ὑπὲρ τὴν ζωὴν φύσιν ὑπεροχὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύ-
ματος, ἧς τὴν τελείωσιν ἐπιδιώκει πᾶσα παιδείυσις, ἀποτελεῖ πρὸ πάντων
ΤΟΜΟΣ ΙΒ'. Νοέμβριος.

ἢ παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ ἀσυγκρίτως ὑπερτέρα δύναμις τοῦ διαγιγνώσκειν ἐντός τῆς χαώδους πληθούς τῶν ἐκ τε τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου εἰς τὴν συνειδήσιν συντρεχουσῶν καὶ ἀλλήλαις ἀνταγωνιζομένων παραστάσεων τὰς ὁμοειδεῖς καὶ μετακινεῖν αὐτὰς ἔξω τῆς ἐκ τυχαίας συμπτώσεως ἀποτελεσθείσης ομάδος, ἐν ἣ ὁμοειδεῖς μετ' ἀνομοιοειδῶν παραστάσεων εὐρίσκονται συμπεφυρμένοι, ἀναπλάττειν δὲ ἐκ τῶν οὕτως ἀπομονωθείσων παραστάσεων νέα καὶ ὄχι πλέον ἐκ τύχης παραχθέντα, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν καὶ τὸ ποιὸν τῶν πραγμάτων ἀνταποκρινόμενα συστήματα. Ἐξωτερικὸν δὲ σύμβολον τοῦ ἐν τῇ ψυχῇ συντελουμένου τοιοῦτου τῶν παραστάσεων μετασχηματισμοῦ εἶνε ὁ μόνον τῷ ἀνθρώπῳ δεδομένος λόγος, δι' οὗ τὰ τοιαῦτα τῆς διανοίας δημιουργήματα ἀποβάλλοντα τὴν πρώτην εἰδωλοφανῆ φύσιν ἀποκτῶσιν ὑλικὸν σῶμα, δι' οὗ μόνον καὶ ἐν τῷ παραγαγόντι αὐτὰ πνεύματι διατελοῦσι ζῶντα καὶ εἰς ἄλλους ἀνθρώπους μεταδίδονται.

Ὅσον εὐκολώτερον τελεῖται ἐν τῷ πνεύματι τινος ἀνθρώπου ἢ τοιαύτη τῶν ἐν τῇ συνειδήσει παραστάσεων διασκευή, ὅσον ποικιλώτερα καὶ πολυμελέστερα καὶ μᾶλλον ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ ψυχικοῦ βίου εἰλημμένα εἶνε τὰ ἐξ αὐτῆς δημιουργούμενα διανοήματα, ὅσον σαφέστερον ὑπάρχει τὸ βάθος τῶν ἐννοιῶν, τοσοῦτον εὐρύτερον εἶνε τὸ χωρίζον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀπὸ τῆς ζωῆδος χάσμα, τοσοῦτον τελειότερα ἢ πνευματικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξις. Τοῦναντίον δὲ ὅσον δυσκαμπτότερα καὶ μᾶλλον μονότονος εἶνε ἡ διανόησις, ὅσον μικρότερον μέρος τοῦ ἐν τῇ συνειδήσει πλούτου τῶν παραστάσεων καὶ τοῦτο μᾶλλον ἐκ τῶν αἰσθήσεων εἰλημμένον συμπήγνυται εἰς διανοήματα, ὅσον ἀμυδρότερον καὶ μόνον ἐκ τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ σημείων διακεκριμένον ὑπάρχει τὸ βάθος τῶν ἐννοιῶν, τοσοῦτον προσεχεστέρα πρὸς τὸ ζωῆδες εἶνε ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια. Τὴν κλίμακα δὲ ταύτην τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος παρακολουθοῦσα καὶ ἡ τὰ διανοήματα ἐξαγγέλλουσα γλῶσσα παρίσταται πλουσιωτέρα μὲν καὶ εὐμηχανωτέρα καὶ φιλοκαλωτέρα παρὰ τοῖς ὑπερέχουσι κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν λαοῖς καὶ ἀτόμοις, πτωχότερα δὲ καὶ δυσκαμπτότερα καὶ ἀγροικότερα παρὰ τοῖς ἀπαιδεύτοις καὶ ἀμορφώτοις.

Ὡς πρόσωπον συνειδήσιν ἔχον ἑαυτοῦ παρίσταται ὁ ἄνθρωπος, ὅταν συνοψίζων τὸν σύμπαντα ψυχικὸν βίον τοῦ ἀτόμου ἀντιληφθῇ τὴν ἐννοιαν τοῦ ἐγώ· ἢ δ' ἐξαρτικειμένως τῆς ἐννοίας ταύτης, ἥτοι ἢ περὶ τοῦ βάθους αὐτῆς φιλοσοφία ἀποτελεῖ τὴν ὑψίστην σφαῖραν τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Τὸ πρῶτον δὲ βῆμα πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἐγὼ φιλοσοφίαν, εἴτε καθ' ἑαυτοῦ εἴτε ἐν σχέσει πρὸς τὸν ψυχικὸν βίον

τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, εἶνε ἡ ἐπισκόπησις τῆς ἐν τῇ γλῶσσῃ ἐμφαινομένης ἀλληλουχίας καὶ συνεπειᾶς τῶν ἰδίων διανοημάτων. Διότι καὶ ἀπλῶς μὲν πᾶσα ἀναζήτησις τῆς ἐτυμολογίας καὶ σημασιολογίας λέξεως τινος ἢ ἐξακριβωσις τῆς φύσεως καὶ χρήσεως γραμματικοῦ τινος τύπου εἶνε ἐν ταύτῃ ἀνασκόπησις τοῦ ἐν τῇ διανοῇσει κρατοῦντος λόγου, ἀλλὰ μάλιστα ἢ κατ' ἐπίγνωσιν πεποίθησις εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν ἰδίων κρίσεων καὶ συλλογισμῶν, ἧτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν πάσης ἐπιστημονικῆς πραγματείας, μόνον διὰ τῆς ἀναγωγῆς τῶν ποικιλωτάτων μορφῶν τῆς συνήθους ἐκφράσεως εἰς τοὺς ἐν τῇ συνειδήσει βαθέως ἐρριζωμένους ἀπλοῦς καὶ ἀναλλοιώτους λογικοὺς τύπους δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ.

Τοῦθ' ὅπερ λέγομεν πνευματικὴν διαύγειαν δὲν εἶνε ἀπλῶς ἡ ἐνδιάθετως λειτουργοῦσα δύναμις τοῦ διαστέλλειν τὸ ἐσωτερικὸν ποιὸν τῶν νοημάτων, ἀλλ' ἡ σαφῆς διὰ τῆς γλῶσσης ἐκδήλωσις τῆς διαστολῆς ταύτης. Ὅπως δὲ ἡ διανοητικὴ ἐνέργεια δημιουργοῦσα νέας γλωσσικῶν ἐκφράσεων ποικιλίας πλουτίζει καὶ τελειοποιεῖ τὴν γλῶσσαν, οὕτως ἐξ ἀντιστρόφου ἢ τὴν διάκρισιν τῶν νοημάτων ἐκδηλοῦσα γλωσσικὴ ἔκφρασις κρατύνει καὶ ἀναπτύσσει τὴν διάνοιαν ἐμποιοῦσα εἰς αὐτὴν τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἀποτελεσματικοῦ τῆς ἰδίας ἐνεργείας καὶ καθιστῶσα τὰ διανοήματα μόνιμον τῆς συνειδήσεως κτῆμα. Τῆς ἀλληλεπιδράσεως ταύτης μεταξὺ νοήσεως καὶ φράσεως συνέπεια εἶνε ὅτι τὰ διὰ τῆς πνευματικῆς ἐργασίας τινὸς παραχθέντα καινὰ καὶ ἀδρᾶ διανοήματα δὲν μένουσιν ἀποκλειστικὸν αὐτοῦ κτῆμα, ἀλλὰ καὶ ὁ σπουδάζων τὴν τὰ διανοήματα ἐκεῖνα ἐκδηλοῦσαν γλωσσικὴν ἔκφρασιν ὄχι μόνον αὐτὰ ἐκεῖνα ἀντιλαμβάνεται καὶ αὐτός, ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδίαν διάνοιαν καθιστᾷ ἱκανὴν πρὸς παραγωγὴν ὁμοίων διανοημάτων. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μελέτη δοκίμων λογοτεχνικῶν μνημείων ἐκφραζόντων τὰ προϊόντα τῆς ἐνεργείας διανοιῶν εἰς μέγαν βαθμὸν ἀνεπτυγμένων, καὶ μηδὲν πρακτικῶς χρήσιμον διδάσκουσα, εἶνε ὑπὸ παιδευτικὴν ἔποψιν πολὺ σπουδαιότερα καὶ ἀξιολογώτερα τῶν τὰ χρήσιμα διδασκόντων μαθημάτων ὡς ἐξευγενίζουσα καὶ κρατύνουσα αὐτὴν τὴν μέλλουσαν νὰ ἀντιληφθῇ καὶ χρησιμοποίησθαι ἐκεῖνα ψυχῇ. Ὁ μαθητὴς λοιπὸν ὁ μετὰ φιλοσόφου περιεργείας καὶ λεπτολόγου ἀκριβείας ἐξετάζων τὸν λεκτικὸν σχηματισμὸν δοκίμων λογοτεχνικῶν μνημείων δὲν ἐκμανθάνει ἀπλῶς ξηροῦς γλωσσικοὺς τύπους, ἀλλ' ἀντιλαμβάνεται τὴν ἐν αὐτοῖς ὡς ἐν ἐκμαγείῳ τινὶ ἀποτετυπωμένην διανοητικὴν ἐνέργειαν τῶν λογοτεχνῶν, ἐξοικειοῦται πρὸς τὸν πνευματικὸν βίον ἀνθρώπων τελειότερον ἑαυτοῦ ἀνεπτυγμένων, καὶ διὰ τῆς ἐξοικειώσεως ταύτης ἐξεγερρεῖ καὶ κρατύνει τὰς εἰσέτι ἐν ἀργίᾳ καθευδούσας δυνάμεις τοῦ ἑαυτοῦ πνεύματος.

Καὶ τῶν μὲν λογοτεχνῶν ὡς ἀτόμων τὴν πνευματικὴν δράσιν ἀντιλαμβάνεται τις σπουδάζων τὸ περιεχόμενον τῶν λογοτεχνικῶν αὐτῶν ἔργων διὰ τοῦ ἐκφράζοντος αὐτὸ λεκτικοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐκ τῶν παραδεδομένων γλωσσικῶν τύπων κατεσκευασμένου· ἀλλ' οἱ παραδεδομένοι οὗτοι τύποι αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς ἀσχέτως πρὸς τὸ περιεχόμενον παριστῶσι τὸ ἐκ τῆς καθ' ὅλου πνευματικῆς παραγωγῆς πασῶν τῶν παλαιότερων γενεῶν ἀποταμίευμα τῆς κοινῆς συνειδήσεως τοῦ ἔθνους, εἰς δ' ἀνήκουσιν οἱ λογοτέχνη. Ἡ καθ' ἐπιστήμην σπουδὴ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας τῶν τύπων τούτων, ἢτοι ἡ παρατήρησις τῆς κατὰ φυσιολογικὸς νόμους ἐξελίξεως καὶ μεταβολῆς τῶν φθόγγων, ἡ ἀναγωγὴ τῆς ἀπειροπληθοῦς ποικιλίας τῶν παραλλαγῶν αὐτῶν εἰς ὀρισμένας φωνολογικὰς κατηγορίας, ἡ ἀναπλήρωσις τῶν ἀτελειῶν τῆς ὀρθογραφικῆς παραστάσεως καὶ ἐκ τοῦ νεκροῦ γράμματος ἀναπαράστασις τῆς ζώσης φωνῆς, ἡ ἐξερεύνησις τῆς γενέσεως καὶ συγχύσεως καὶ τῆς ἐκ ταύτης προερχομένης παραμορφώσεως ἢ ἐξαφανίσεως τῶν γραμματικῶν τύπων, ἐνὶ λόγῳ ἢ ἀνεύρεσις λόγου καὶ συνειδέας ἐντὸς τῶν ἀπειροπληθῶν καὶ ποικιλωτάτων φαινομένων τῆς γλωσσικῆς παραγωγῆς ἀναριθμήτων γενεῶν ἢ συνενοῦσα τὰς ἀρετὰς φυσικῆς ἅμα καὶ ἱστορικῆς ἐπιστήμης ἀποτελεῖ ἐπιστημονικὴν θεωρίαν ἀναλύουσαν αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως.

Διὰ τῆς σπουδῆς τοῦ γλωσσικοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἔργων μεγάλου τινὸς ποιητοῦ ἢ συγγραφέως, δι' ἧς μόνης ὁ μανθάνων ἐξαναγκάζεται νὰ μὴ ἀντιληφθῆ μὴδὲν πλέον μὴδὲν ἔλαττον τοῦ ὑπ' ἐκείνου γεγραμμένων, ἀλλὰ μόνον τὰ διανοήματα αὐτοῦ καθ' ἑαυτὰ καὶ καθ' ὃν τρόπον ἐκεῖνος διενόηθη, ἐξεγείρεται ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἡ συναίσθησις τῆς ἰδίας ἀτομικότητος, ἀντιλαμβάνεται τὰ ἀναγινωσκόμενα ὡς διανοήματα ἄλλοτρια καὶ μὴ κατὰ πάντα συμφωνοῦντα πρὸς τὰ ἑαυτοῦ, ἔχει πάντοτε καὶ νὰ προσθέσῃ τι καὶ νὰ διασκευάσῃ, θὰ ἀνεύρῃ γνώμας καὶ σκέψεις, ἃς ἀνεπιφυλάκτως θὰ προσοικειωθῆ, ἑτέρας, περὶ ὧν θὰ ἐπέχη, ἄλλας, ἃς θὰ ἀποδοκιμάσῃ. Πολλάκις δ' ὁ μελετῶν θὰ ἀνεύρῃ τὴν αἰτίαν τῆς διαφορᾶς τῶν ἀναγινωσκομένων πρὸς τὰς ἑαυτοῦ γνώμας καὶ δοξασίας ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν γνώσεων τῆς κοινωνίας, ἐν ᾗ παρήχθη τὸ μελετώμενον ἔργον, οὕτω δὲ θὰ κατανοήσῃ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ νῦν καὶ τοῦ πρότερου, τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν ἀντιλήψιν τῆς ἐξελίξεως τοῦ κοινοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος. Οὐδεμία ἱστορία μὲθ' οἰασδῆποτε τέχνης γεγραμμένη ἀρκεῖ νὰ ἀναπαραστήσῃ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ μαθητοῦ τοιαύτην ἐναργῆ εἰκόνα τῶν παρωχημένων αἰώνων, οἷαν παρέχει ἡ τοιαύτη μελέτη τῶν λογοτεχνικῶν μνημείων τῶν παλαιῶν.

Ἄνευ τῆς τοιαύτης σπουδῆς σχεδὸν ὅλως ἀδύνατον εἶνε νὰ ἀντιληφθῆ τις τὰ ἀναγινωσκόμενα ἀπηλλαγμένα ὑποκειμενικοῦ χρωματισμοῦ ἢ νὰ ἐξαγαρκασθῆ νὰ κρίνῃ αὐτὰ καὶ νὰ προσοικειωθῆ μετὰ λόγου ὅ,τι συμβιβάζεται πρὸς τὰς ἄλλας αὐτοῦ κρίσεις καὶ ἀντιλήψεις· ἀλλ' ἢ θὰ διολισθήσῃ διὰ τῆς γλώσσης αὐτοῦ τὰ διανοήματα τοῦ λογοτέχνου μὴδὲν ἔχνος εἰς τὴν ψυχὴν καταλείποντα, ὡς ὑδράργυρος ἐπὶ πλακὸς ἐκχέμενος, ἢ ἄνευ συναισθήσεως τῆς ἀντιθέσεως τοῦ ἰδίου διανοητικοῦ κόσμου πρὸς τὸν τοῦ ἀναγινωσκομένου ποιητοῦ ἢ συγγραφέως ἀπομνημονευόμενα θὰ κατασταλάξωσιν ὡς τελματιαία ἰλὺς καὶ νοῦν καὶ καρδίαν καταθάπτοντα. Διότι ἄλλοτρια πνευματικῆς ἐργασίας προϊόντα ἄνευ συναισθήσεως τῆς ἰδίας ἀτομικότητος προσλαμβάνόμενα ἐκφυλλίζουσι καὶ ἀποχαινοῦσι τὸ πνεῦμα τοῦ μανθάνοντος μόνον αὐτῷ τὴν νόσον οὐ διδάσκουσαν πούλυμαθην τοῦ Ἡρακλείτου δωροφοροῦντα. Ὅσον δὲ μεγαλητέρα ἡ ὑπεροχὴ τοῦ μελετωμένου, τοσοῦτον δεινότερα ἡ διανοητικὴ καταδούλωσις τοῦ μελετῶντος.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως δοκίμου τινὸς λογοτεχνικοῦ μνημείου ὠφέλεια ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ βαθμοῦ τοῦ ἐνδιαφέροντος, μεθ' οὗ ἀναγινώσκειται, καὶ τῆς συχνῆς συσχέτισεως τῶν ἀναγινωσκομένων πρὸς τὸν ὅλον κύκλον τῶν ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων τοῦ ἀναγινώσκοντος, τὴν δὲ πνευματικὴν ταύτην αὐτενέργειαν προκαλεῖ ἡ σπουδὴ τοῦ γλωσσικοῦ σχηματισμοῦ τοῦ λογοτεχνήματος, εὐνόητον εἶνε ὅτι ὁ κοινώτατος καὶ γνωριμώτατος γλωσσικὸς τύπος, ἢτοι ἡ μητρικὴ γλῶσσα τοῦ μαθητοῦ ἢ μὴ δυναμένη νὰ διευκρινηθῆ δι' ἄλλης ἐτι γνωριμωτέρας καὶ διὰ τοῦτο ἀνίκανος νὰ γείνη πράγματι ἀντικείμενον σπουδῆς ἤκιστα δύναται νὰ διεγείρῃ τὴν φιλομάθειαν μήπω τελείως ἀνεπτυγμένου πνεύματος. Καὶ δὲν δυνάμεθα μὲν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι τὰ ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ ἀναγινωσκόμενα προσπίπτουσι πολὺ ζωηρότερον εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ πολὺ εὐχερέστερον ἀπηχοῦσιν εἰς τὴν καρδίαν ἢ τὰ ἀλλόγλωσσα καὶ ξενότροπα, οὐδ' ὅτι πολὺ μεγαλητέραν δύναμιν ἀσκοῦσιν εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ χαρακτῆρος, καὶ οὐδαμῶς ἀμφισβητοῦμεν ὅτι ἡ μητρικὴ γλῶσσα πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὸ σπουδαιότατον στοιχεῖον τῆς παιδείσεως κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς παιδικῆς ἡλικίας· ἀλλ' ἐπίσης ὡς ἀναμφισβήτητος ἀλήθεια παρίσταται ἡμῖν ὅτι τὰ διὰ τῆς μητρικῆς γλώσσης μεταδιδόμενα ἀπειράκις δυσχερέστερον δύναται νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς ἀνάλυσιν καὶ κρίσιν ὡς πολὺ σπανιώτερον αἰσθητῆς γινομένης τῆς ἀντιθέσεως τῶν ἀναγινωσκομένων πρὸς τὴν ἀτομικότητα τοῦ ἀναγινώσκοντος, μέγιστος δὲ καὶ εἰς ἄκρον δυσσάφους εἶνε ὁ κίνδυνος νὰ γείνωσιν αἰσθητὰ μόνον τὰ ἐντο-

νώτερον εἰς τὴν ἀντίληψιν προσπίπτοντα τῶν λοιπῶν ἀπαρατηρήτων παρερχομένων. Ἐπι δὲ δυσχερέστερον καὶ σχεδὸν εἰπεῖν ἀδύνατον εἶνε νὰ διδαχθῆ ὁ μηδεμίαν ἄλλην γλῶσσαν πλὴν τῆς μητρικῆς σπουδάσας ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη, ἣν αὐτὸς θεωρεῖ ὡς ἀναπόσπαστον στοιχεῖον τοῦ ἐγὼ ἐπίσης σκοτεινὸν καὶ δυσανάλυτον, ὡς ἐκεῖνο, εἶνε ἀπλή παράστασις τῆς εἰσνοήσεως *δυναμένη* νὰ διακριθῆ ἀπὸ τῶν διασημάτων καὶ νὰ γείνη καθ' ἑαυτὴν ἀντικείμενον ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, ὡς πᾶν προῖον τῆς φύσεως, ὅτι πᾶσαι αἱ κατὰ χρόνον καὶ τόπον διαφοραὶ τῆς συντάξεως ἀντιστοιχοῦσιν εἰς διαφορὰς πνευματικῆς ἀντιλήψεως, πᾶσαι δ' αἱ παραλλαγαὶ τῶν φθόγγων δὲν εἶνε ἔργα ἀλόγου αὐθαιρεσίας, ἀλλὰ προῖοντα ἱστορικῆς ἐξελιξέως συμφώνου πρὸς τοὺς νόμους τῶν φυσιολογικῶν λειτουργικῶν τῶν φωνητικῶν ὀργάνων, ὅτι τέλος ἡ γλῶσσα λειτουργεῖ κατὰ φυσικοὺς νόμους, ὧν ἡ μελέτη παρέχει εἰς τὸν φιλεπιστήμονα πλοῦτον γνώσεων καὶ διδαγμάτων, ὡς εἴπερ τις καὶ ἄλλη ἐπιστημονικὴ πραγματεία. Τούναντίον δ' ὁ ἄλλοτριαν καὶ ἀρχαιοτρόπον γλῶσσαν σπουδάζων ἀναγκαζόμενος διηνεκῶς τὰς μὲν φθόγγολογικὰς αὐτῆς ἀλλοιώσεις νὰ παραλληλίσῃ πρὸς ἀνάλογα πάθη τῆς ἰδίας φωνῆς, τὰ δὲ ξενοτρόπως διανενομημένα καὶ ἐκπεφρασμένα νὰ ἀνάγῃ εἰς τὴν οἰκίαν αὐτῶ ἐκφρασιν διαστέλλων διανόημα καὶ λεκτικὸν τύπον, λαμβάνει ἀδιαλείπτως εὐκαιρίαν νὰ διαθλήῃ ἐν τῷ γράμματι τὴν ζῶσαν καὶ ἀείποτε ἐν ἐξελίξει διατελοῦσαν φωνήν, ἀποβάλλει εὐχερῶς τὴν πλάνην ὅτι μόνη ἡ μητρικὴ αὐτοῦ γλῶσσα ἐκφράζει ὀρθῶς τὰ πράγματα, καὶ ἐξερχόμενος οὕτω τῶν κοινῶν καὶ πεπατημένων τριβῶν τῆς νοήσεως καὶ φράσεως ὑψοῦται ὑπὲρ ἄνω τοῦ κύκλου τῶν ἰδεῶν τοῦ ἰδίου ἔθνους θεώμενος αὐτῇ τῇ ψυχῇ αὐτὰ τὰ πράγματα καὶ ἀποκτῶν *κοσμοπολιτικὴν* οὕτως εἰπεῖν κρίσιν ἰκανὴν νὰ ἀντιληφθῆ ἐναργῶς πᾶν ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν ἔνοιαν τοῦ πνεύματος τῶν λαῶν. Ἡ μελέτη λοιπὸν τοῦ λεκτικοῦ τύπου τῶν ἔργων τῶν παλαιῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων οὕτε τὴν χάριν τῆς χρήσεως ἐκμάθησιν λεκτικῶν τινῶν ἢ συντακτικῶν τύπων σκοπεῖ, οὐτέ τι ἀναγκαῖον κακὸν εἶνε, ὅπερ ἐξ ἀνάγκης ὀφείλει νὰ ὑφίσταται ὁ μανθάνων χάριν τῆς κατανοήσεως τοῦ περιεχομένου, ὡς νομίζουσι πολλοί, οὔτε ἀπλῶς περὶ μάταια διατρῖβει, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ τὸν ἀνδραποδῶδη βίον φιλοῦντες χρησιμοθηραί· ἀλλ' εἶνε αὐτόχρημα εἰσαγωγή εἰς τὸν πνευματικὸν βίον τῶν παλαιότερων γενεῶν, ἀντιπαράστασις τοῦ ἀτόμου ἀπέναντι τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐπειδὴ δὲ σκοπὸς τῆς μελέτης τοῦ λεκτικοῦ τύπου τῶν παλαιῶν λογοτεχνικῶν μνημείων εἶνε ἡ δι' αὐτῆς ἀντίληψις τοῦ πνευματικοῦ βίου

τῶν παλαιότερων γενεῶν, τὰ κάλλιστα τῆν μέχρι τοῦ νῦν ἀράπτυσιν τῆς ἀνθρωπότητος παριστῶντα λογοτεχνικὰ μνημεῖα εἶνε καὶ τὰ κάλλιστα ἀντικείμενα τῆς μελέτης ταύτης· διότι ὅπως ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς φυσικῆς ἱστορίας λαμβάνονται ὡς παραδείγματα τὰ τελειότατα ἀνεπτυγμένα καὶ σαφέστατα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἰδίας φύσεως φέροντα ἄτομα, οὕτω καὶ προκειμένου περὶ τῆς διὰ φιλολογικῶν σπουδῶν διαιδουγωγῆσεως, πρέπει μεταξὺ τοῦ συνόλου τῶν ἔθνων, ὧν ὁ βίος εἶνε ἀντικείμενον φιλολογικῆς μελέτης, νὰ ἀναζητηθῆ τὸ κάλλιστα τὸν βίον τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος συνοψίσαν ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ καὶ ἐν τοῖς λογοτεχνικοῖς αὐτοῦ μνημείοις τὸν τελειότατον τύπον κατὰ φύσιν ἀνεπτυγμένης γλώσσης διαπλάσαν.

Ἐκ ταύτης τῆς ἀπόψεως κρινομένη ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλολογία καταδεικνύει εὐθὺς τὴν ἀκαταμάχητον ὑπεροχὴν αὐτῆς ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην, καὶ παρίσταται ὡς ἀληθῶς μοναδικὸν καὶ ἀναντικατάστατον ὄργανον παιδείας διὰ πάντας τοὺς λαοὺς. Ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ οὐδὲν γεγονός δύναται νὰ εὐρεθῆ οὕτω σπουδαίως ἐπὶ τῆς ἐξελιξέως τοῦ μεγάλου δράματος τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος ἐπιδράσαν, ὅσον ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ κόσμου. Οὐδεὶς λαὸς οὔτε ἀρχαιότερος τῶν Ἑλλήνων οὔτε νεώτερος πλὴν τῶν ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ἐπικυριαρχίαν αὐτῶν ὑποταχθέντων ἠδυνήθη νὰ διαπλάσῃ κοινωνικὸν βίον ἔθνικόν, ἀλλ' ἀείποτε παρ' αὐτοῖς καὶ ἄρχων καὶ ἀρχόμενος παρίστανται ὡς ἄτομα παντὸς δεσμοῦ πρὸς τὴν κοινωνικὴν ὀλότητα ἐστερημένα καὶ ἑαυτοῖς μόνον ὑπηρετοῦντα, ὁ μὲν ἄρχων τὴν κραταίωσιν τῆς ἰδίας ἀρχῆς ἐπιδιώκων καὶ τοὺς ἀρχομένους μόνον ὡς ἴδια κτήματα στέργων, ὁ δ' ἰδιώτης οὐδένα ἄλλον σκοπὸν τοῦ βίου γνωρίζων πλὴν τοῦ ζῆν καὶ χάριν μόνον τοῦ ζῆν ὑποτασσόμενος προθύμως εἰς τὸ κράτος τοῦ ὑπὲρ αὐτὸν ἰσχύοντος κυριάρχου. Κοινωνικὴ δὲ πρόοδος οὐδεμία ἐπιτελεῖται, πλὴν μόνον ἐὰν τις ἐξυπηρετῇ τὰς ταπεινὰς χρεῖας τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Τούναντίον δὲ τὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων δημιουργηθέντα κοινωνικὰ συντάγματα, ἥτοι αἱ ὑπ' αὐτῶν ὀνομασθεῖσαι *πολιτεῖαι* δὲν εἶνε ἄψυχα σώματα ἀσυνειδήτως ὑπὸ τῆς φορᾶς τῶν γεγονότων συμπεπηγμένα, ὡς αἱ ἐν ταῖς ἐρήμοις ὑπὸ τῶν ἀνέμων σωρευόμεναι καὶ ὑπ' αὐτῶν πάλιν διαλυόμεναι ἀμμώδεις θίνες, ἀλλὰ πνεύματα ἐν ταῖς καρδίαις τῶν πολιτῶν ἐνοικοῦντα καὶ ἐκ τῶν κεχωρισμένων ἀτόμων νέα πολυμελῆ καὶ ζωῆς πλήρη σώματα δημιουργοῦντα, ὡς ὁ ὑπὸ τοῦ παρὰ Πλάτωνι Ἀριστοφάνους μυθολογούμενος Ἔρωσ¹. Ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς πολιτεῖαις ἐνσωματοῦται αὐτὸ τὸ

¹ Συμπόσιον 193 Α.

πνεῦμα τῆς κοινωνικῆς προόδου τῆς ἀνθρωπότητος τὸ μηδέποτε θνήσκον, ἀλλὰ πάντοτε πρὸς τελειότερας μορφὰς ἐξελισσόμενον· διὸ καὶ αἱ πολιτεῖαι πλήρη πίστιν εἰς τὴν ἰδίαν ἀθανασίαν τρέφουσαι ὀρώσιν ὡς αἰ βιωσόμεναι, καὶ οἱ εἰς αὐτὰς ἀνήκοντες πολῖται προσπαθοῦσι νὰ μετάρχωσι τῆς ἀθανασίας ἐκείνων ἐπιζητοῦντες ἐν τοῖς ἰδίοις ἔργοις τὴν μετὰ θάνατον ὑπαρξιν. Τὰ ἔργα αὐτῶν δὲν τελοῦνται τοῦ ζῆν, ἀλλὰ τοῦ πράττειν ἕνεκα· δὲν κανονίζουσι αὐτὰ αἰ ταπεινὰ ἀνάγκαι τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ἀλλὰ παράγει ἡ ἀκατανίκητος ἔμφυτος ὀρμὴ τοῦ εἰδωλοποιεῖν τὴν ἀρετὴν τῆς ἰδίας ψυχῆς ἐν ἔργοις ἀθανάτοις. Οἱ Ἕλληνες δὲν διακρίνονται ἀπὸ τῶν παλαιότερων καὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῖς λαῶν ἀπλῶς ὡς ἴδιον ἔθνος, ἀλλ' ὡς διάφορος κόσμος· ἡ δ' ὑπ' αὐτῶν εὑρεθεῖσα διαίρεσις τῶν ἀνθρώπων εἰς Ἕλληνας καὶ βαρβάρους δὲν εἶνε ἐθνικῆς ἀλαζονείας προπέτευμα, ἀλλ' αὐτῆς τῆς πραγματικῆς ἀντιθέσεως πιστότατος χαρακτηρισμός, ἔτι καὶ νῦν διασώζων τὸ πρῶτον κῦρος, διότι καὶ σήμερον δύναται τις νὰ ὀνομάσῃ βαρβάρους πάντας τοὺς μήπω ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐμπεφορημένους.

Ἡ ὑπὲρ τὰ γείτονα ἔθνη ὑπεροχὴ ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἀνενοχλήτους ἀπὸ παντὸς ξενικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἡ δ' ἔνδοξος ἀπόκρουσις τῆς μόνης ἐπικινδύνου παρὰ τῶν βαρβάρων ἐπιθέσεως κατὰ τὰ Μηδικὰ κατέστησεν αὐτοὺς πραγματικούς δεσπότης τοῦ σύμπαντος ἀρχαίου κόσμου καὶ πολὺ πρὸ τῆς στρατείας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Διὰ τοῦτο πλήρη συνείδησιν τῆς ἐξαιρετικῆς αὐτῶν θέσεως ἔχοντες καὶ ἑαυτοὺς ὡς τοὺς μόνους φύσει κυριάρχους τοῦ κόσμου πιστεύοντες οὐδέποτε εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ συγκραταθῶσι τὰς ἰδιοφυεῖς φυλετικὰς ἢ τοπικὰς παραλλαγὰς τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτήρος, ἵνα σύμπαντες ἀποτελέσωσι μεγάλην καὶ ἰσχυρὰν πολιτικὴν ἐνότητα, ἀλλὰ πᾶσα ἐντὸς τῆς ἐθνικῆς ὀλότητος ἐνυπάρχουσα ἰδιοφυΐα εὔρεν ἐλεύθερον ἔδαφος ἀναπτύξεως ἐν ταῖς πολλαῖς ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξαρτήτοις ἑλληνικαῖς πολιτεῖαις· ἡ δ' ἐκ τούτων ἀνάβλαστήσασα ἀναρίθμητος ποικιλία τάσεων καὶ πεποιθήσεων, συμπαθειῶν καὶ ἀντιπαθειῶν, πόθων καὶ φόβων καὶ συμφερόντων παντοίων, τέσον πολλὰς καὶ ποικίλας ἀνέπτυξε τὰς μεταξὺ τῶν διαφόρων πόλεων σχέσεις καὶ ἀντιδράσεις, ὥστε ἐν τῷ βραχυβίῳ ἑλληνικῷ κόσμῳ ἀνευρίσκει τις πᾶν ὅ,τι ἐν τε τῷ πολιτικῷ καὶ τῷ ἀτομικῷ βίῳ δύναται νὰ παραγάγῃ αὐτὴ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐστερημένη μακρὰς πείρας καὶ τεθησαυρισμένων κεφαλαίων παλαιότερου πολιτισμοῦ.

Πάντα τὰ εἶδη τῶν πολιτευμάτων ἀπὸ τῆς πατριαρχικῆς βασιλείας τῶν ὀμηρικῶν χρόνων καὶ τῆς ἀπολυταρχικωτάτης τυραννίδος μέχρι τῆς

δημοκρατικωτάτης τῶν δημοκρατιῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ λαμβάνουσι καὶ γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν, κράτη ἐπὶ διαφορωτάτων ἀρχῶν ἀνιδρυμένα, οἷα ἡ θαλασσοκρατία τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ἡγεμονεῖα τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Θηβῶν, ἡ Μακεδονικὴ βασιλεία, ἡ Ἀχαικὴ συμπολιτεία, διαδέχονται ἀλλήλα ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς ἀναπτύσσοντα πᾶν τοῦ ἰδίου ὀργανισμοῦ πλεονέκτημα καὶ μειονέκτημα, ἀπέραντος δὲ ποικιλία μεγάλων ἱστορικῶν φυσιογνωμιῶν εἰς ἄκρον μὲν διαφόρων κατὰ τε τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν ἀνατροφήν, τὰς τάσεις καὶ τὰς πεποιθήσεις, ἀλλὰ πασῶν τελείων εἰς ἕκαστον εἶδος, ὡς ὁ Σόλων καὶ ὁ Πεισίστρατος, ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης, ὁ Λεωνίδας καὶ ὁ Λύσανδρος, ὁ Κίμων καὶ ὁ Περικλῆς, ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ ὁ Νικίας, ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας, ὁ Φωκίων, ὁ Δημοσθένης, ὁ Τιμολέων, ὁ Φίλιππος, ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ Ἄρατος, ὁ Φιλοποίμην καὶ ἄλλοι πλείστοι, δὲν φέρουσι τὸν τύπον κοινῶν θνητῶν ἐτέρων κοινῶν θνητῶν ἀρχηγούντων, ἀλλὰ ὀρώσιν ὡς τέλειοι πρωταγωνισταὶ μεγάλου δραματουργήματος, ὧν οἱ ἀγῶνες κατὰλήγουσιν εἰς τὴν κατῆσυσιν ἢ κατὰπτωσιν μεγάλῃς τινὸς πολιτικῆς ἀρχῆς, εἰς τὴν ἐπικράτησιν ἢ τὴν ἐξαφάνισιν σπουδαίου τινὸς ἱστορικοῦ παράγοντος. Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις παρήχθησαν ἀληθῶς πολιτικὰ δημιουργήματα ὀγκωδέστερα, πολυμερέστερα, μονιμώτερα τῶν ἀρχαίων, ἀλλ' οὐδέποτε πρωτοτυπώτερα· ὁ δ' ἱστορικὸς βίος τῶν νεωτέρων ἐθνῶν παρίσταται αἰετοτε ὡς συνέχεια τοῦ παρελθόντος, οὐδέποτε ὡς αὐτογενῆς ἐξέλιξις, πλούσιος μὲν εἰς γεγονότα, ἀλλ' ἐνδεὴς εἰς χαρακτήρας, ἀφθονος εἰς πληθὺν σκηνῶν καὶ ὀρώντων προσώπων, ἀλλ' ἥμιστα εὐσύνοπτος καὶ ὄχι σπανίως λαβιρυνθώδης ἐν τῇ ἐξελίξει. Ὅ,τι αὐτὸς παράγει μόλις ἐντὸς μακραιώνων χρονικῶν περιόδων, παράγεται ἐν ὀλίγαις δεκαετίαις τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Ἄφ' ἐτέρου δ' ὁ θεωρητικὸς νοῦς τῶν Ἑλλήνων ἥμιστα ὑπὸ κρατουσῶν παραδόσεων ἢ αὐστηρῶν θρησκευτικῶν δογμάτων ἐμποδιζόμενος, ἀλλ' ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος ἐν πάσῃ ἑλληνικῇ κοινότητι ἐργαζόμενος ἀντελήφθη τὸν τε φυσικὸν κόσμον καὶ τὸν κοινωνικὸν βίον ἀπὸ μυρίων ἀπόψεων, κατὰ μὲν τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τοῦ ἔθνους ἀπεικονίσας αὐτοὺς διὰ πολυποικίλων καλλιτεχνωτάτης φαντασίας ἰνδαλμάτων, ἐξ ὧν συσσωματοποιηθέντων ἐν τῷ ἀπεράντῳ στερεοσκοπίᾳ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἀνεπλάσθη ὁ ἀληθῶς θαυμάσιος κόσμος τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, ὁ ἐκτυπωθεὶς ἐν τοῖς ἀρίστοις καλλιτεχνήμασιν ἐξ ὧν παρήγαγεν ἡ ἀνθρωπότης μέχρι τοῦ νῦν· ἐν ὑστέροις δὲ χρόνοις τὴν ἐσωτερικὴν φύσιν τῶν πραγμάτων ζητήσας καὶ τὸ πᾶν εἰς κρίσιν ὑποβαλὼν

ἐδημιούργησε τὸ αἰώνιον τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μεγαλοτέχνημα, τὴν κρηπίδα πάντων τῶν μέχρι τῆς σήμερον φιλοσοφικῶν συστημάτων, καὶ καθώρισε τὴν ὀρθὴν μέθοδον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης.

Ἴδιον δὲ κόσμον οἱ Ἕλληνες διὰ παντός ἀποτελοῦντες καὶ μόνον καθ' ἑαυτοὺς καὶ δι' ἑαυτοὺς δρῶντες, τῶν ἄλλων ἐθνῶν μηδαμῶς πρὸς αὐτοὺς διαγωνιζομένων, μόνους τοὺς Πανέλληνας ὑπελάμβανον πάντοτε ὡς θεατὰς καὶ κριτὰς τῶν ἰδίων πράξεων, ὡς οἱ θεωροῦντες εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, ἐξ ὧν πᾶς βάρβαρος ἀπεκλείετο· διὸ καὶ τὰ ἀπαθανάτισαντα αὐτοὺς λογοτεχνικὰ μνημεῖα μόνον ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ χάριν Ἑλλήνων εἶνε γεγραμμένα. Εἰς τὸν διὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐκπαιδευόμενον λοιπὸν ἀποκαλύπτεται πνευματικὴ κίνησις ἀληθῶς θαυμασία καὶ ἱστορία πλήρης ἐνδιαφέροντος καὶ ἐν βραχεῖ χρόνῳ συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος τὸν βίον συνοψίζουσα ἐκ πηγῶν ὁμογλώσσων καὶ ἀπασῶν καλλιτεχνικώτατα συντεταγμένων ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Λουκιανοῦ, ἐνῶ τῆς ἱστορίας ἀπάντων τῶν νεωτέρων ἐθνῶν ἄνευ ἐξαιρέσεως σπουδιόταται καὶ οὐχὶ σπανίως αἱ μόναι πηγαὶ εἶνε κακοτεχνόταται ἐν βαρβαρίζοντι λατινισμῷ γεγραμμέναι χρονογραφίαι ἢ ἀλλόγλωσσα πονήματα, ὥστε ἄνευ παντοειδῶν ἐφοδίων καὶ καρτεροπόνου μελέτης ὄλως ἀδύνατος εἶνε ἢ ἐξ αὐτῶν τῶν πηγῶν σπουδῆ τῆς ἱστορίας καὶ ἢ ἐξ αὐτῆς προερχομένη ὀρθὴ κρίσις καὶ ἀντίληψις τοῦ βίου τῶν ἐθνῶν.

Ἡ μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος χωρήσασα πρόοδος τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ κατέστησε δυνατὴν τὴν ἀνάπτυξιν ἱστορικῆς δράσεως ἀληθῶς μοναδικῆς καὶ πνευματικῆς κινήσεως θαυμασίας, χωρὶς νὰ καταστραφῇ ποτε παρ' αὐτοῖς ἢ ἀπλότης τῶν σχέσεων τοῦ πρωτογενοῦς κατὰ φύσιν βίου, οὐδὲ τὸ τεχνητὸν νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ αὐτογενές· ὥστε ἢ φιλολογικῆ τῆς ἀρχαιότητος μελέτη καὶ πολιτισμὸν τελείως ἀνεπτυγμένον ἀποκαλύπτει, καὶ ἐλαχίστην ἔχει χρεῖαν δυσσποκλήτου πολυμαθείας, ἥς ἄνευ ἢ μελέτη τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ δὲν εἶνε δυνατὴ. Ἀπαντα τῶν Ἑλλήνων τὰ λογοτεχνικὰ μνημεῖα καὶ αὐτὰ τὰ τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως παριστῶντα δὲν φαίνονται ὡς ἐπιμόχθου μελέτης ἔργα δυσπροσίτου σοφίας πεπληρωμένα, ἀλλ' ὡς αὐτοσχέδιοι σκέψεις ὑγιῶς θυμοσόφου νοῦ· πᾶσα καλλιτεχνικὴ ὑποτύπωσις εἶνε αὐτόματος καὶ ἀνεπιτήδευτος τῆς ψυχῆς τοῦ ὕλογοτεχνήσαντος πλαστοουργία, οὐδαμοῦ δὲ θὰ ἀνεύρη τις οὔτε τὴν δουλικὴν ὑποταγὴν εἰς δεδομένον καλλιτεχνικὸν τύπον ἢ τὴν αὐθεντιαν τεχνικῶν κανόνων, οὔτε τὴν ἐκ πνεύματος ἀρνητικῆς ἀντιδράσεως πρὸς τὸ κύρος

τῶν παραδεδομένων ἐξημβλωμένην πρωτοτυπίαν, ἐξ ὧν πάσχει τὸ μέγα μέρος τῆς λογοτεχνίας τῶν νεωτέρων ἐθνῶν. Καὶ ἡ γλῶσσα δ' αὐτῶν οὐδέποτε τὸν σχηματισμὸν κλασικοῦ τινος προτύπου ἀπομιμηθεῖσα, οὐδὲ τὸν ζυγὸν οὐδεμιᾶς γραμματικῆς γνωρίσασα, ἀλλ' ἐλευθέρως ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ταῖς ἐκκλησίαις τῶν πολιτῶν διαμορφωθείσα διασώζει πάντοτε καὶ ὑπὸ τὴν καλλιτεχνικωτάτην αὐτῆς μορφήν τὴν ἀνεπιτήδευτον χάριν τοῦ ἀπαρασκευοῦ προφορικοῦ λόγου. Οὔτε ζοφώδη νεφεληγορίαν διὰ τοῦ στόμφου τῶν λέξεων καταπλήττουσαν, ἄλλως δὲ νοημάτων κενὴν θὰ ἀνεύρη τις παρ' αὐτοῖς, οὔτε τὴν ἀπεσκελετωμένην βραχυλογίαν καὶ παραλυτικὴν δυσκινήσιαν τῶν διὰ ξένης γλώσσης ἐνδιαθέτως διαλογιζομένων ἢ ξενικόν τι πρότυπον ἀπομιμουμένων, οὔτε ἐπιτετηδευμένην στωμυλίαν ἐν τῇ ὑπερκορεῖ ποικιλίᾳ καὶ τοῖς λεπτοῖς διακομψύμασι τῆς φραστικῆς περιβολῆς τὸ κάλλος ἐπιζητοῦσαν, ἥς οὐδὲ τὰ ἄριστα τῶν ἔργων τῆς νεωτέρας λογοτεχνίας εἶνε ἀπηλλαγμένα· ἀλλ' ἡ γλωσσικὴ ἔκφρασις παρ' αὐτοῖς οὕτω καλῶς εἶνε πρὸς τὰ νοήματα προσηρμοσμένη, ὥστε οὐδεμίαν διαστολὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς φραστικῆς περιβολῆς γίνεται αἰσθητῆ, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὰ τὰ νοήματα φαίνονται σωματοποιούμενα ἐν τῇ φράσει καὶ αὐτὰ ἐν ἑαυτοῖς τὸ κάλλος ἐκείνης ἐνέχοντα, ὡς τὰ σώματα τῶν εἰς τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας καθισταμένων. Ἡ θυμώσοφος πρωτοτυπία τοῦ περιεχομένου ἀπέικονίζεται ἐν αὐτοποίητῳ ἅμα καὶ καλλιτέχνῳ γλωσσικῷ σχηματισμῷ.

Ἐνεκα τῶν μοναδικῶν τούτων καὶ ἀνεκτιμήτων προσόντων ἢ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶνε ἢ τὰς πλείστας ιδιότητας τῆς φύσεως τῶν γλωσσῶν ἀποκαλύψασα εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐρευναν καὶ ἢ μάλιστα ἐκ πασῶν τῶν ἄλλων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γραμματικῆς ἐπιστήμης συντελέσασα παρὰ τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς μέχρις ἐπ' ἐσχάτων διατηρηθείσης μεθόδου, ἢ αὐτὴ δὲ καὶ πάλιν προώριστα νὰ παράσχη τὸ κατάλληλον ἔδαφος πρὸς ἀνάπτυξιν νέας ἐπιστήμης μελλούσης νὰ ἀποτελῇ τὴν κορωνίδα τῶν γλωσσικῶν σπουδῶν. Μέχρι τοῦδε μὲν ἐσπουδάσθη ἢ φύσις καὶ ἢ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῶν φθόγγων καὶ τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ ἢ συντακτικὴ τῆς περιόδου κατασκευὴ, ἀλλ' ἢ ἐπίδρασις τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς ψυχικῆς διαθέσεως τοῦ λογοτέχνου ἐπὶ τοῦ λεκτικοῦ σχηματισμοῦ, ἦτοι τὸ ἦθος τοῦ λόγου, ἢ ἐκ τούτου ὀρίζομένη διαφορὰ τῆς ὅλης ὑποτυπώσεως τῶν λογοτεχνημάτων, ἦτοι ἢ τεχνικὴ αὐτῶν κατασκευὴ καὶ οἰκονομία, καὶ ὁ διάφορος βαθμὸς τῆς ὑπὸ τῶν λογοτεχνημάτων προκαλουμένης συμπαθητικῆς διαθέσεως τοῦ πνεύματος τοῦ ἀκροατοῦ ἢ ἀναγνώστου, ἦτοι ὁ διάφορος βαθμὸς τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας αὐτῶν δὲν ἐγένοντο εἰσέτι ἀντικείμενον ἀληθῶς ἐπιστημονικῆς πραγματείας· διότι ἦμισα

δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τὴν περιωπὴν ἐπιστημονικοῦ συστήματος αἱ γνωσταὶ *Ποιητικαί*, *Ῥητορικαί*, ἢ *Πραγματεῖαι περὶ τοῦ ὕφους* (*Stilistik*), ὡς οὐδὲν ἕτερον σχεδὸν περιέχουσαι πλὴν δογματικῶν ἀξιωμάτων ἢ ἐμπειρικῶν παρατηρήσεων. Διὸ καὶ ἡ κρίσις περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων, ὡς νῦν γίνεται, οὐδέποτε φέρει τὸ κύρος ἐπιστημονικῶς βεβαιωμένης ἀληθείας, οὐδ' ὅταν δὲν ἀστοχῇ τοῦ ὀρθοῦ· διότι οἱ κρίνοντες ἀδυνατοῦντες νὰ ἀναλύσωσι τὸ ἐκ τῆς ἀκροάσεως ἢ ἀναγνώσεως τῶν κρινομένων λογοτεχνημάτων παραγόμενον ἀσαφές καὶ ἀόριστον συναίσθημα καὶ νὰ ἀνεύρωσι τὰ παραγωγὰ αὐτοῦ στοιχεῖα ἢ προσπαθοῦσι νὰ παραστήσωσιν αὐτὸ δι' εἰκόνων ἐκ τοῦ ἀμέσως αἰσθητοῦ κόσμου εἰλημμένων ἀνίκανοι ἀποδεικνυόμενοι νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τοῦ νεφελώδους κόσμου τῆς φαντασίας εἰς τὴν πραγματικότητα *θετικῆς ἐπιστήμης*, καὶ ἐνῶ ἐπιχειροῦσι νὰ κρίνωσιν ἀλλοτρίαν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν μεταβάλλονται αἰφνης ἀπὸ κριτῶν εἰς ἀγωνιστὰς διασκευάζοντες καὶ αὐτοὶ ὡς λογοτεχνήματα τὰς κριτικὰς αὐτῶν μελέτας καὶ ἐπιζητοῦντες νὰ ἐμπνεύσωσι πίστιν εἰς ἑαυτοὺς διὰ τῶν θελητήρων τῆς καλλιτεχνικῆς περιβολῆς, ἢ ζητοῦσι διὰ τοῦ δογματικοῦ τόνου τῶν δισχυρισμῶν νὰ ἀπονεύωσιν εἰς τὰς ἰδίας κρίσεις τὸ κύρος ἀνεπιδέκτων ἐλέγχου ἀξιωμάτων.

Ἡ δημιουργία ἀληθῶς ἐπιστημονικῆς θεωρίας περὶ τῶν ἀνωτάτων τούτων γλωσσικῶν φαινομένων¹, στηριζομένης πρὸ πάντων ἐπὶ τῆς ἀκριβοῦς καὶ μεθοδικῆς παρατηρήσεως καὶ ἀναλύσεως τῶν φαινομένων τοῦ καθ' ὅλου ψυχικοῦ βίου, εἶνε ἔργον τοῦ προσεχοῦς μέλλοντος· πρὸς δημιουργίαν δὲ τῆς τῆς τῆς ἐπιστημονικῆς θεωρίας, ὡς καὶ ἀπλῶς πρὸς πᾶσαν γλωσσολογικὴν μελέτην, οὐδεμία ἄλλη γλῶσσα οὔτε ἐκ τῶν ἀρχαίων οὔτε ἐκ τῶν νεωτέρων δύναται νὰ παράσχη τοσοῦτον καὶ τόσον διδακτικὸν ὕλικόν, ὡς ἡ ἐλληνικὴ. Ἐν μόνῃ τῇ ἐλληνικῇ γλῶσσῃ δύναται τις νὰ ἀνεύρη καὶ μάλιστα ἐν καλλιτεχνοτάτοις προτύποις πλήρη τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κατασκευῆς τῶν περιόδων ἀπὸ τῆς ἀφελοῦς καὶ χαλαρᾶς παρατάξεως τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων μέχρι τῆς πολυδιαδέλου συντάξεως τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν ἀττικῶν ῥητόρων, ἐνῶ καὶ ἡ λατινικὴ καὶ πᾶσαι αἱ νεώτεροι εὐρωπαϊκαὶ γλῶσσαι ἐν τελείως πρωτογόνῃ καὶ βαρβάρῃ καταστάσει διατελοῦσαι προσηρμύσθησαν βίᾳ καὶ ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ πρὸς ἤδη τελείως ἀνεπτυγμένον ξενικὸν γλωσσικὸν τύπον διαστρέψαντα καὶ διαφθείραντα πᾶν τὸ ἐν αὐταῖς ἰδιοφυές· διὸ καὶ οὐδεμία

¹ Τὴν τῆς τῆς θεωρίαν δύναται τις νὰ ὀνομάσῃ *Ῥητορικὴν*, ὡς ἐπιστήμην τῆς ῥήσεως ἢ τῆς ἐκφράσεως, καίτοι μέχρι τοῦδε ἐγένετο χρῆσις τῆς λέξεως ἐπὶ πολὺ στενωτέρας σημασίας.

ἐξ αὐτῶν ὑφίσταται ἀξίαν λόγου παραλλαγὴν ἐκάστοτε πρὸς ἕκαστον εἶδος λογοτεχνικῆς συνθέσεως προσαρμοζομένη, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ αὐτῆς τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου αἰετοτε μικρὰ καὶ οὐχὶ σπανίως οὐδεμία ὑπάρχει διαφορὰ καὶ κατὰ τὸ λεκτικὸν καὶ κατὰ τὴν σύνταξιν. Πάντα τὰ εἶδη τῆς λογοτεχνικῆς συνθέσεως καὶ ἐν τῷ ἐμμέτρῳ καὶ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ ἀπὸ τοῦ ἔπους μέχρι τοῦ δράματος καὶ ἀπὸ τῆς ἀφελοῦς λογογραφίας μέχρι τῆς τεχνικωτάτης ῥητορείας ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλῶσσῃ ἔλαβον καὶ γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν, ἐνῶ ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις σχεδὸν ἅπαντα μετεδόθησαν ἔξωθεν καὶ μάλιστα συνήθως ἤδη ἐν παρακμῇ διατελοῦντα. Μόνῃ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης τὰ ἐν ποικίλοις διαλεκτικαῖς τύποις συντεταγμένα γλωσσικὰ μνημεῖα ἀρκοῦσι σχεδὸν ἄνευ τῆς ἀπὸ ξένων γλωσσῶν ἐπικουρίας νὰ παράσχωσι σαφῆ εἰκόνα τῆς ἐξελιξέως καὶ τῶν φθόγγων αὐτῆς καὶ τοῦ τυπικοῦ καὶ τῆς συντάξεως καθ' ἅπαντα αὐτῆς τὸν βίον ἀπὸ τοῦ Ἰνδογερμανικοῦ σίλωνος μέχρι τῆς τελείας παρακμῆς· μόνῃ δ' αὐτῆς ἅπαντα τὰ γλωσσικὰ μνημεῖα ἔχουσιν ἢ δοκιμωτάτην ἢ τοῦλάχιστον μετρίαν λογοτεχνικὴν κατασκευὴν, ἐνῶ πασῶν τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν αἱ πρῶται ἀρχαὶ ἀπαντῶσιν ἐν βαρβάρους καὶ κακοτεχνοτάτοις στιχουργήμασιν ἢ ἐν μεταφράσεσι πονημάτων διδακτικῶν μᾶλλον ἢ λογοτεχνικῶν, καὶ οὐδεμιᾶς ἐξ αὐτῶν ἡ ἀνάπτυξις ὑπῆρξε τοσοῦτον ποικίλη, ὥστε ὄχι μόνον τὸ παρὸν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὸ παρελθὸν νὰ δύναται νὰ γνωσθῇ ἄνευ τῆς ἀπὸ ξένων γλωσσῶν ἐπικουρίας.

Καὶ ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς λοιπὸν ὁ ἐν τοῖς ἀρχαίοις λογοτεχνήμασιν ἀπεικονισμένος εἶνε τὸ τελειότατον πρότυπον *πολιτισμοῦ διδακτικοῦ*, καὶ διὰ τὰς ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μάθημα εἰς ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος συντελοῦσας γλωσσικὰς μελέτας ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα εἶνε ἡ παρέχουσα τὸ κάλλιστον ἔδαφος· ὥστε ὄχι μόνον δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας τοὺς αὐτὴν ἡμῶν τὴν ἐθνικὴν ὑπαρξιν εἰς τοὺς ἡμετέρους προγόνους ὀφείλοντας, ἀλλὰ διὰ πάντας τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς ἡ σπουδὴ τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας δὲν εἶνε φόρος δεισιδαίμονος λατρείας πρὸς τὸ παρελθόν, ἀλλὰ *πραγματικὴ ἀνάγκη τοῦ παρόντος*.

Ταύτην τὴν γνώμην ἔχων περὶ αὐτῆς θὰ θεωρῶ καθ' ἅπαντα τὸν βίον ὡς ἱερώτατόν μου καθήκον καὶ ὡς διδασκάλου καὶ ὡς πολίτου ὄχι μόνον τὴν ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ μετ' ἀφοσιώσεως καλλιέργειαν τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ τὴν διάδοσιν τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων εἰς ὅσον ἐνδέχεται εὐρύτατον κύκλον τῆς καθ' ἡμᾶς κοινωνίας, ἵνα τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τῶν νεωτέρων διαμορφούντα τῇ μὲν πατρίδι παράγωιν ἀληθῶς φιλοπάτριδας πολίτας, τῇ δὲ Ἐθνικῷ Πανε-

πιστημίῳ ἀξιούς μύστας τῶν ἐν αὐτῷ διδασκομένων ἐπιστημῶν. Καὶ αἰσθάνομαι μὲν ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι προϊόντα οὐσαι τῆς ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εὐνομίας παραγομένης πολιτικῆς τε καὶ κοινωνικῆς εὐεξίας ἤμιστα πρόσφορον πρὸς εὐδοκίμῃσιν ἔδαφος εὐρίσκουσιν ἐν τῇ ἡμετέρῃ πατρίδι, διακειμένη, ὡς δίδκεται. Ἀλλὰ πεποισθῶς εἰς τὴν εὐγενῆ φύσιν τοῦ Ἑλληνος τὴν μηδέποτε τελείως ἐκφαυλιζομένην καὶ ἔτι πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἐκ τοῦ ληθάργου τῆς αἰσχίστης δουλείας εἰς ἐλευθέραν ζωὴν αὐτὸν ἀνεγείρασαν, ἀπὸ ταύτης προσδοκῶ καὶ νὰ θεραπεύσῃ τὰ δεινὰ τῆς παρουσίας κακοδαιμονίας, καὶ νὰ ἀναδείξῃ τὴν ἡμετέραν πατρίδα εὐνομούμενην καὶ ἀληθῶς ἐλευθέραν καὶ ἱκανὴν νὰ ἐπιτελέσῃ τὸν μέγαν αὐτῆς προορισμόν.

ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΤΑΧΥΟΛΟΓΙΑ

ΕΚ ΤΩΝ ΜΑΓΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Α'

Διὰ τῶν δημοσιεύσεων καὶ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Leemans, τοῦ Parthey, τοῦ Wessely καὶ τοῦ Dieterich περὶ τῶν ἐλληνικῶν μαγικῶν παπύρων διεφωτίσθη ἱκανῶς ἡ μελέτη σημαντικῆς περιόδου τῆς ἱστορίας τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ἀκριβέστερον τῶν ἐκτροπῶν τῆς ἐλληνικῆς διανοίας. Τὰ παράδοξα δ' ἐκεῖνα ἀποβλαστήματα τῶν χρόνων, καθ' οὓς τὸ ἀστάθμητον καὶ σαλευόμενον θρησκευτικὸν αἶσθημα, ἀμοιροῦν ἐμπέδων ριζῶν, ἐπεζήτει ἔρεισμα ἐν πάσαις ταῖς γνωσταῖς τότε θρησκείαις, δημιουργοῦν οὕτω τερατώδη θεοκρασίαν, καὶ καθ' οὓς τὴν ἐπιστημονικὴν ζήτησιν ἐθόλου ὁ ὄσημέραι ὀγκούμενος φορυτὸς τῆς δεισιδαιμονίας, εἶναι οὐχ ἤμιστα μελέτης ἄξια καὶ διὰ τὴν ῥοπήν, ἣν ἔσχον εἰς τὰς μετὰ ταῦτα τύχας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἡ ἐπήρεια τῶν μαγικῶν παπύρων καὶ τῶν συγγενῶν αὐτοῖς βιβλίων εἶνε ἀνεπίδεκτος ἀμφισβητήσεως κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, παρατείνεται δὲ καὶ μέχρι τῶν χρόνων ἡμῶν, διότι ἐν αὐτοῖς δυνάμεθα ν' ἀναζητήσωμεν τὴν ἀρχὴν καὶ νὰ εὐρωμεν τὴν ἐξήγησιν προλήψεων καὶ δοξασίων, διατηρουμένων ἀνεπιγνώστως παρά τε τῷ καθ' ἡμᾶς ἐλληνικῷ καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς, συμφῶνως πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Edw. Tylor κληθέντα νόμον τῆς ἐπιβιώσεως (survival in culture). Καίτοι δὲ δὲν ἐγένοντο ἡμῖν γνωσταὶ βυζαντια-

καὶ διασκευαὶ τῶν βιβλίων ἐκεῖνων, ὅμως οὐδόλως ἐπιτρέπεται ν' ἀμφιβίλλωμεν ὅτι ὑπῆρχον τοιαῦτα ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, διότι τὰ περιωθέντα Ἱατροσόφια καὶ αἱ Σολομωνικαὶ προϋποθέτουσιν ἀναγκαιῶς παλαιότερα πρότυπα. Τὰ μὲν Ἱατροσόφια, ὧν τὸ ἀρχαιότατον τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Σταφίδα τῷ 1384 ἀντιγραφέν, δημοσιευθὲν δ' ὑπὸ τοῦ Ém Legrand¹, δημόδη ὄντα ἐγχειρίδια πρακτικῆς ἰατρικῆς καὶ δεισιδαίμονος θεραπείας, εἶναι συντεταγμένα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν βιβλίων, ἅτινα πρὸ τῶν χρόνων ἔτι τοῦ Γαληνοῦ συνέθετον ἀγόντες ἄνθρωποι, ἐκπλήττειν τὸν πολὺν ὄχλον ἔργον πεπονημένοι. Αἱ δὲ Σολομωνικαὶ ἐπήγασαν ἐξ αὐτῶν τῶν μαγικῶν παπύρων. Εὐνόητον ὅμως εἶναι ὅτι ἀμφοτέρω τὰ εἶδη ταῦτα τῶν βιβλίων, προωρισμένα πρὸς χρήσιν χυδαίων καὶ ἀπαιδευτῶν ἀνθρώπων, καὶ τούτου ἕνεκα προσαρμοζόμενα ἐκάστοτε κατὰ τὰ ἐνόητα πρὸς τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας αὐτῶν καὶ εἰς γλῶσσαν προσιτὴν αὐτοῖς παραφραζόμενα, πολλὰς ὑπέστησαν σὺν τῷ χρόνῳ μεταβολάς, καταφανεῖς γινομένης ἐκ πολλῶν τεκμηρίων, μάλιστα δ' ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν σαφωμένων ἀπογραφῶν πρὸς ἄλληλα.

Ἀλλὰ περὶ τῆς σχέσεως τῶν μαγικῶν βιβλίων τῶν ἐσχάτων βυζαντικῶν χρόνων πρὸς τοὺς μαγικοὺς παπύρους καὶ περὶ τῆς ῥοπῆς ἣν ἔσχον εἰς τὴν διάπλασιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς δεισιδαιμονίας ἐν Ἑλλάδι θὰ διαλάβωμεν ἐν πλάτει ἐν ἰδίᾳ μελέτῃ, συνεκδοθησομένη μετὰ τινων κειμένων τῶν βιβλίων ἐκεῖνων. Τῆς δὲ παρουσίας σκοπὸς εἶναι ἡ ὑπόδειξις τῶν βοθημάτων, ἅτινα παρέχουσιν ἡμῖν ταῦτα πρὸς διαφώτισιν παλαιογραφικῶν τινων ζητημάτων.

Ἡ κυριωτάτη ἰδέα ἡ ἐπιπνεύουσα τὰ μαγικὰ βιβλία, ἡ τὴν βᾶσιν αὐτῶν οὕτως εἰπεῖν συγκροτοῦσα, εἶναι ἡ δύναμις τοῦ λόγου. Διὰ τοῦ λόγου, τοῦ προφορικοῦ ἢ τοῦ ἐγγράφου, ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἐξουσιάσῃ τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον ἀγαθοποιῶν ἢ κακοποιῶν δυνάμεων καὶ νὰ καταστήσῃ ταύτας ὑπηρετικὰς τῶν θελημάτων αὐτοῦ. Ἐνεκα δὲ τῆς τοιαύτης δοξασίας δὲν ἐθεωρεῖτο ἀδιάφορος τρόπος καθ' ὃν διετυπώτο ἐξωτερικῶς ὁ λόγος, μάλιστα δ' ὁ γραπτὸς, ἀλλ' ἀναγκαῖα ἐκρίνετο ἢ μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἐκλογή τῆς ὕλης καὶ τῶν ὀργάνων πρὸς γραφὴν τοῦ λόγου, ὅπως μὴ ἐξ ὀλιγορίας μειωθῇ πῶς ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ. Ὅθεν τὰ βιβλία ἐκεῖνα περιεῖχον ἀκριβεῖς ὁδηγίας περὶ τοῦ καταλληλοτάτου χάρτου καὶ τοῦ προσφορωτάτου γραφικοῦ μέλανος καὶ καλάμου πρὸς γραφὴν μιᾶς ἐκάστης ἐπιπόδης ἢ ἀρᾶς ἢ ἐξορισμοῦ, καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς κα-

¹ Bibliothèque grecque vulgaire τ. II.

τασκευής αὐτῶν. Ἡ εὐλάβεια δὲ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὀδηγιῶν ἐκείνων, ὑπὸ δεισιδαίμονος πόθου πλήρους ἐπιτυχίας τῶν μαγγανειῶν ὑπαγορευομένη, εἶναι ἐχέγγυος τῆς ἀμεταλλάκτου διατηρήσεως τῆς τεχνικῆς ἐμπειρίας καὶ ἐν χρόνῳ καθ' ὃν εἶχεν ἐκλίπη πλέον ἐν τῷ κοινῷ βίῳ ἢ ἄσκησις τῆς τέχνης τῆς κατασκευῆς τοιούτων γραφικῶν ὀργάνων. Οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ὅτι ἀσφαλεῖς ἦσαν αἱ ὀδηγίαι καὶ σύμφωνοι πρὸς τὰ διδάγματα τῆς τέχνης, ἀφ' οὗ πρακτικὸν εἶχον σκοπὸν, τὴν τελειοτάτην κατασκευὴν τῶν πρὸς γραφὴν χρησίμων.

Ὅθεν εὐπρόσδεκτοι λίαν φαίνονται ἡμῖν αἱ ἐν τοῖς μαγικοῖς βιβλίοις περὶ γραφικῶν ὕλων καὶ ὀργάνων εἰδήσεις, καὶ τὴν ἀξίαν αὐτῶν ἐπιτείνει ἡ σπάνις τῶν ἀλλαχόθεν περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος συναγομένων. Ἰδίᾳ περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι κατεργασίας τῶν μεμβρανῶν καὶ περὶ τῶν δερμάτων ἐξ ὧν αὐταὶ κατασκευάζοντο ἐλάχιστα γινώσκωμεν¹, πρὸς λύσιν δὲ τῶν ἀποριῶν ἡμῶν εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ προσφεύγωμεν εἰς τὰς μαρτυρίας ἀράθων συγγραφέων καὶ μοναχῶν τῆς δυτικῆς καὶ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης². Τὰ μαγικά βιβλία ὅμως παρέχουσιν ἡμῖν δαψιλεῖς εἰδήσεις περὶ τε τῶν παντοίων εἰδῶν τοῦ χάρτου καὶ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ, καθὼς καὶ περὶ τῆς κατασκευῆς κονδυλίων καὶ γραφικοῦ μέλανος ποικιλωτάτων χρωμάτων.

Τὰ βιβλία ἐξ ὧν ἠρύσθημεν αὐτὰς εἶναι τὰ ἐπόμενα:

Α'. Χάρτινος κώδιξ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἑθνικῆς βιβλιοθήκης ὑπ' ἀρ. 1265, γεγραμμένος, πιθανῶς ἐν Κύπρῳ, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΣ' αἰῶνος. Εἶναι κολοβός, ἀποτελούμενος ἐκ φύλλων 62, σχήματος 4ου, βρίθεται δ' ἀνορθογραφίῳν. Περιέχει τὴν κοινῶς λεγομένην Σολομωνικήν.

Β'. Χάρτινος κώδιξ τῆς ἐν Μονάχῳ δημοσίας βιβλιοθήκης (Cod. gr. LXX) εἰς φύλλον, τοῦ ΙΣ' αἰῶνος, περιέχων Ἱατροσοφικόν, ἀπὸ δὲ τοῦ 240 μέχρι τοῦ 253 φύλλου Σολομωνικήν, ἢ ὡς ἐν τῷ κώδικι ἐπιγράφεται αὕτη: « Ὑγρομαντεία. Τὸ κληδίων τῆς πάσης τέχνης τῆς ὑγρομαντείας· εὐρεθὲν ὑπὸ διαφόρων τεχνέτων καὶ τοῦ ἀγίου προφήτου σολομῶντος. » Αἱ ἀνορθογραφίαι ἐν αὐτῷ εἶναι εὐάριθμοι, ἢ δὲ καθαρωτέρα γλῶσσα αὐτοῦ ἐλέγχει ὅτι ἀνετεγράφη ἐκ διασκευῆς τῆς Σολομωνικῆς παλαιότερας τῆς προηγουμένης.

¹ Αἱ μόναι περὶ τούτων εἰδήσεις εἶναι αἱ περιεχόμεναι ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Μαξίμου Πλανοῦδου, δημοσιευθεῖσα ὑπὸ Σ. Π. Λάμπρου (ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ ἔθνολογ. ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος τ. Β' σ. 62-64), ἐξ ἧς μανθάνομεν ὅτι περιεχρίοντο ἐνίοτε αἱ μεμβράναι δι' ὧν, ὅτι ἐπωλοῦντο κατὰ μέτρα καὶ ὅτι προετιμῶντο αἱ λεπταὶ τῶν παχειῶν.

² Gardthausen, Gr. Paläographie σ. 40.

Γ'. Χάρτινος κώδιξ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἀποκείμενος ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἔθνολογικῆς ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι κολοβός, ἐκ φύλλων 42 ὀγδόου σχήματος, γεγραμμένος ὑπ' ἀνδρὸς παντελῶς ἀπαιδευτοῦ εἰς γλῶσσαν χυδαίαν καὶ σόλοικον.

ΧΑΡΤΗΣ¹

Οἱ μαγικοὶ πάπυροι μνημονεύουσι ποικίλας ὕλας, καταλλήλους πρὸς γραφὴν τῶν ἐπωδῶν.² εἰσι δ' αὐταί:

α') *Μετάλλινα ἐλάσματα*: πέταλον χρυσοῦν· χρυσοῦν λεπίς· λεπίς ἀργυρᾶ· πέταλον ἀργυροῦν· σιδηροῦς κρίκος· λαμνιον κασσιτέρινον· πλάξ κασσιτέρινος· λάμνα ἐκ ταινίου³· πλάτυμμα μολυβοῦν.

β') *Υγράσματα*: βύσσινον βᾶκος· ὀθόνιον καθαρὸν.

γ') *Διφθέραι*: πιττάκιον ἱερατικόν.

δ') *Φύλλα κλπ.*: καλπᾶσου φύλλον· φύλλα δάφνης· φύλλα μυρσίνης· ρίζα πασιθέα ἢ ἀρτεμισία (Dieterich. σ. 815).

ε') *Ὀστρακα*: ὄστρακον ἀπὸ θαλάσσης· ὠν ὄρνιθος (Dieterich σ. 799).

ς') *Ὀστρακα* (κεράμεια)· ταρίχου ὄστρακον⁴.

Ἐν δὲ τοῖς ὑπὸ Em. Legrand ἐκδοθεῖσιν ἀποσπάσμασιν Ἱατροσοφίων ἀναφέρονται αἱ ἐπόμεναι μόνον:

α') *Υἶλος*: «σκεῦος γυάλινον». (σ. 9. 23).

β') *Ἄρτος*. «προσφορά λειτουργημένη.» (σ. 10).

γ') *Φύλλα*: πρασόφυλλα ἢ σκοροδόφυλλα (σ. 9)· δάφνης φύλλον (σ.

¹ Περὶ τῶν ὕλων ἐφ' ὧν ἔγραφον οἱ ἀρχαῖοι βλ. Blümner, Gewerbe u. Künste I, 325.-Gardthausen αὐτ. σ. 20 κέ. (Πλὴν τοῦ παπύρου καὶ τῶν μεμβρανῶν ἀναφέρονται μετάλλινα πέταλα, ὄστρακα, ὄστᾶ, ξύλιναί σανίδες, φλοιός, φύλλα φοινίκος ἢ ἐλαίας, χάρτης).

² Βλ. καὶ Dieterich, Papyrus magica Musei Lugd. Batavi (= Jahrb. f. class. Phil. Suppl. Bd. XVI p. 788-799).

³ Λάμνα τὸ λατ. lamina (ἢ λέξις εἶναι εὐχρηστος καὶ ἐν τῇ δημῳδαί) ταινιον δ' εἶναι ἀναμφιβόλως τὸ λατ. stannum (γαλλ. étain=κασσίτερος) ἥτις οὐχὶ κασσίτερος ἀλλ' ἀργυρομιγῆς μόλυβδος (plomb d'œuvre γαλλ., werkblei γερμ.) ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐν τῷ παπύρῳ γινομένης διακρίσεως τούτου ἀπὸ τοῦ κασσιτέρου.

⁴ Ὁ Dieterich ἐρμηνεύει ἐσφαλμένως τὴν λέξιν: «τάριχος hic interpretandum mumie quod nos dicimus;» ὅθεν καὶ τὰ πορίσματα, ἅτινα ἐντεῦθεν συνάγει δὲν εἶναι ἀκριβῆ. («Notissimum est semper permultum ualuisse in re magica quae a mortuis desumpta essent.») Τὰ ταρίχους ὄστρακα εἶναι ἀπλῶς τὰ θραύσματα τῶν κεραμίνων ἀγγείων, εἰς ἃ ἐνετίθεσαν τάριχος. Πρβλ. Δήμοσθ. πρὸς Λάκρτον 34 «μαρτυρεῖ... ἐνθέσθαι Ἀπολλόδωρον εἰς τὴν ναῦν... ταρίχους κεράμια ἑνδεκα ἢ δώδεκα».

10. 11.-Βλ. καὶ [Γαληνοῦ] περὶ εὐπορίστων Β', 27 τ' 14 σ. 489 Kuhn. Γ'. σ. 526 K.) φύλλον ἐλαίας (σ. 11. 20).

δ') *Χάρτης*: χαρτίν (σ. 12. 21. 23).

Πολυπληθέσταται ὁμως εἶναι αἱ ἀναγραφόμεναι ἐν ταῖς Σολομωνικαῖς. Καὶ δὴ:

α') *Μετάλλινά ἐλάσματα*: «μαχαῖριν» (Α' φ. 146). «μολύβιν» (Α' φ. 146, 376, 386, 486). «κασσιδέρος» (=κασσίτερος. Α' φ. 386). «πέταλον ἀλόγου» (Α' φ. 36α).

β') *Υαλος*: «γυαλίν» (Α' φ. 36α).

γ') *Υφάσματα*: «παννὴν μεταξωτόν» (Α' φ. 396). «παννὴν λινόν» (Α' φ. 40α).

δ') *Φύλλα κλπ.*: φύλλα κισσοῦ (Α' φ. 376, 386). φύλλα δάφνης (Α' φ. 40α, 446, 456). μῆλον (Α' φ. 38α δις· 40α. Βλ. καὶ [Γαλην] ἐνθ. ἀν. σ. 549).

ε') *Ὅστᾱ*: «πλευρὰ ἀνθρώπου ἀρσενικοῦ δεξιά.» (Α' φ. 39α).

ς') *Ὅστρακα*: «καινούργον κεραμίδιν» (Α' φ. 146). «ἓνα κεραμίδιν» (Α' φ. 40α). «γαστριν ὠμόν» (Α' φ. 366, 37α, 416).

ζ') *Χάρτης*: «Χαρτίν βαμβάκινον» (Α' φ. 386). «χαρτίν πανπάκινον» (Γ' φ. 106). «ῥοκκοχάρτιν¹)» (Α' φ. 376). «χαρτίν ἄσπρον²)» (Α' φ. 366, 386).

η'.) *Μεμβράναι*. Αἱ Σολομωνικαὶ ἀναφέρουσι μεμβράνας ἐκ δερμάτων παντοίων ζῴων κατεσκευασμένας, ἐφ' ὧν πρέπει νὰ γράφονται οἱ μαγικοί λόγοι. Σημειωτέον δ' ὅτι μέχρι τοῦδε ἐγινώσκομεν μόνον ὅτι πρὸς κατασκευὴν μεμβρανῶν ἐγίνετο χρῆσις δερμάτων συνηθέστατα μὲν προβάτων καὶ μόσχων, ἐνίοτε δ' αἰγῶν καὶ χοίρων, καὶ ἐν ἐξαιρετικαῖς περιπτώσεσι δορκάδων, ἐλεφάντων καὶ ὄφειων καὶ ὅτι αἱ λεπτόταται μεμβράναι κατεσκευάζοντο ἐκ δερμάτων ἀγεννήτων ἢ θνησιγενῶν ἄρνων³. Καὶ ἐν ταῖς Σολομωνικαῖς συχάκις γίνεται ἡ διάκρισις τῶν μεμβρανῶν, σκοπούμενου τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς αὐτῶν, εἰς παρθένους ἢ καθαρὰς καὶ εἰς ἀγεννήτους, ἧτοι ἐκ δέρματος ἀγεννήτων ζῴων κατεσκευασμένας.

¹ Ἀγνοῶ τὴν σημασίαν τῆς λέξεως ῥόκα ἢ ῥούκα λέγεται κοινῶς τὸ εὐζώμον (*ercua sativa* De.), ῥῶκας δὲ καλοῦσι τινες τῶν βυζαντινῶν τὰς σκελίδας τοῦ σκοροῦδου. Ἀλλὰ προδήλως ἡ σύνθεσις δεικνύει ἡμῖν ὅτι οὔτε περὶ φύλλων εὐζώμου οὔτε περὶ σκελίδων σκοροῦδου πρόκειται ἐνταῦθα, διότι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὀνομασθῶσι ταῦτα χάρται. Μήπως πρέπει νὰ γραφῆ ῥοκκοχάρτιν, ἧτοι χάρτης ἐκ ῥακῶν κατεσκευασμένος;

² Ὁ προσδιορισμὸς ἄσπρος νομίζομεν ὅτι ἀρμόζει μᾶλλον εἰς χάρτην ἢ εἰς μεμβράναν.

³ Gardthausen σ. 40, 41, 43.

1) *Ἀγέννητον χαρτίν*. Α' φ. 14α, 22α, 33α («εἰς ἀγέννητον» καὶ ἀμέσως κατωτέρω «εἰς χαρτίν ἀγέννητον») φ. 376 («γράφον... εἰς ἀγέννητον» ὁμοίως καὶ ἐν φ. 55α). Ἐπίσης «ἐλάφινον ἀγέννητον», «βοϊνόν» ἢ «βοὸς ἀγέννητον», περὶ ὧν κατωτέρω.

2) *Χαρτίν παρθένον ἢ καθαρὸν*. «χ. παρθένον» (Α' φ. 136 Β. φ. 2486). «χ. καθαρὸν» (Α' φ. 376 Γ. φ. 186) «χαρτίν καθαρὸν καὶ παρθένον» (Βλ. κατωτέρω).

3) *Μεμβράνα ἐκ δέρματος βοὸς ἢ μόσχου*. «χαρτίν βοϊνόν ἀγέννητον» (Α' φ. 13α Β' φ. 248α). «χάρτης ἀγεννήτου βοὸς καθαρὸς» (Γ' φ. 186).

4) —ἐκ δέρματος αἰγὸς ἢ τράγου. «χαρτίν τράγου» (Α' φ. 13α)· «χαρτὶ τράγινον» (Β' φ. 248α)· «χαρτίν τράου» (Γ' φ. 116). «χαρτίν κερατίου ἤγουν κατζίκας» (Γ' φ. 10α). Περὶ κατασκευῆς μεμβράνης ἐκ δέρματος ἐριφίου βλέπε κατωτέρω· ὁμοίως καὶ περὶ κατασκευῆς τοιαύτης

5) —ἐκ δέρματος ἀρτίου.

6) —ἐκ δέρματος ἀργιλώπης ἢ ἐλάφου. «χαρτίν ζαρκάδος» (Α' φ. 396)· «χαρτίν γαζέλλιον ἤγουν ἐλαφινόν» (Α' φ. 386), «χ. γαζέλλιον» (Α' φ. 38α, 386)· «γαζέλλιον χαρτίν» (Α' φ. 396). «ἐλάφινον χαρτίν» (Α' φ. 396)· «χαρτίν... ἐλαφίου ἀγέννητον» (Α' φ. 136)· «χαρτὴ ἐλαφινόν ἀγέννητον» (Β', φ. 2486).

7) —ἐκ δέρματος κυνός. «χαρτίν κυνός» (Β' φ. 2486)· «σκύλλιον χαρτίν» (Γ' φ. 116). «χάρτιν τοῦ κείνου» [sic]... Ἀκόμη τὸ χαρτίν θενὰ τὸ βαπτίζεις κάθε χρόνον τὴν [ἡμέρ]αν τῶν φώτων· καὶ νὰ λέγῃς: Βαπτίζω σε, πλανεμένον δέρμα τοῦ κύνου» [sic] τοῦ ἀγεννήτου κτλ.» (Α' φ. 42α).

8) —ἐκ δέρματος ἵππου· «γράφε... εἰς δέρμα ἵππου» (Β' φ. 2486)· «γράφε ταις εἰς... δέρμαν ἵππου (ἕλογον).» (Γ' φ. 10α). Ἐκ τούτων ὁμως δὲν ἐμφαίνεται σαφῶς ἂν ἐννοοῦσιν οἱ γράψαντες δέρμα ἵππου μεταποιημένον εἰς μεμβράναν ἢ ἀπλῶς διφθέραν. Τοῦτ' αὐτὸ εἰρήσθω καὶ περὶ τῶν ὑπ' ἀρ. 10 καὶ 11.

9) —ἐκ δέρματος κοινίλου: «χαρτίν κουνελλου.» (Α' φ. 136, Γ' φ. 106, 116).

10) —ἐκ δέρματος φώκης· «γράφον δὲ εἰς φώκιαν» (Α' φ. 13α)· «γράφε ἐπάνω εἰς φώκης ἢ γυπὸς δέρμα.» (Β' φ. 248α)· «γράφον αὐταῖς εἰς φώκας πετζίην γῆ γείεις ἄλλον¹.» (Γ' φ. 11α).

11) —ἐκ δέρματος γυπός. «ἔπαρον γυπὸς δέρμα καὶ γράψον» (Α' φ. 14α)· «γυπὸς δέρμα» (Α' φ. 136, Β' φ. 248α).

¹ Ἐν τῷ χειρογράφῳ: «γιγνησθαι».

12) — *ἐκ δέρματος ἀνθρώπου*; «χαρτίν κεταρίου (;) ἀνθρώπινου» (Α' φ. 136): «χάρτης κοιταρίου (;) ἀνθρώπου» (Β' φ. 2486).

Αἱ δ' ὑπὸ τῶν Σολομωνικῶν Α' και Γ' παρεχόμεναι ὁδηγίαι πρὸς κατασκευὴν χάρτου ἐξ ἀγεννήτου ζῦου και χάρτου καθαροῦ και παρθένου, ἤτοι ἐξηγισμένου ἔχουσιν οὕτω :

[Α' φ. 15α] «Διὰ τὰ κάμης χαρτίν ἀγέννητον. Ἐν ταῖς ἐρμηνείαις, ὅπου λέγει νὰ γράφης εἰς ἀγέννητον χαρτίν, ἐτούτη εἶναι ἡ ἐρμηνεία του. Ὄταν οὖν τὸ ζῦον εἶναι ἔγκυον, ἤγουν ἐγγαστρωμένον και σφαγῆ, ἔπαρε τὸ ἀγέννητον ἐκεῖνο και φυλάγου μὴν πέση κάτω εἰς τὴν γῆν. Καὶ ὅταν τὸ γδέρνῃς λέγε τὰ ὀνόματα ταῦτα : *Σενυχρί, Ἐλωί, Ἐλωί, Γωί, Ἐσωθεν, Ἐμμαουήλ*. Καὶ ἂφ' οὗ τὸ γδάρῃς, ὑπαγε εἰς τὸν ποταμὸν ἢ εἰς ὕδωρ τρεχάμενον, και πλύνον και ξῦσον καλῶς. Καὶ λέγε ταῦτα: *Ῥιγεήλ, Ῥασαφαήλ, Μορώθ*, ἄγιοι ἄγγελοι, καθαρίσατε τὸ παρὸν δέρμα, τοῦ εἶναι ἔτοιμον και καθαρὸν εἰς ὅ τι μέλλω γράφειν ἐν αὐτῷ, νὰ εἶναι εὐτυχον και ἀληθινόν». Καὶ τότε ἔπαρον ἓνα τζουκάλιν κινουῦργον και καθαρὸν και ἀσβέστην καθαρόν, και πάσσησον και λέγε οὕτω: «*Ἐρλουάχ, Βορχανόν, Ἐλί, Ἐλιών*, τὸ ἀτίμητον και μέγα ὄνομα τοῦ μεγάλου βασιλέως, φέρε τὸ παρὸν δέρμα ἀγέννητον τοῦ εἶναι ἔτοιμον εἰς πᾶν πρᾶγμα, ὃ μέλλω γράφειν εἰς αὐτό.» Καὶ ἂφ' οὗ στεγνώση γράψε πάνω εἰς τὸν λαιμὸν τὰ σημεῖα ταῦτα. [Ἐπονται 7 καθολιστικὰ σημεῖα, κατὰ τὸ ἐν τῇ αὐτῇ Σολομωνικῇ στεγανογραφικῶν ἀλφάβητον τοῦ ἀγγέλου Μιχαήλ δηλοῦντα τὰ γράμματα ΔΕΜΤΟΜ ?]

Διὰ τὰ κάμης καθαρόν χαρτίν. Ὄταν

¹ Χειρ. κατα ηστιν ην. ² Χ. λεγ. ³ Χ. αγγηι ανγγελη ⁴ Χ. νατου ινη
⁵ Χ. μελογραφον ⁶ Χ. ωξβεστην ⁷ Χ. παστρεψε ⁸ Χ. ομελο γραφο
⁹ Χ. καπανο.

[Γ' φ. 126] Ἴδου γράφομεν και φηγερόμεν ὅτι πῶς γίνονται τὰ χαρτία ποῦ χρειάζονται εἰς πάντα ταῖς δουλείαις. Ἐν ταῖς ἐρμηνείαις ὅπου λέγει νὰ γράφης εἰς ἀγέννητον χαρτίν, ἐτούτην εἶναι γῆ ἐρμηνεία αὐτῆς. Ὄταν εἶναι τὸ ζῦον ἐγγαστρομένον, πρικοῦ νὰ γεννήσῃ, νὰ σφαγῆ ἔπαρον τὸ ἀγέννητον ἐκεῖνο και φυλάγου νὰ μὴ πέση κάτω εἰς τὴν γῆν¹. Καὶ ὅταν τὸ γδέρνῃς λέγε² τὰ ὀνόματα αὐτά: *Σενυχρί, Ἐλωί, Ἰλωί, Ῥωί, Ἐσωθεν, Ἐμμαουήλ*. Καὶ νὰ τοῦ γδάρῃς και πᾶνε εἰς τὸν ποταμὸν, εἰς νερόν τρεχάμενον πλύνε το, ξῦσε το καλά. Πλύνοντάς το λέγε τὰ ὀνόματα ταῦτα: «*Ρουεήλ, Ρασαφαήλ, Μοραθί, Ἄγιοι ἄγγελοι*³, καθαρίσατε τὸ παρὸν δέρμα, τοῦ εἶναι⁴ ἔτοιμον και καθαρὸν εἰς τὸ μέλλω γράφειν⁵ ἐν αὐτῷ, νὰ γείναι εὐτυχον και ἀληθινόν.» [φ. 13α] Καὶ τότες ἔπαρον ἓνα τζουκάλιν κινουῦριον και καθαρὸν ἄπιαστον, και ἀσβέστην⁶ καθαρόν και πάστρεψε⁷ τὸ δέρμα. Καὶ πάλε ὑπαγε εἰς τὸν ποταμὸν και πλύνε το, και πλύνοντάς το λέγε τὰ ὀνόματα αὐτά: «*Ἐρλουάχ, Βορχανόν, Ἐλωί, Ἐλιών*, τὸ ἀτίμητον και μέγα ὄνομα τοῦ μεγάλου βασιλέως, φέρετε τὸ παρὸν δέρμα ἀγέννητον τοῦ εἶναι ἔτοιμον εἰς πᾶσαν πρᾶγμα ὃ μέλλω γράφειν⁸ ἐν αὐτῷ». Καὶ σὰν στεγνώση γράψε ἄπάνω⁹ εἰς τὸν λαιμὸν του τὰ σημεῖα ταῦτα. [Ἐπονται τὰ αὐτὰ καθολιστικὰ σημεῖα.]

Ἐδὼ φηγερόνω διὰ τὰ κάμης καθα-

μέλλης νὰ κάμης καθαρόν και παρθένον χαρτίν πρέπει νὰ εἶναι τὸ ζῦον ἀρσενικόν, ἢ ἔριφον ἢ ἄρνιον ὅπου νὰ βυζάνη και σφάξε το μετὴν ῥηθεῖσαν μάχαιραν τῆς τέχνης. Λέγε και ταῦτα τὰ ὀνόματα: «*Ὀλαί, Ἄλμαί, Ἀνευρευστόν, Ἰωτζάθ, Σεμπορφυράν, Ἰαού, Ἰαταροῦ, Ἀροῦθ, Μαρουκατά, Τάκατά, Ἄδωναί, Ἰεουλοόν, Ἐραού, Ἰά, Ἰά*, τετραγράμματος και *Σοφάρ*, ἄγιον ὄνομα και δυνατὸν και φοβερόν, καθάρισον ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας και [φ. 156] ἀκαθαρσίας τοῦ ζῶου τούτου τὸ δέρμα, τοῦ εἶναι ἀληθές και καλόν¹, εἴ τι και ἂν γράφω εἰς αὐτὸ νὰ εἶναι στερεόν. Ἀμήν». Ἄμα δὲ και γδάρε αὐτό, και καθάρισε και πλύνε το νερὰ ζ' και λέγε τὰ ἄνωθεν γεγραμμένα ὀνόματα και εἰργασέ το εἰς ἀσβέστην και γράφε.

Ὡς ἐκ τῆς ἀντιπαράθεσεως τῶν δύο τούτων κειμένων καταφαίνεται (ὁ ἐν Μονάχῳ κωδιξ δὲν περιέχει τοιαύτας ὁδηγίας) ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς εἶναι ὁ αὐτός, μικρὰν δὲ τινα διαφορὰν μόνον παρουσιάζει τὸ τῆς Ἱστορικῆς και ἔθνολογικῆς ἐταιρίας χειρόγραφον, προστιθὲν ὅτι μετὰ τὸ ἐπίπασμα τῆς ἀσβέστου ἐν τῇ χύτρᾳ πρέπει τὸ δέρμα νὰ καθαρισθῆ και νὰ πλυθῆ και αὐθις εἰς ῥέον ὕδωρ.

ΓΡΑΦΙΚΟΝ ΜΕΛΑΝ ΚΑΙ ΧΡΩΜΑΤΑ

Πολυάριθμοι εἶναι αἱ περισθεῖσαι ἐν μεσαιωνικοῖς χειρογράφοις συναγαγὰ πρὸς κατασκευὴν γραφικοῦ μέλανος και χρωμάτων χρησίμων εἰς γραφήν⁵. Οὐδὲν ἤττον δὲν ἀμοιροῦσιν ἐνδιαφέροντος αἱ ἐν τοῖς μαγικοῖς βιβλίοις, μάλιστα διὰ τὰς ὀριζόμενας ἐνίοτε παραδόξους μίξεις ὑλῶν. Ἦδη ἐν τοῖς μαγικοῖς παπύροις εὐρίσκομεν ὁδηγίαν πρὸς κατασκευὴν «*Τυφωνίου μέλανος*» (στήλ. III στίχ. 23-26 παρὰ Dieterich σ. 799). Ἰδιαιτέρας δὲ μνείας ἄξια εἶναι αἱ παντελῶς ἀσυνήθεις ὕλαι, ὧν ὠφειλὸν νὰ ποιῶνται χρῆσιν οἱ μάγοι. Ἐν τούτοις δὲ τὴν πρώτην τάξιν κατέχει τὸ αἷμα. Οἱ μαγικοὶ πάπυροι παραγγέλλουσι τὸν βουλόμενον νὰ αἰτήσῃ ὄνειρον νὰ γράψῃ εἰς βύσσινον ῥάκος αἷματι ὀρτυγίου εἰκόνα Ἐρμουῦ (στήλ. V σ. 5 σ. 802 Dieterich). Γραφὴν δι' αἵματος μνημονεύει και τὸ ἕτερον τῶν ὑπὸ Legrand ἐκδοθέντων Ἰατροσοφῶν (σ. 22.

¹ Χειρ. καλός. ² Χ. τκατα.

³ Βλ. Wattenbach, Das Schriftwesen des Mittelalters ἔκδ. II σ. 197 κέ.

23). Αί δὲ Σολομωνικαὶ ἀναγράφουσι πάντοτε καὶ τὸ ζῶν ἐξ οὗ πρέπει νὰ ληφθῆ τὸ αἷμα· οὐχί. σπανίως ἀναφέρεται ἀνθρώπινον αἷμα: «γράφον αὐτὸ μὲ αἷμαν ἀν[θρώπου].» (Α' φ. 14α). «μὲ τὸ αἷμαν τῆς μούττης σου.» (Α' φ. 39α)· «μὲ τὸ αἷμαν τοῦ δακτυλίου σου τοῦ μικροῦ». Τὰ δ' ἄλλα ζῶα, πλὴν τῶν μνημονευομένων ἐν τοῖς κατωτέρω δημοσιευμένοις ἀποσπάσμασιν, εἶναι τὰ ἐξῆς:

Αἰλουρος. «μετὰ αἵματος αἰλούρου ἤγουν κάτω.» (Α' φ. 39α).

Μῦς. «γράφον μὲ αἷμαν ποντικοῦ.» (Α' φ. 39α).

Περιστερά. «γράφον μὲ αἷμαν περιστερᾶς λευκῆς.» (Α' φ. 386 Βλ. καὶ φ. 396)· «μὲ ζαφαρᾶν καὶ μὲ αἷμαν περιστερᾶς ἄσπρης.» (Α' φ. 376).

Ἀλέκτωρ καὶ ἀλεκτορίς. «Γράφον . . . μὲ αἷμαν ὄρνιθας ἄσπρης καὶ πετεινοῦ ἄσπρου καὶ μίξε τα ἀμφοτέρα [τὰ] αἷματα τῶν ζῶων.» (Α' φ. 376).

Βοῦς. «Ὅπως τὸ βόειον αἷμα καταστῆ κατάλληλον πρὸς μαγικὰς γράφας ὤφειλεν ὁ μάγος νὰ σφάζῃ αὐτὸς τὸ ζῶον, ἐπιλέγων ἐπωδὴν τινα (Α' φ. 156).

Πρὸς ἐρυθρὰν γραφὴν ὀρίζεται οὐχί σπανίως καὶ ἡ χρῆσις κινναβάρους, σαφῶς δὲ διαγράφεται τίνες γραμμαὶ ἐνίων σχημάτων πρέπει νὰ γράφονται διὰ μέλανος καὶ τίνες ἐρυθραὶ (Γ' φ. 19α). Ἄλλαι δ' ὕλαι πρὸς γραφὴν ἀναφέρονται συχνάκις ἐν μὲν τοῖς μαγικοῖς παπύροις ἢ σμύρνα (στῆλ. IV, 2. 16. V, 5. VI, 4. XI, 26), ἐν δὲ ταῖς Σολομωνικαῖς ὁ ζαφορᾶς ἢ ζαφορὰ (*carthamus tinctorius* L.), ἥτις ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω ἐμιγνύετο ἐνίοτε μεθ' αἵματος περιστερᾶς (Α' φ. 376, 386, 396, 40α, 456). Ἀμφίβολον δὲ ἂν ἢ ζαφορὰ καὶ ὁ πολλαχοῦ ἐπίσης ἀναγραφόμενος κρόκος¹ δηλοῦσι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα· διότι ἐν τινι χωρίῳ τῆς Σολομωνικῆς ἀναγινώσκωμεν: «μὲ ἄσπρον αὐγοῦ ἤγουν κρόκον²». (Α' φ. 39α).

Πλὴν τούτων αἱ Σολομωνικαὶ ὀρίζουσιν ἴδιον μίγμα πρὸς γραφὴν τῶν

¹ «γράφον τὰ κάτωθεν μὲ κρόκον καὶ μελισσόφυλλον» (Α' φ. 39α. *Μελισσόφυλλον* εἶναι τὸ φυτὸν *melissa altissima* Sibth.) «γράφε μὲ μόσχον καὶ κρόκον καὶ ροδόσταμαν». (Α' φ. 22α)· «γράφε . . . μετὰ μόσχου με[τὰ] κρόκου καὶ δὲν φοβᾶσαι, ἅς εἶναι καὶ μὲ ροδόσταμαν». (Α' φ. 23α)· «μετὰ μόσχον καὶ κρόκον καὶ ροδόσταμαν καὶ κινναβάρους». (Γ' φ. 19α).

² Ὁ λαὸς οὐδέποτε συγγέει τὸ λεύκωμα (ἄσπρον ἢ ἄσπράδι) καὶ τὸν κρόκον (κοινῶς κορκὸς ἢ κροκὸς ἢ κρόκος) τοῦ ὄου. Ἀκατανόητος δὲ φαίνεται ἡ τοιαύτη σύγχυσις τοῦ βιβλιογράφου, ἄφ' οὗ μάλιστα οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἐρμηνείας τῆς κοινοτάτης λέξεως «ἄσπρον αὐγοῦ». Πιθανὸν ὅμως ὅτι ἡ λέξις κρόκος σημαίνει καὶ ἐν τῇ Σολομωνικῇ τῆν βοτάνην, παρενόησε δ' αὐτὴν ὁ βιβλιογράφος, μὴ διατηρηθεῖσαν ἐν τῇ ὁμιλουμένῃ.

καβαλιστικῶν χαρακτήρων ἐκάστου τῶν ἑπτὰ πλανητῶν, ἢ δ' ἐν τῇ Ἱστορικῇ ἑταιρίᾳ ἀποκειμένη προστίθῃσι καὶ ὁδηγίας πρὸς κατασκευὴν ἴδιου γραφικοῦ μέλανος δι' ἕκαστον πλανήτην πρὸς γραφὴν τῶν ἐπωδῶν, ὡσάκις πρόκειται ἐξορκισμὸς τῶν ἀγγέλων τῶν κυριευόντων τῶν πλανητῶν καὶ τῶν ὑποτεταγμένων αὐτοῖς δαιμόνων. Καὶ ἐν πρώτοις παραθέτομεν ὧδε τὴν ἐν τοῖς τρισὶ χειρογράφοις ἀναγραφὴν τῶν μιγμάτων.

[Α' φ. 13α] Ταῖς χαρακτῆρας τοῦ Κρόνου κάμεταις μετὰ τὴν σκουρίαν τοῦ μολύβδου καὶ μὲ ξεῖδιν, καὶ κάπνισον τεάφιν καὶ γράψε εἰς χαρτὴν τράγου ταύτας.

Ταῖς χαρακτῆρας τοῦ Διὸς κάμεταις μετὰ ἀργυρίου σκουρίαν καὶ μετὰ [ροδο]στάματος ...

Τὰς χαρακτῆρας τοῦ Ἄρεως γράψε μετὰ [κιννα]βάρους καθαρᾶς καὶ μετὰ ροδόσταματος ...

Τὰς χαρακτῆρας τοῦ Ἥλιου γράψ[ον μετὰ χρυσοῦ καὶ] μετὰ ἀρσενικίου [φ. 136] πλ... [σχιστὸν] καὶ ὕδατος ...

Τῆς Ἀφροδίτης γράψον μὲ αἷμαν νυκτερίδος [χειρ. κυκερίδος] ἢ μετὰ λαζουρίου ἄδδλου [χειρ. ἄδδλων] καὶ ροδόσταμαν ...

Τῆς Σελήνης γράψον μὲ κρόκον καὶ μόσχον καὶ ροδόσταμαν μετὰ αἵματος ἀνθρώπου ...

Τοῦ Ἑρμοῦ γράψον μὲ αἷμαν βοδὸς ἢ ὄνου ἢ προβάτου ἢ μετὰ γυάρους [= ὕδραργύρου] καὶ ὕδατος ...

[Β' φ. 248α] Τὰς χαρακτῆρας τοῦ Κρόνου ποίησε μετὰ τῆς σκουρίας τοῦ μολύβδου καὶ μετὰ ὄξους, καὶ κάπνιζε τεάφιν αὐτὰς· γράψε δὲ αὐτάς εἰς χαρτὴν τράγινον.

Τὰς χαρακτῆρας τοῦ Διὸς ποίησε μετὰ ἀργυρίου σκουρίας καὶ μετὰ ροδοστάματος ...

Τὰς χαρακτῆρας τοῦ Ἄρεως γράψε μετὰ κινναβάρους καθαρᾶς καὶ ροδόσταματος.

[φ. 248β] Τὰς χαρακτῆρας τοῦ Ἥλιου γράψε μετὰ χρυσοῦ ἢ μετὰ ἀρσενικοῦ σχιστοῦ καὶ ὕδατος.

Τῆς Ἀφροδίτης αἱ χαρακτῆραι ὑπάρχουσι καὶ γράψε αὐτάς μετὰ αἵματος νυκτερίδος ἢ μετὰ λαζουρίου, ἄδδλου καὶ ροδόσταματος ...

[Ἐλλείπει]

Τοῦ Ἑρμοῦ χαρακτῆραι γράφονται μετὰ αἵματος βοδὸς ἢ ὄνου ἢ προβάτου ἢ μετὰ ἱαρίου [= ὕδραργύρου] καὶ ὕδατος ...

[Γ' φ. 12α] Οἱ χαρακτῆρες τοῦ Κρόνου κάμεται[ς] οὕτως· ἔπαρε σκουρίαν τοῦ μολυβίου καὶ ξεῖδιν καὶ γράψε ταις εἰς χαρτὴν τράγου καὶ κάπνισέ ταις μετὰ τεάφιν.

[φ. 11α] Τ[ὸ] Ζεῦ οἱ χαρακτῆρες γράψον [ἀφέθη] χῶρος κενός, ὅπως προστεθῶσιν ἔπειτα αἱ ὁδηγίαι.]

[φ. 106] Ταῖς χαρακτῆραις τοῦ Ἄρεως γράψον μὲ κινναβάρην καθαρὴν καὶ μὲ ροδόσταμον.

[φ. 10α] Τοὺς χαρακτῆρες τοῦ γῆλιου γράψε τους μετὰ χρυσοῦ ἢ μετὰ [χειρ. ἡμερα] ἀρσενικίου σχιστὸν [χειρ. χρσον] καὶ ὕδατος ...

[φ. 116] Τῆς Ἀφροδίτης οἱ χαρακτῆρες γράφονται οὕτω· ἔπαρον γαῖμα νυκτερίδος ἢ μὲ λαζουρίν ἄδδλον καὶ ροδόσταμον.

[φ. 106] Ταῖς χαρακτῆραις γράψον μὲ κρόκον [χειρ. κρονον] καὶ μόσχον καὶ ροδόσταμον καὶ μετὰ γαῖματος ἀνθρώπου ...

[φ. 11α] Τοῦ Ἑρμοῦ οἱ χαρακτῆρες γράψον μὲ γαῖμα βοδὸς ἢ ὄνου ἢ προβάτου ...

Αἱ δ' ὀδηγίαι πρὸς κατασκευὴν γραφικοῦ μελανοῦ ἐκάστου τῶν ἑπτὰ πλανητῶν ἔχουσιν ὡς ἑξῆς :

[Γ' φ. 106] Ἰδοὺ καὶ τὸ μελάνι τοῦ Ἥλιου. Τὴν ὥραν ὅπου κυριεύει ὁ Ἥλιος μὲ χρυσὸν νὰ γράψῃς. Λάβε ² ἄκραν χρυσοῦ ³ ἢ μετὰ ὀλίγου διαργύρου καὶ τρίψε τα ἐπιμελῶς καὶ βάλ' τα εἰς φωτῖαν, ἕως ὅπου νὰ φύῃ ὁ διάργυρος καὶ ὑστερὶς σύμμειξον τὸ ζουμί ἡλιοβοτάνου καὶ καὶ γράφε ἐν τῇ ἰδίᾳ ὥρᾳ τοῦ γήλιου.

Ἰδοὺ καὶ τὸ μελάνι τῆς Σελήνης. Τὸ μελάνι τῆς Σελήνης γίνεται μὲ τὸ ζουμί τῆς ἐλγῆς καὶ ὄρεοπάρπαρον⁴ καὶ κάμφουραν καὶ γαῖμα λαοῦ⁵, τρίψας καὶ ἐνώσας αὐτὰ καὶ ποῖσον μελάνην καὶ γράφε εἰς τὴν ὥραν ὅπου κυριεύει ἡ Σελήνη . . .

[φ. 11α] Ἰδοὺ καὶ τὸ μελάνι τοῦ Ἄρεως. Τὸ μελάνι τοῦ Ἄρεως, εἰς τὴν ἰδίαν ὥραν ὅπου κυριεύει τρίψον κιννάβαριν⁶, βερζίν καὶ κυνόγλωσσον⁷ καὶ κομμίδιν ἑλᾶς καὶ γράφε εἴτι θέλεις εἰς τὴν ὥραν τοῦ Ἄρη . . .

Ἰδοὺ τὸ μελάνι τοῦ Ἑρμῆ. Τὸ μελάνι τοῦ Ἑρμῆ γίνεται κερί καθαρόν καὶ ἀρχετόν⁸ σιλημαῖν⁹ καὶ ὀλίγην πηουνία¹⁰ καὶ γαῖμᾶν πετεινοῦ· ταῦτα πάντα ποιήσον μελάνι ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ Ἑρμῆ καὶ γράφε . . .

[φ. 11β] Ἰδοὺ καὶ τὸ μελάνι τοῦ Ζεῦς. Τὸ μελάνι τοῦ Ζεῦς γίνεται¹¹ οὕτως· ἔπαρον λαζοῦριν καὶ μικροῦ ἰκτίς (;) ἀριστολογίας¹² καὶ χολῆν ἰχθύος· αὐτὰ πάντα¹³ τρίψον ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ Ζεῦς καὶ γράψον εἴ τι θέλεις . . .

Ἰδοὺ καὶ τὸ μελάνι τῆς Ἀφροδίτης. Τῆς Ἀφροδίτης τὸ μελάνι γίνεται οὕτως : γαῖμα περιστερᾶς καὶ κόρκον¹⁴ καὶ ροδόσταμον καὶ ἀλογοβότανον μὲ τραγούρας¹⁵ καὶ μόσκον ἄκρατο¹⁶, σμίξον τῇ ἰδίᾳ ὥρᾳ τῆς¹⁷ Ἀφροδίτης καὶ γράφε εἴ τι θέλεις . . .

¹ Χειρ. μελατη ² Χ. λαβον ³ Χ. Χρυσουιου.

⁴ Ὁρεοπάρπαρον εἶναι ἡ βοτάνη ἢ ἄλλως καλουμένη βέον βέρβαρον (rheum Emodi Wall ἢ Rhaum rhaumaticum L.)

⁵ Χ. λαον=αἶμα λαγωῦ. ⁶ Χ. καναβαριν. ⁷ Χ. κυνοχλοσον. ⁸ =ἀρχετόν.

⁹ Ἴσως τὸ κοινῶς λεγόμενον σουλιμαῖς (ἐκ τοῦ λατ. sublimatum).

¹⁰ = παιωνίαν (Paeonia corallina Retz).

¹¹ Χ. ἦνετε (=γίνεται).

¹² Λαζοῦριν εἶναι πιθανῶς τὸ σίλφιον· ἀλλ' ἡ ἐπομένη βοτάνη μοι εἶναι ἄγνωστος· ἴσως εἶναι ἡ aristolochia parvifolia Sibth.

¹³ Χ. παντα παντα ¹⁴ Χ. κορνον.

¹⁵ Τὸ μὲν ἀλογοβότανον μοι εἶναι ἄγνωστον· ἐν δὲ ταῖς ἐπομέναις δυσὶ λέξεσιν ὑποθέτω ὅτι ὑποκρύπτεται παρεφθαρμένον τὸ ὄνομα τοῦ μανδραγόρου, ὅστις καὶ ματραγοῦρα καὶ μεντραγοῦρα λέγεται κοινῶς.

¹⁶ Χ. ακροτο. ¹⁷ Χ. ετη ἡδια οροτις.

[φ. 12α] Ἰδοὺ καὶ τὸ μελάνι τοῦ Κρόνου. Τὸ μελάνι τοῦ Κρόνου εἶναι τοιούτως : Ἐπαρον κικουδία . . . [Ἀφέθη χῶρος πρὸς συμπλήρωσιν.]

Ἐκ τῶν ἄλλων χειρογράφων ἐλλείπουσιν αἱ ὀδηγίαι αὐται. Ἐν δὲ τῷ Α' καὶ τῷ Γ' ὑπάρχει καὶ ἡ ἐπομένη συνταγὴ πρὸς κατασκευὴν ἐξ ἀσβόλου μελάνης χρησίμου κατὰ τὴν λεκανομαντεῖαν.

[Α' φ. 41α] «καὶ ἔπαρον καὶ μούζην ἀπὸ τεγάνιν σιδηρένον ἀμίλητον¹ καὶ βάλε μέσα λάδιν· καὶ ἀνακάτωσον μὲ τὴν μούζην νὰ γένη μελάνιν. Καὶ τότε ἀπὸ τὸ αὐτὸ γράψε εἰς τὴν παλάμην τοῦ κορασίου τὴν κάτωθεν· καὶ γράψον καὶ εἰς τὴν μύτην τῆς ταῦτα τὰ ὀνόματα.»

Β'.

Ἐν τῷ Journal of the Hellenic Studies (1890 τ. XI σ. 286 κέ.) ὁ T. W. Allen ἐδημοσίευσεν διδακτικωτάτην μελέτην περὶ ταχυγραφικῶν σημείων ἐν ἑλληνικῷ κώδικι τῆς Βατικανῆς βιβλιοθήκης (Regina 181), γεγραμμένῃ τῷ 1364. Ἡ ἐν τῷ κώδικι τούτῳ χρῆσις ταχυγραφικῶν σημείων, εἰς ἄκρον ἐνδιαφέρουσα διὰ τὸ καινοφανές τινων ἐξ αὐτῶν, εἶναι ἀνώμαλος· διότι τοιαύτη χρῆσις γίνεται μόνον πρῶτον μὲν ἐν ὀλιγίστοις χωρίοις τοῦ κειμένου, ἐν οἷς ὁ βιβλιογράφος παρὰ τὸ συνήθες γράφει ταχυγραφικῶς συλλαβὰς τινὰς καὶ γράμματα· ἔπειτα ἐν τῷ βιβλίῳ, ἐν πίνακι περιέχοντι ταχυγραφικὰ σημεῖα καὶ τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν καὶ τελευταῖον ἐν δυσὶ μακραιῖς σημειώσεσιν, οὐδεμίαν σχεσίαν ἐχούσαις πρὸς τὸ κείμενον, γεγραμμέναις δ' ἐν τῷ κενῷ χώρῳ ἀμφοτέρων τῶν σελίδων τοῦ μεταξὺ τοῦ πίνακος καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ βιβλίου φύλλου (φ. 13).

Τῶν σημειώσεων τούτων, ἃς κρίνει σπουδαιοτάτας ὑπὸ παλαιογραφικῆν ἔποψιν, ὁ Ἄγγλος ἐκδότης δημοσιεύει δυστυχῶς τὴν πρῶτην μόνον, ἐν πανομοιότητῳ καὶ ἐν μεταγραφῇ. Διότι ἡ ἑτέρα, βραχυτέρα μὲν τῆς πρώτης κατὰ τὰλλα δ' ὅμοια, ἐπαρουσίαζε πολλῶν μείζονα δυσκολίας, ὡς λέγει. Ὁμολογεῖ δ' ὅτι ἐν μέρει μόνον ἐδυνήθη νὰ ἐννοήσῃ ταύ-

¹ Χ. ἀμήλλοτον νομιζομεν ὅτι οὕτω πρέπει νὰ διορθωθῇ, διότι συχνότατα ἐν ταῖς παρασκευαῖς τῆς λεκανομαντείας ἀναφέρονται πράγματα ἀμίλητα, ὅσα δηλαδὴ ὀφείλει νὰ λάβῃ τις σιωπῶν.

² Χ. ἐπι ³ Ἐν πᾶσι τοῖς χωρίοις τῶν Σολομωνικῶν, ἅτινα παρεθέσαμεν διωρθώσαμεν τὰς ἀνορθογραφίας καὶ τὴν πλημμελῆ στίξιν τῶν χειρογράφων. Αἱ διὰ κυρτῶν γραμμάτων μεταγραφόμεναι φράσεις εἶναι ἐν τοῖς χειρογράφοις ἐρυθραί.

την, και προστίθουν ότι ως εικάζει εκ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν λέξεων χάρτης, χαρακτήρες, δέρμα, περιέχει αὐτὴ ὁδηγίας πρὸς ἀντιγραφὴν ψαλμῶν τινων. Τὴν κατανόησιν ὁμῶς τῆς σημειώσεως ταύτης ἐδυσχέρανε μᾶλλον ἢ πλημμελῆς ἀνάγνωσις λέξεων τινων, διότι, ὡς ἐκ τῆς κατωτέρω ἀντιπαράθεσεως τῆς ἡμετέρας μεταγραφῆς πρὸς τὴν τοῦ ἐκδότου καταφαίνεται, τὸ κείμενον δὲν εἶναι δύσληπτον.

Journal σ. 293.

Ἡμετέρα ἀνάγνωσις¹.

ἀπο δε τὸν νς' ψαλμὸν ἕως τὸν ξδ' ψαλμὸν σὺν τόνδε (?) τας χαρακτήρας ὀφελου· διανα κατα θβε βαλεις ἄνον	Ἐπο δε τὸν νς' ψαλμὸν ἕως τὸν ξδ' ψαλμὸν σὺν τόνδε τας χαρακτήρας ὀφελου· Δια να καταβά- λεις ἄνθρωπον
να (?) μηδεν ἔχει στόμαν, να σοῦ ἀπηλογηθῆ ἄμεναστεχε ὡσπερ βοῦς ἐμπροστά σου· ἢ ἄνδρας ἢ γυναίκα.	να μηδεν ἔχει στόμαν, να σοῦ ἀπηλογηθῆ ἄμε να στέκ[η] ὡσπερ βοῦς ἐμπροστά σου· ἢ ἄνδρας ἢ γυναίκα. †
5 γράψαι τοὺς ψαλμοὺς· ἡμε[ρα] βα εἰς ἐλαφίνα δερμάτα· και δῆπλωσον το χαρτῆν· και ἐπάνω τοῦ χαρτῆν τῆ? δε τας χαρα κτίρας· και πνησον [?] τὸ χαρτην ξυλαλῶ· και λούν παν· και τίλιξε τ' (? τυλίξετε) μετὰ μεταξοῦ· και βαστα το εἰς κριτήριον και να θαυμασαι: τῆδε [?] τῷ Ἡ[?]	γράψαι τοὺς ψαλμοὺς· ἡμέρα Β'. εἰς ἐλαφίνα δερμ[α]τι[α] και δῆπλωσον τὸ χαρτῆν· και ἀπάνω τοῦ χαρτῆν τάδε τας χαρα κτίρας· και κάπνησον τὸ χαρτην ξυλαλῶη και λ... πάν· και τίλεξέ τ[ο] μετὰ μεταξοῦ. Και βαστα το εἰς κριτήριον και να θαυμασαι. Τάδε εἶναι ἡ χαρακτῆρες. †

ἦτοι διορθουμένων τῶν ἀνορθογραφικῶν και τῆς στίξεως: «Ἀπο δε τὸν νς' ψαλμὸν ἕως τὸν ξδ' ψαλμὸν σὺν τῶνδε τας χαρακτήρας ὀφελου· Δια να καταβάλης ἄνθρωπον να μηδεν ἔχη στόμαν να σοῦ ἀπολογηθῆ, ἀμὲ να στέκη ὡσπερ βοῦς ἐμπροστά σου, ἢ ἄνδρας ἢ γυναίκα (δηλαδῆ

¹ Ἐν στίχ. 2. Τὰ γράμματα θβε εἶναι διαγεγραμμένα ἐν τῷ χειρογράφῳ. σ. 3. Ἐν τῇ τελευταίᾳ λέξει τὸ ἐκληφθὲν ὑπὸ τοῦ Allen ὡς ε τῆς καταλήξεως εἶναι ἢ ὄξεια τῆς πρώτης συλλαβῆς. σ. 7. Ἄντι «και πνησον» ἀναγινώσκειται σαφῶς «και κάπνησον». σ. 9. Ἐπίσης σαφῶς ἀναγινώσκειται ἢ τελευταία φράσις. Τὸ ταχυγραφικὸν σημεῖον τοῦ τας ἐπαναλαμβάνεται και ἐν τέλει τοῦ 1 στίχου και ἐν σ. 6, πρὸς δε τούτοις ἐν τῷ 7—8 στίχῳ τοῦ πανομοιοτύπου πίνακος τῶν ταχυγραφικῶν σημείων, ὃν ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος ἐδημοσίευσεν ὁ Allen. Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ πίνακι, ἐν σ. 11—12, ἐρμηνεύεται ὡς δηλοῦν «εἶναι» τὸ ταχυγραφικὸν σημεῖον, ὅπερ ὁ Allen ἀναγινώσκει «τῶ». Και τὸ ὑπὲρ τὸ τελευταῖον ρ ταχυγραφικὸν σημεῖον δὲν εἶναι ὡ ἀλλ' ες, ὡς φαίνεται ἐκ σ. 7—8 τοῦ αὐτοῦ πίνακος.

εἴτε ἀνὴρ εἶναι οὗτος εἴτε γυνή), γράψε τοὺς ψαλμοὺς ἡμέρα Δευτέρα εἰς ἐλάφια δερμάτια, και δίπλωσον τὸ χαρτῆν, και ἀπάνω τοῦ χαρτῆν [γράψε] τάδε τας χαρακτήρας· και κάπνησον τὸ χαρτῆν ξυλαλῶη και ;· και τύλεξέ το μετὰ μεταξοῦ· και βαστα το εἰς κριτήριον και να θαυμάσῃς! Τάδε εἶναι οἱ χαρακτήρες.»

Ἡ γλῶσσα τῆς σημειώσεως εἶναι σόλοικος βεβαίως, ἀλλ' ὁ γινώσκων τὴν δημῶδη κατανοεῖ εὐχερέστατα τὴν ἔννοιαν αὐτῆς και ἐκ πρώτης ὄψεως βλέπει ὅτι πρόκειται οὐχὶ περὶ ὁδηγιῶν πρὸς γραφὴν τοῦ ψαλτηρίου, ἀλλὰ περὶ μαγικῶν μέσων πρὸς ἀποστόμωσιν ἀντιπάλων και καθυπερτέρησιν ἐν δικαστικοῖς ἀγῶσιν.

Ὡς ἐκ περισσοῦ δ' ἐπιμαρτυροῦσι τοῦτο και οἱ ἀμέσως μετὰ τὸ κείμενον ἐν πέντε στίχοις προσγεγραμμένοι «χαρακτήρες», καθαλιστικὰ σημεῖα συνηθέστατα ἐν τοῖς μαγικοῖς βιβλίοις. Ἐν ἐνὶ μάλιστα τῶν σημείων τούτων, τῷ πρώτῳ τοῦ 11 στίχου, εἶναι ἐγγεγραμμένα ταῦτα: «ο δυνας δέννεται ἐδῶ» (ὁ δεῖνας δένεται ἐδῶ), ἐξ ὧν καθίσταται δῆλον ὅτι τὸ κατὰ τὰς ὁδηγίας τῆς σημειώσεως κατασκευαζόμενον περιήπτον ὑπάγεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν λεγομένων καταδέσμων. Ὅθεν ἐν τῷ Βατικανῷ χειρογράφῳ ἔχομεν τὸ παλαιότατον τῶν γνωστῶν ἀποσπασμάτων Σολομωνικῆς, διότι τὰ ἐν τῷ Ἰατροσοφίῳ τοῦ Σταφίδα εἶναι κατὰ εἰκοσιν ἔτη νεώτερα, ὁ δὲ χρόνος τῆς συντάξεως κεφαλαίων τινῶν τῆς εἰς τὸν Γαληνὸν ἀποδιδομένης συγγραφῆς «περὶ εὐπορίστων» εἶναι ἄγνωστος.

Ἡ χρῆσις μαγανειῶν πρὸς ματαίωσιν τοῦ ἐπιηρεασμοῦ τῶν ἀρχόντων και παντὸς ἰσχυροῦ και πρόσκτησιν τῆς ἐξ αὐτῶν εὐνοίας ὑπαγορεύεται συχνότατα ὑπὸ τῶν Σολομωνικῶν. Εἶναι δὲ και τοῦτο τεκμήριον ἀρκούντως θλιβερὸν τῆς καταπτώσεως και τῆς ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως ἐν τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς πάμπολλοι ὑπῆρχον οἱ πιστεύοντες ὅτι ἡ δικαιοσύνη δὲν ἐζυγοστάτει τὴν πλάστιγγα αὐτῆς πρὸς τὸ δίκαιον, ἀλλ' ἐδεκάζετο διὰ βίας ἢ χάριτος· και οἱ ἀδυνατοῦντες να ἐπιηρεάσωσιν αὐτὴν ἄλλως ἐπέζητουν να ἐπιτύχωσι τοῦτο διὰ τῆς δεισιδαίμονος πίστεως αὐτῶν εἰς τὴν ἐπέμβασιν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων. Αἱ Σολομωνικαὶ ὑποδεικνύουσι τὴν εὐθετον ὄραν πρὸς τοιαύτας μαγανείας: «εἰς τὴν ἕκτη τῆς σελήνης εἶναι καλὸν να ποιήσῃς δέματα περὶ κριτηρίου.» (Γ' φ. 1α. Α' φ. 56)· ἢ 8η ὥρα τῆς Τετάρτης εἶναι καλὴ «εἰς τὸ ποιῆσαι περὶ κριτηρίου.» (Β' φ. 2416)· ἀλλαι δ' ὥραι σημειοῦνται ὡς κατάλληλοι πρὸς παρουσιασιν ἐνώπιον βασιλέως, δεσποτῶν, αὐθεντῶν. Συνηθέσταται ἐπίσης εἶναι και αἱ ὁδηγίαι πρὸς «γλωσσόδημα» τοῦ ἐχθροῦ· μία δὲ τούτων εἶναι ὁμοιοτάτη πρὸς τὴν ἐν τῷ Βατικανῷ χειρογράφῳ.

[Α' φ. 44α] «Εἰς γλωσσόδημαν . . . Καὶ γράψον τοὺς ψαλ[μοὺς] ρα' ρζ' καὶ ταῖς χαρακτῆραις καὶ γράψον τὸ πρωτόπεμπτον τῆς σελήνης καὶ κάπνισον [τὸ] χαρ[τίν] ἄμπαριν καὶ τότε βάλε τὸ χαρτίν εἰς με- ταξωτὸν πανίν πράσινον καὶ βάστα το, καὶ ἄμε εἰς ἀφεντείας καὶ εἰς ἄρχοντας καὶ εἰς ἐπισκόπους, καὶ ὅ τι θέλεις γίνεται.» Ἐπονται οἱ χα- ρακτῆρες, ὧν τινες εἶναι ὅμοιον τοῖς ἐν τῷ Βατικανῷ χειρογράφῳ.

Ἐν τῇ ὁδηγίᾳ ταύτῃ παρεντίθενται καὶ ἐδάφια ψαλμῶν (ψαλμ. ΝΖ, 8. 9 κλπ.), διότι ἐκ τῶν ἱερῶν βιβλίων τὸ ψαλτήριον ἐθεωρεῖτο ὡς πα- ρέχον τελεσφορώτατα βοηθήματα εἰς μαγανείας. Καὶ ἐν ἄλλαις ἐπω- δαῖς παρεντίθενται συχνότατα περικοπαὶ ψαλμῶν, τὸ δ' ὑπ' ἀρ. 2316 Ἱατροσόφιον τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων ὀρίζει εἰς τίνος εἴ- δους μαγανείαν εἶναι ὠφέλιμος ἕκαστος ψαλμός¹.

Προκειμένου λόγου περὶ τοῦ χειρογράφου τοῦ Βατικανοῦ δὲν κρίνομεν ἄσκοπον νὰ σημειώσωμεν διαφορὰς τινὰς ἀναγνώσεως τῶν χωρίων τοῦ κειμένου, εἰς ἃ ἐφηρμόσθη μερικῶς τὸ ταχυγραφικὸν σύστημα, διότι ἀναμφιβόλως μόνον δι' ὀρθῆς ἀναγνώσεως δύναται νὰ διευκρινηθῇ ἡ χρῆ- σις τῶν ταχυγραφικῶν σημείων. Τὰ χωρία ἐκεῖνα, ἅτινα μεταγράφει ὁ Allen, εἶναι τέσσαρα. Καὶ τῶν μὲν δύο τελευταίων ἡ μεταγραφή ἐγένε- νετο ὀρθῶς (πλὴν μιᾶς λέξεως ἐν τῷ τρίτῳ, ἣτις πρέπει νὰ γραφῆ ἀντι- δόσεις καὶ οὐχὶ ἀντίδοσις)· εἰς δὲ τὰ δύο πρῶτα εἰσεχώρησαν λάθη, δια- φθείροντα τὴν ἔννοιαν.

Ἐν τῷ πρώτῳ ὁ Allen ἀναγινώσκει: «τοῖς ὑπὸ τρυγόνος? δειχθεῖσι παραχρῆμα μὲν περιωδυνίαι ἄρχονται συμβαίνειν σπασμοὶ τε συνεχεῖς κλπ.» Θεὶς δ' ἐρωματικὸν σημεῖον ἀντὶ τῆς τετάρτης λέξεως τοῦ κει- μένου, παρατηρεῖ ταῦτα: «In No. I. the fourth word, ἦς has no very apparent meaning, at least I have not been able to hit on one to suit it». Ἄλλ' ἀκριβῶς ἡ παράλειψις τῆς λέξεως καθίστη- σιν ἀκατάληπτον τὸ χωρίον, διότι παραλογωτάτῃ ἄλλως θὰ ἐφαίνετο ἡ περιγραφή ὀλεθρίων δῆθεν συμπτωμάτων τοῦ δῆγματος ἀθωοτάτου πτη- νοῦ, τῆς τρυγόνος. Καθ' ἡμᾶς τὸ χωρίον πρέπει ἀναμφησθητῆτως ν' ἀναγνωσθῇ οὕτω: «Τοῖς ὑπὸ τρυγόνος θαλασσίας δηχθεῖσι», καίτοι τὸ πρῶτον ἐνταῦθα εὐρηται ταχυγραφικὴ παράστασις τῆς λέξεως θαλασ- σίας, καθ' ὅσον γινώσκουμεν. Ὁ λόγος εἶναι περὶ τῆς τρυγόνος, τοῦ ἰχθύος (trygon pastinaca L.), οὗ τὸ κέντρον ἐπίστευον ὅτι ἐπιφέρει τὸν θά-

Legrand, Bibl. gr. vulg. II σ. 20 κέ.

νατον εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ξηραίνει τὰ δένδρα, μυθολογοῦντες ὅτι καὶ ὁ Τηλέγονος ὄπλον ἔχων τοιοῦτο κέντρον τρώσας ἀπέκτεινε τὸν πατέρα αὐτοῦ Ὀδυσσεά¹.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ χωρίῳ ὁ Allen ἀναγινώσκει: «καὶ ἐπὶ τῶν ἔχεο- ἀδήκτων ἐροῦμεν ἔτι δὲ ἡρτισμοὶ [ἄρτισμοὶ] ἀψινθίων ἐλελισφάκου ἢ «θείου ξυνόζει» καὶ αὐτῇ δὲ ἀναπινυχθῆσα [?] κατεσθεῖσα [?] τῆς ἰδίας γίνεται πληγῆς ἱάμα.» Ταῦτα νομίζομεν ἀναγνωστέα οὕτω: «καὶ ἐπὶ «τῶν ἔχεοδήκτων ἐροῦμεν» ἔτι δὲ ἀρτίσκοι [ἄρτυσμοὶ] ἀψινθίων ἐλελι- σφάκου ἢ θείου ξυν- ὄξει. Καὶ αὐτῇ δὲ ἀναπτυχθεῖσα καὶ ἐπιτεθεῖσα τῆς αἰδίας γίνεται πληγῆς ἱάμα.» ἦτοι: ἀρμόζει ἐπὶ τούτῳ (τῷ δῆγματι τῆς τρυγόνος) ὅσα καὶ ἐπὶ τῶν ἔχεοδήκτων ἐροῦμεν ἔτι δὲ σκευασία (ἂν εἶναι ὀρθή ἢ ἀνάγνωσις ἀρτίσκοι· ταυτόσημον δὲ θὰ ἦτο καὶ τὸ ἀρ- τυσμοὶ) ἀψινθίου καὶ ἐλελισφάκου ἢ θείου μετ' ὄξους· καὶ αὐτῇ δὲ ἡ τρυ- γῶν ἀναπτυχθεῖσα (= ἀνοιχθεῖσα, σχισθεῖσα) καὶ ἐπιτεθεῖσα ἐπὶ τοῦ δῆγματος θεραπεύει αὐτό². Ἡ θεραπεία τῶν νόσων διὰ τῶν προξενη- σάντων αὐτὰς αἰτίων εἶναι πρᾶγμα συνηθέστατον ἐν τῇ δημῳδαί ἰατρικῇ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Γαληνὸς δὲν ἀπαξιοῖ ν' ἀναφέρῃ παραδείγματα τινὰ τοιούτων φαρμάκων, ἐν οἷς καὶ τὰ τοῦ δῆγματος τῆς μυγαλῆς καὶ τοῦ ἔχεος ὁμοιώτατα τῷ ὑπὸ τοῦ Βατικανοῦ κώδικος ὑποδεικνυομένῳ³.

Ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ, ἀμέσως κατωτέρω, ὁ μὲν Allen ἀναγινώσκει: «Τοῖς δὲ ὑπὸ [τ]οῦ γαλῆς δεχθεῖσι κύκλω μεν προς τον τόπον τοῦ δῆ- γματος φλεγμονή. Φλυκτῖς δὲ ἐπανίσταται μέλαινα μεστὴ ἰχῶρος ὕδα- «τῶδους καὶ τὰ πλησίον ἔπειτα πελιοῦται ῥωγάσης τε τῆς φλυκταί- «δος νομῆ ἀναλαμβάνει παραπλησίον των ἀπο των ἐρπύτρων». Ἡμεῖς

¹ Βλ. Νικάνδρ. Θηρ. 828 κέ.— Ὀππιαν. Ἀλ. Β', 484 κέ.— Περβλ. Ἀριστοτ. Ζ. ἰστ. Θ', 25, 2.

² Τὴν σαφῶς ἀναγνωσθεμένην ἐν τῷ κώδικι μετοχὴν «ἀναπτυχθεῖσα» ὁ Ἄγ- γλος ἐκδότης ἄγνωστον τίνος ἕνεκα λόγου μεταγράφει «ἀναπινυχθῆσα», δημιουρ- γῶν λέξιν ἀνύπαρκτον. Ἐν δὲ τῇ ἐπομένῃ λέξει εἰκάζομεν ὅτι ἀντὶ τῆς συλλα- βῆς καὶ ὑπάρχουσι τὰ ταχυγραφικὰ σημεῖα τὰ δηλοῦντα τὸν σύνδεσμον «καὶ» καὶ τὴν πρόθεσιν «ἐπὶ»· μὴ ἔχοντες ὅμως πρὸ ὀφθαλμῶν πανομοιότυπον τῆς σε- λίδος ἀδυνατοῦμεν νὰ βεβαιώσωμεν τοῦτο, καθὼς καὶ ἂν ὑπάρχει σ ἐν τῇ τρίτῃ συλλαβῇ. Πάντως ὅμως μόνῃ ἡ μετοχὴ ἐπιτεθεῖσα ἀρμόζει.

³ Περὶ τῆς θηριακῆς 10 τ. XIV σ. 246 Kuhn· «καὶ τῆς μυγαλῆς τὰ δῆ- γματα καὶ αὐτὰ ἀναίρουνται, ὑπ' αὐτῆς πάλιν τῆς μυγαλῆς τριβομένης καὶ ἐπι- τιθεμένης ἀνωδύνας θεραπεύεται. Ὅμοιος δὲ αὐτοῖς οἱ ἐχιόδηκτοι ἀπαλλάττονται τοῦ κινδύνου, εἴ τις λειώσας τὰ σώματα ἐπιθεῖη αὐτοῖς τοῖς τραύμασιν.»— Περβλ. τοῦ αὐτοῦ, περὶ εὐπορίστων Β', 28 τ. XIV σ. 490 K.

δὲ ἀναγινώσκωμεν: «τοῖς δὲ ὑπὸ μυγαλῆς δηχθεῖσι¹ κύκλῳ μὲν πρὸς τὸν «τόπον τοῦ δῆγματος φλεγμονή· φλυκτῖς δὲ ἐπανίσταται μέλαινα με- «στὴ ἰχώρος ὑδατώδους καὶ τὰ πλησίον ἔπειτα πελιοῦται· ῥαγεῖσις² «τε τῆς φλυκταίνης... (χρῶμα;)»³ παραλαμβάνει⁴ παραπλήσιον τῷ ἀπὸ τῶν ἔρπετων⁵.»

Τῆς μυγαλῆς τὰ ἰσόβλα δῆγματα καὶ ἀντίδοτα αὐτῶν ἀναφέρουσιν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς⁶. Περιγραφὰς δὲ τῶν συμπτωμάτων τῆς ἀπὸ τῶν τοιούτων δηγμάτων δηλητηριάσεως, ὁμοιοτάτας τῇ παρουσίᾳ, εὐρίσκομεν ἐν τοῖς Θηριακοῖς τοῦ Νικάνδρου (στ. 237 ἐ. τῆς ἐχίδνης.—στ. 271 κέ. τοῦ κεράστου).

Ν. Γ. Πολίτης.

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

ΤΑ ΜΑΡΜΑΡΑ

— Ἀκοῦστε, χωριανοί! Ταχιά, ποῦ θὰ σημάνουν ἡ καμπάνες, νὰ σκωθῆτε ὀλ'σας, γιὰ νὰ πᾶμε γιὰ μάρμαρα! Ὅποιος δὲν σκωθῆ καὶ δὲν πάη, νᾶχη τ' Αἰ—Νικόλα τὴν κατάρρα!

Τέτοιαν ἐδιαλάλησε προσταγὴ τὸ σαββατόβραδο ἔστὸ μεσοχῶρι καὶ ἔτ' ἀνηφορικὰ σταυροδρόμια ὁ πρωτόγερος, ἀνεβαίνοντας σὲ ξάγαντους

¹ Τὸ Χειρόγραφον ἔχει «ὑπὸ γαλῆς δειχθεῖσι»· αἱ ὑπὸ τὸ ν δύο στιγμαὶ δηλοῦσι ταχυγραφικῶς τὸ μ. Ἐπλανήθη δ' ὁ Allen ἐκλαθὼν ταύτας ὡς τὸ ταχυγραφικὸν σημεῖον τοῦ τ, διότι πρὸς δῆλωσιν τοῦ τ τίθενται αἱ στιγμαὶ συνηθέστατα ὑπεράνω τοῦ ἐπομένου γράμματος, ἐνίοτε ἐκατέρωθεν αὐτοῦ, οὐδέποτε δ' ὑποκάτω.

² Ὁ παρὰ τῷ Allen τύπος ῥωγάσης εἶναι ἀνύπαρκτος· ἄλλως δὲ τὸ ὑπὲρ τὸ ρ ταχυγραφικὸν σημεῖον δύναται νὰ ἀναγνωσθῆ καὶ ὡς α.

³ Τὴν ἀνάγνωσιν φλυκταίνης οὐδαμῶς ἐπιδοκιμάζωμεν, οὐ μόνον διότι πλάσσεται οὕτω τερατώδης τύπος, ἀλλὰ καὶ διότι οὐδέποτε ἐσήμαινε δὸς τὸ μετὰ τὴν δίφθογγον αἱ ταχυγραφικὸν σημεῖον. Μᾶλλον φαίνεται ἀνήκον τοῦτο εἰς τὴν ἐπομένην λέξιν, πρὸς ἧς τὴν ἀποκατάστασιν ἀπαραίτητος εἶναι αὐτοψία τοῦ κώδικος. Ἄλλ' ἀναμφιβόλως ἡ ἔννοια ἀπαιτεῖ τὴν λέξιν χροῖα ἢ χρῶμα.

⁴ Αὕτη εἶναι ἀκριβὴς ἀνάγνωσις. Εἰς τὸ γνωστὸν καὶ ἄλλοθεν ταχυγραφικὸν σημεῖον τοῦ ἀρα προσετέθη καὶ τὸ τοῦ π.

⁵ Ἀδυνατοῦμεν ν' ἀποφανθῶμεν ἂν εἶναι ἀσφαλῆς ἡ παρὰ τῷ Allen ἀνάγνωσις ἔρπετων, ἀφ' οὗ μάλιστα δι' ἐρωτηματικῶν σημείου δεικνύει ὅτι ἀμφίβολον εἶναι τὸ ν τῆς δευτέρας συλλαβῆς.

⁶ Ἀριστοτ. Ζ. ἰστ. Η'. κγ' 3.—Νικάνδρ. Θηρ. 815—6.—Γαλην. ἐνθ. ἀν.—Ἀριστοφ. περὶ ζῳων ἐπιτομῆ Β' 375—6 σ. 109 ἐκδ. Σ. Λάμπρου.

καὶ σὲ πεζούλια ἀπάνου, ἀκουμπῶντας κατὰ πίσω τὸ χοντροκαμωμένον κορμί τοῦ ἔστὸ δεκανίκι τοῦ τὸ κρανένιο καὶ προβάλλοντας κατὰ ἐμπρὸς τ' ἀνοιχτὰ στήθια τοῦ, ὡς νᾶθελε νὰ βγάλῃ μὲς ἀπ' τὰ σωθικά τοῦ ὄλην τοῦ τὴν βροντερῆ φωνῆ καὶ νὰ τὴν χύσῃ σ' ὄλο τὸ χωριὸ γύρα.

Καὶ τὸ ταχύ, μόλις ἔτσάκισαν τὰ ἑπτὰ μεσάνυχτα κ' ἔσκασε μὲς στ' ἀνατολικά καρφοβούνια τὸ λαμπρότατο ἀστέρι, ὁ Γελαντζῆς, ξάφνου μαζί καὶ ἡ πέντε καμπάνες τῶν ἀψηλῶν μας καμπαναριῶν ἀνατάραξαν τὸ χωριὸ, ἐσκόρπισαν ἀπὸ τὰ ματόφυλλα τῶν χωριανῶν τὸν γλυκὸν αὐγερινὸν ὕπνο, σὰν ἀνεμοζάλη ὠργισμένη ποῦ σηκώνεται ἄξαφνα καὶ σκορπάει τὴν πάχνη καὶ τὴν καταχνιά ὅπου πλακώνει τὴν πλάση.

Ἡ καμπάνες χτυπᾶνε ζωηρὰ κι' ἀδιάκοπα. Ἄλλες μὲ παιδιάτικους ἀσημένιους ἠχούς, μαθημένες ἀπὸ τὰ παιδιὰ ποῦ κρᾶζουνε ἔστὸ σχολιὸ σημαίνοντας αὐγὴ κι' ἀπόγιομα, κι' ἄλλες μὲ ἠχούς θλιβεροὺς καὶ βαρύτατους συνηθισμένες ἀπὸ τοὺς θάνατους κι' ἀπὸ τὰ ζῴδια ὅπου συχνότερα διαλαλοῦσαν καὶ μιὰ, ἡ μεγαλειότερη τοῦ καμπαναριοῦ τ' Αἰ—Νικόλα, τρυπημένη κατάκορφ' ἀπὸ τουφεκιὰν κλέφτικη, ξεχώριζε ἀπ' ὄλες μὲ τὸν βραχνὸ καὶ σχισμένον ἠχὸ τῆς.

Τ' αὐγουστιάτικο τὸ φεγγάρι, κυκλωμένο κι' ὀλόλαμπρο, ἔφεγγε καταμεσίς τ' οὐρανοῦ, ἴσκιωνε τὲς φυτιῆς καὶ τὰ λαγκάδια, τὲς σπηλιῆς καὶ τὰ ριζιμιά, τοὺς φράχτες καὶ τοὺς πλοκοὺς, τὰ κλαριά καὶ τὲς στοιβανιές· κ' ἐφῶταε περίγυρά τὰ βουνὰ ὄλα καὶ τοὺς γκρεμοὺς καὶ τὸ χωριὸ μέσα. Ἦταν θεοῦ χαρά. Μέρα ἡ νύχτα. Τὰ καλτερίμια τῶν ἀνηφορικῶν δρόμων τοῦ χωριοῦ, ἢ πέτρινες ροῦγες, τὰ μαρμαρένια πεζούλια, ἢ ἀφρόπλακες καὶ τ' ἀσπρολίθια τῶν σπιτιῶν ἐγιάλιζαν, ἐλαμπύριζαν εἰς τὸ σεληνόφωτο. Ἄνοιγαν ἀνάρια κι' ἀραδαριά τὰ παραθύρια τὰ καγγελωτά, σὰν βάρυπνα μάτια μεγάλα, κ' ἔφεγγαν μέσα τὰ σπίτια. Ὑστερ' ἀνοιγαν πόρτες καὶ παραπόρτια κ' ἐχύνονταν εἰς τοὺς δρόμους πλῆθος ἄντρες καὶ γυναικόπαιδα κ' ἔπερναν τὸν ἀνήφορο.

Ἡ καμπάνες ὀλοένα δὲν ἔσταμάταγαν. Τὰ πλῆθη ὅσο ψηλότερ' ἀνεβαίνουν τόσο ἐσυμπυκνώνονταν, κι' ἀγάλια ἀγάλια οἱ κορφίνοι τοῦ χωριοῦ δρόμοι ὠμοιαζαν σκοταδερεῖς ρεμματιῆς καὶ λαγκάδια δασιά, τόσο ἐμαυρολογοῦσαν. Κι' ὁ θρός, ὅπ' ἀκούγονταν ἔστὰ χαμηλώματα, ἔστὰ καλτερίμια καὶ ἔστὰ χαλκία ἀπὸ τὰ πατήματα τῶν λιγοστῶν διαβατῶν, σιγὰ σιγὰ ἐγένονταν τὸν ἀνήφορο σάλαγος, κι' ἀπὸ σάλαγον πλιὸ ψηλὰ χλαλοή. Κι' ἀπὸ τὴν χλαλοὴν αὐτῇ τῇ μεγάλῃ καὶ ἀφ' τὸ πολὺ τὸ σημανταριὸ ξαφνισμένα τὰ ὄρνιθια ξύπναγαν εἰς τὴν κούρνια τοὺς κι' ἐφώναζαν κι' αὐτὰ πάρωρα. Καὶ πίσω πίσω οἱ δημογέροντες τοῦ

χωριού με τες κραυγές και με τὰ βιολιά, από ρούγαν σε ρούγα και απ' αυλόπορτα σ' αυλόπορταν ἀνηφορώντας, ξύπναγαν κ' ἔπαιρναν ὀμπροστά ὄσους δὲν ἐδυνήθησαν νὰ ξυπνίσουν ἢ καμπάνες.

* *

Δυὸ μεγάλες βαθιές ποταμιές, ποῦ κατεβαίνουν ἀπὸ τὰ κορφοβούνια ψηλά, ζώνουν τὸν μαχαιροκομμένον κοκκινόβραχο ποῦ βαστάει τὸ χωριό μας ἀπάνου του. Ἀπὸ τὸ φρυδι τοῦ βράχου, ποῦ χάσκει ὀμπρὸς κάτω γκρεμὸς φοβερός κι' ἄβυσσος ἄπατη, ἀρχίζουν τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ ἄσπρα ἄσπρα κι' ἀραδιασμένα τὸν ἀνήφορο τὸν ἀπάν' ἀπὸ τᾶλλο, σὰν σκαλοπάτια, ὡς τὴν κορφή. Καὶ μετὰ τὸ σχῆμά του τὸ τριγωνικό, μοιάζει τὴν νύχτα, μετὰ τ' ἀναμμένα τὰ φῶτα, σὰν μέγα πολυκάντηλο τὸ χωριό μας.

Βγήκανε ἔς τὴν κορφή ἀπάνου. Ἐδῶ σώνεται ὁ ἀνήφορος, κι' ἀνοίγονται στρωτὰ σάδια και πλαγιές. Συμπυκνωμένο ἐδῶ τὸ πλῆθος σωρούς σωρούς, ἐμαύριζε τὰ σάδια και τες πλαγιές. Ὡς πούρθαν κ' οἱ δημογέροντες μετὰ τὰ βιολιά. Μετὰ τὰ βιολιά τώρα, μετὰ τες χαρές και μετὰ τὰ τραγούδια ποῦ ἐκάμανε πέρα, σμιγμένοι, και χωριστὰ οἱ ἄνδρες ἀπὸ τες γυναῖκες, δὲν παράλλαζαν ἀπὸ συμπεθεριὸ κι' ἀπὸ ψίλι. Ἐνα μοναχά. Ὅπ' οὔτε γαμπρὸν οὔτε νύφην ἐπήγαιναν γιὰ νὰ πάρουν. Μετὰ τες τριχιές ριγμένες πισόπλατα, εἴτε κρεμάμενες ἀπὸ τὰ χέρια, ἐπήγαιναν γιὰ τὰ μάρμαρα.

Εἶχε καὶ τὸν χειμῶνα ἢ πλιὸ μεγάλη ἐκκλησιὰ τοῦ χωριοῦ μας, ὁ Ἅϊ-Νικόλας, και τὸ καλοκαῖρι ἐκεῖνο τὴν ἐξανάχιζαν οἱ χωριανοί. Ἐπλήρωναν μοναχὰ τὰ μεροδούλια τῶν μαστόρων κ' ἐκουβαλοῦσαν αὐτοὶ ἀπὸ τὰ βουνὰ ἀπάνου κάθε βδομάδα τὴν πλάκα και τὰ μάρμαρα.

Ἐκεῖ ποῦ τελειώνουν πλέον τὰ σάδια κι' ἀρχίζει πάλε ἡ μπροστέλλα τοῦ βουνοῦ, ἐκεῖ ἦταν τὰ μάρμαρα. Ἐκεῖ μετὰ τοὺς κασμάδες και μετὰ τοὺς λοστοὺς δουλεύοντας ὅλο τὸ μεροβδόμαδο τᾶχαν ἀραδιάσει σωρούς σωρούς χοντροκομμένα και πολύμορφα τ' ἀφράτα μάρμαρα οἱ μαρμαράδες. Σὰν ὁ γονὸς τοῦ μελισσιοῦ ποῦ ρίχνει, φεύγει ἀπὸ τὸ κρινὶ και σκαλώνει ἀπανωτὸ στριμμαμμένο ἔς τὸ πρῶτο κλωνάρι τοῦ κλαριοῦ ποῦ τυχαίνει μπροστὰ του και τὸ κλωνάρι μαυρίζει ὀλόβολο, ἔτσι ἐμαύρισαν τώρα τὰ κάτασπρα ἐκεῖνα κι' ἀστραφτερὰ σὰν χιόνια μαρμαροσώρια, ἀπὸ τὰ πλήθη ποῦ κόλλησαν ἀπανουθιὸ τους. Ἄντρες και γυναῖκες, δίπλωναν τες φλοκάτες των σταυρωτὰ κατὰ πίσω, τες πίστρωναν ὕστερα σὰν προσκέφαλα κι' ἐφορτωνόνταν ἕνας μετὰ τὸν ἄλλον τὰ θεόρατα μάρμαρα. Ὡς ποῦ φορτώθηκαν ὅλοι κι' ὡς π' ἀναλήφτηκαν ἀπὸ μπροστὰ οἱ ἄσπροι σωροί.

Ὅταν ξεκίνησαν τὸν κατήφορο κατὰ τὸ χωριό, χάραξε.

Ἀχνιζε τώρα κατὰ τὴν δύσι του τὸ φεγγάρι και στ' ἀνατολικά κορφοβούνια, ἐκεῖ ποῦ πρῶτα ἔλαμπε ὁ Γελαντζής, ἔσκαε ὁ Αὐγερινὸς τώρα. Ὁ Μπάρρος, ὁ Καταραραχιάς, τ' Αὐτί, ἡ Νύφες κι' ἄλλες ὀλόγυρα κορφές ἀσπρογάλιαζαν στὸ γλυκοχάραμμα. Πλῆθος ρυάκια ἀφρόδροσα, ὅπ' ἔρχονται ἀπὸ τὰ κεφαλόβρυσά ἀπάνου κι' ὅπ' αὐλακώνουν ἐδῶ κ' ἐκεῖ ὀλοῦθε τὰ πλάγια ἐκεῖνα, ξύπναγαν σ' τὰ πατήματα τοῦ λιθοφορτωμένου κόσμου και μετὰ τὰ τρυφερὰ τους μурμουρητὰ ἔλεγες ὅτι τῶνα ρωτᾶει τᾶλλο, νυσταγμένο τὸ μαῦρο ἀκόμα, γιὰ τὸ ξαφνικὸ ἐκεῖνο και παράωρο ποδοβολητὸ τοῦ λαοῦ. Ξύπναγε ἢ πετροπέρδικα ἔς τὰ τουφωτὰ κοντοπρίναρα ποῦ ἐκοιμῶταν, ἔλουε τὸν ὄμορφον λαιμὸ και τὰ καμαρωτὰ στήθια της σ' τὰ κρυσταλλόνερα μέσα κι' ἀνέβαινε στὴν κορφή τοῦ γκρεμοῦ κι' ἄρχιζε τὸν ὀλόγλυκο τὸν κελαιδισμό της. Ἡ πέρδικα ξύπναγε τὸ βοσκοπούλο σ' τὴ μάντρα του, και τὸ βοσκοπούλο τὸ καλὸ μετὰ τὴν γλυκιά του φλογέρα ξύπναγεν ὅλην τὴν πλάση.

* *

Οἱ χωριανοὶ ἐρροδόλαγαν τὸν κατήφορο φορτωμένοι μετὰ τὰ θεόρατα μάρμαρα. Κατέβαιναν, κ' ἔτρεχαν κι' ἔδασ ποιὸς νὰ πρωτοπεράσει τὸν ἄλλον, ποῖα νὰ παραδιαβῇ τὴν ἄλλη. Κ' ἔσκαγαν ἐκεῖ γέλοια και χαρούμενες φωνές. Μπροστὰ τὰ βιολιά πάντα κι' οἱ δημογέροντες κ' οἱ παπάδες, φορτωμένοι κι' αὐτοί, και πίσω τὸ πλῆθος. Καὶ πάρα πίσω ἀκόμα, τὰ ξακουστότερα τοῦ χωριοῦ παλληκάρια, ὅπου σὺν τρία και σὺν τέσσερα μαζί ἐκατέβαζαν εἰς τοὺς στοιχειωμένους των ὄμους ἀπάνου ὀλόβολα χάλαρα, ἀκέρειους βαριοκομμένους βράχους. Ἐδῶ ἐθυμῶνταν κανένας τοὺς παλιούς ἀντρωμένους τῶν τραγουδιῶν, τοὺς σαραντάπηχους τῶν παραμυθιῶν. Καὶ κάπου κάπου ἐσταμάταγαν γιὰ νὰ ξανασάνουν και νὰ συγκεντρωθοῦν.

Ὅταν ἐχτύπησε ὁ ἥλιος ἔς τὰ βουνὰ, οἱ φορτωμένοι πληθυσμοὶ ἔφταναν εἰς τὴν κορφή τοῦ χωριοῦ. Κ' ὕστερ' ἀπὸ λίγην ὥρα, ποῦ ξεφορτωνόνταν αὐτοὶ ἔς τὸ περιαῦλι τῆς ἐκκλησιᾶς, ἢ χρυσές του ἀχτιδες ἐστεφάνωναν τὰ ἰδρωμένα και περήφανα μέτωπά των. Τὰ λιθοσώρια ὅπ' ἄσπριζαν ὀλονυχτὶς ἔς τὸ βουνὸ ἀπάνου, λαμποκοποῦσαν τώρα στὸ περιαῦλι τῆς ἐκκλησιᾶς και γύρα τους ὀλόρθος ὁ κόσμος τοῦ χωριοῦ, ξεφορτωμένοι και κατακόκκινος και χαριτωμένος κι' ὄμορφος και λαμπρός, ἐδέχονταν μετὰ χαρὲς και μετὰ παινετικὰ λόγια τοὺς ἀντρωμένους, ὅπου στεροὶ στεροὶ ἐκατέβαζαν ἔς τοὺς στοιχειωμένους των ὄμους ἀπάνου ὀλόβολα χάλαρα, ἀκέρειους βαριοκομμένους βράχους.

Εἶχαν οἱ μαστοροὶ τώρα γιὰ μιὰν ἐβδομάδα μάρμαρα νὰ δουλέψουν. Ὡς
τομὸς ιε'. Νοέμβριος.

τὸ σαββατόβραδο τᾶλλο, ὅπου ὁ πρωτόγερος θὰ φώναζε πάλι ἔς τὸ μέσο-
χωρί και ἔς τ' ἀνηφορικὰ σταυροδρόμια τὸ συνηθισμένο διαλάλημά του.

— Ἀκούστε, χωριανοί! Ταχιά, ποῦ θὰ σημάνουν ἡ καμπάνες, νὰ
σκωθῆτε ὄλ'σας, γιὰ νὰ πᾶμε γιὰ μάρμαρα! Ὅποιος δὲ σκωθῆ καὶ δὲν
πάη, νάχη τ' Ἀϊ-Νικόλα τὴν κατάρρα!

Κώστας Κρουστάλλης

ΕΣΠΕΡΙΑ ΗΧΩ¹

Α'

Νέα βιβλία

Τοῦ περὶ ἠθικῆς διτόμου συγγράμματος τοῦ Herbert Spencer ἐξε-
δόθη ἐσχάτως τὸ πέμπτον μέρος ὑπὸ τὸν τίτλον *Δικαιοσύνη*. Ἡ φιλο-
σοφικὴ ἐργασία τοῦ Ἄγγλου κοινωνιολόγου ἀρξαμένη ἤδη ἀπὸ τεσσαρά-
κοντα ἐτῶν, συνίσταται εἰς τὴν ἐπιζήτησιν ἐπιστημονικῆς βάσεως πρὸς
γνώσιν τοῦ τι καλὸν καὶ τι κακὸν ἐν τῇ διαγωγῇ ἡμῶν ἐν γένει. Ἡ ἐρ-
γασία αὕτη δὲν ἐπερατώθη εἰσέτι, ὥστε νὰ δύναται τις νὰ εἶπῃ ἂν ἐπέ-
τυχεν ἢ ἐναυάγησεν. Ἐντούτοις ἰκανῶς ἐχώρησεν ὥστε ἀδιστακτικῶς νὰ
χαρακτηρισθῆ ὡς εὐελπὶς προσπάθεια πρὸς καθιέρωσιν τοῦ ὀρθοῦ λόγου
καὶ τῆς ἐπὶ ἐπιμελῶν πορισμάτων ἐρειδομένης πείρας, ὡς αὐθεντικῆς
βάσεως τῆς ἠθικῆς. Ἡ τοιαύτη βᾶσις θὰ ἀντικαταστήσῃ οὕτω τὴν θεο-
λογίαν καὶ τὴν πολιτικὴν, αἵτινες ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἀποβάλλουσι τὸ κῦ-
ρὸς των. Τοῦτο δὲν συνεπάγεται πάντοτε μετατροπὴν τῶν περὶ καλοῦ
καὶ κακοῦ ἐν τῇ διαγωγῇ ἰδεῶν μας, ἀλλ' ἀπλῶς ἀντικαθιστᾷ ἐπιστη-
μονικὴν βᾶσιν ἀντὶ ἐμπειρικῆς, ἥτις εἶνε πολλῶν χειρῶν τῆς ὑπερφυσικῆς.
Ὁ Σπένσερ ἐν ἄλλαις λέξεσι ζητεῖ νὰ καθιερώσῃ βᾶσιν τινὰ ἠθικῆς
στερεωτέρας τῆς μέχρι τοῦδε ἀναγνωρισθείσης. Οἱ νομοθεταὶ τοῦ παρ-
ελθόντος, αἰσθανόμενοι τὴν ἀνάγκην ἣν ἔχει ἡ κοινωνία ὅπως πορευέται
καθ' ὀρισμένους τινὰς κανόνας, συνέταξαν καὶ ἐδημοσίευσαν τοιούτους ὡς
θείας ἐντολάς, διότι οὐδεμία ἄλλη μέθοδος πρὸς ὑπακοὴν εἰς αὐτάς ἦτο
δυνατὴ ἐν ἐποχῇ ἡμιπολιτισμοῦ. Πολλάκις οἱ κανόνες ἦσαν ὀρθότατοι,
ἀλλ' ὁ λόγος ὅστις προῦβάλλετο ὅπως τηρῶνται ἦτο ἐσφαλμένος. Οὐχί
σπανίως οἱ κανόνες ἦσαν ἐσφαλμένοι, ἀλλ' ὁ προβαλλόμενος λόγος τῆς
τηρήσεως αὐτῶν ἐξηνάγαζε τοὺς ἀθρώπους εἰς ὑπακοήν. Καθ' ὅσον ὁ
πολιτισμὸς προβαίνει, ὁ κόσμος ἀνακηρύττει τὸ πλημμελὲς τοῦ συστή-

¹ Σ. Δ. Π. Ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον θὰ δημοσιεύηται ἐκάστοτε ἐν τῷ *Παρνασσῷ*
περίληψις τῆς ἐν Εὐρώπῃ φιλολογικῆς, ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ποιήσεως
συντασσομένη ἐπίτηδες παρὰ τοῦ ἐν Λονδίῳ συνεργάτου ἡμῶν κ. Πλ. Δρακούλη.

ματος τούτου, καὶ ἡ συνέπεια εἶνε ὅτι μετὰ τῶν ἐσφαλμένων κανόνων
ἀπορρίπτονται καὶ οἱ ὀρθοί. Ἐντεῦθεν ἡ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη πρὸς μόρ-
φωσιν ἐπιστήμης τῆς ἠθικῆς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἵνα προκύψῃ ἀσφαλῆς τις
ὁδηγὸς τῶν πράξεών μας. Τὴν βᾶσιν τῆς τοιαύτης ἐπιστήμης ἐπειράθη
ὁ Σπένσερ νὰ θέσῃ. Βεβαίως εἰς τὸ μέγα ζήτημα τοῦ τι ἀγαθὸν καὶ τι
κακὸν τελευταία λέξις οὐδέποτε δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Ἡ ἐξέλιξις βαίνει
ἐπ' ἄπειρον, καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ εἶπῃ οἷαι δυνάμεις κρίσεως καὶ γνώ-
σεως λανθάνουσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ ἀτομικὴ
ἐσωτερικὴ συνειδήσις εἶνε ὁ ἄριστος φάρος τῆς διαγωγῆς, ἡ δὲ μόρφωσις
ὑγιoῦς συνειδήσεως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ὑγείας τῶν κοινωνικῶν ὄρων ὑφ' οὓς
τὸ ἄτομον ζῇ. Μεταξὺ ἀτόμου καὶ κοινότητος ὑπάρχει ἀμοιβαία εὐθύνη,
ἥς ἡ παράβλεψις ἐπιπροσθεῖ ὀλεθρίως εἰς τὴν πρόοδον.

Ἀξιόλογος σειρὰ συγγραμμάτων ὑπὸ τὸν τίτλον *Μεγάλοι Ἐκπαι-
δευταὶ* (Great Educators) ἤρξατο ἀπὸ τινος ἐκδιδομένη ὑπὸ τοῦ ἐν
Λονδίῳ οἴκου Χαΐνεμαν. Ἐχω ἐνώπιόν μου τοὺς δύο πρώτους τόμους
τῆς σειρᾶς. Ὁ πρῶτος φέρει τὸν τίτλον «*Ἀριστοτέλης καὶ ἀρχαῖα ἐκ-
παιδευτικὰ ἰδεώδη*». Τοῦ δευτέρου ὁ τίτλος εἶνε «*Λογιόλας καὶ ἐκ-
παιδευτικὸν σύστημα τῶν Ἰησοῦιτῶν*». Ζητήματα ἀφορῶντα τὴν ἐκ-
παιδευσιν ζωηρότατα ὁλονὲν συζητοῦνται πανταχοῦ τοῦ ἐσπερίου κό-
σμου, ἀλλ' ἰδίως ἐν Ἀγγλίᾳ, ἔνθα σύμπασα ἡ δύναμις τῶν ἐκπαιδευ-
τικῶν μεθόδων στρέφεται πρὸς τὴν ἀπόπειραν ὅπως ὁ ἀνθρώπος κινεῖ-
ται εἰς σκέψεις, καὶ ἐπομένως ἐνεργῇ ὡς ἔλλογον ὄν. Οἱ Ἄγγλοι δι-
δάσκουσιν ἐπὶ τῷ τέλει ὅπως διακεντῶσι τὴν περιέργειαν τοῦ μαθητοῦ
μᾶλλον ἢ νὰ μεταδώσωσιν εἰς αὐτὸν κεφάλαια γνώσεων. Ὅπως καὶ ὁ πλοῦ-
τος, ἡ μάθησις ἔχει ἀληθῆ ἀξίαν ὅταν ἐπιτυχάνηται διὰ τῆς ἀτομικῆς
δράσεως. Ἐν συνόλῳ δὲ ἡ μάθησις θεωρεῖται σήμερον καὶ ἀναγνωρίζε-
ται ὡς ἠθικὴ μᾶλλον ἢ ὡς διανοητικὴ. Ἐπι πλεον, πρῶτην ἤδη φοράν ἐν
τῇ ἱστορίᾳ κρίνεται ἀπαραίτητον νὰ διδάσκωνται οἱ διδάσκαλοι τὴν ἐκ-
παιδευτικὴν ἐπιστήμην. Εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ὁ κόσμος ὀφείλει τὴν ἔν-
νοιαν τῆς ἐκπαιδύσεως ὡς ἠθικῆς ἅμα καὶ διανοητικῆς, ὡς ἀγούσης δη-
λονότι εἰς τὴν μάθησιν. Εἰς τὸν Λογιόλαν δὲ ὀφείλομεν τὸ τελεσφορώ-
τατον σύστημα ἐξ ὧν ποτὲ ἐπενοήθησαν πρὸς διάπλασιν καὶ μόρφω-
σιν τοῦ διδασκάλου.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ Ἀριστοτέλους κ. Δάβιδσον ἐν πρώτοις ποιεῖται
ταχεῖάν τινα ἐπιπόλησιν τῆς καθόλου ἰδέας τοῦ ἐλληνικοῦ βίου καὶ τῆς
ἐλληνικῆς παιδείας ἐχούσης ὡς σκοπὸν τὴν ἐν τελείᾳ ἀναλογία ἀνάπτυ-
ξιν τοῦ πολίτου. Ἀκολούθως ἐκθέτει τὰ ἐκπαιδευτικὰ συστήματα τῶν

διαφόρων φυλῶν καὶ πόλεων πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὸ ἀληθῶς κεντρῶν σημείον τοῦ ἔργου του, περὶ ἀθηναϊκῆς δηλονότι παιδεύσεως καὶ περὶ Ἀριστοτέλους. Δίδεται οὕτω ἡμῖν ἡ ἱστορία τῆς ἐκπαιδευτικῆς θεωρίας ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὀμηρικοῦ ἰδεώδους, ὅταν ἡ ἐκπαίδευσις ἀπέβλεπεν εἰς τὴν παραγωγὴν λαλητῶν καὶ μαχητῶν, καὶ διὰ τοῦ σπαρτιατικοῦ ἰδεώδους ἀφορῶντος εἰς τὴν σωματικὴν ρώμην, μέχρι τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἰδεώδους ἐπιζητήσαντος τὴν ὑπάτην μάθησιν καὶ πνευματικὴν διάπλασιν. Κατόπιν τῆς μελέτης ἐπὶ τῆς ἀριστοτελικῆς θεωρίας, ὁ συγγραφεὺς ἄγει ἡμᾶς εἰς τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ἐξεφαλίσθη, καθ' οὓς μάθησις ἐστήμαιεν ἀπλῶς κενὰς θεωρίας ἀφηρημένων ἰδανικῶν, καὶ ἡ δράσις ἤμιστα συνευάζετο πρὸς τὸν νοῦν. Ἀπὸ τῆς ἀφηρημένης ἀκαδημαϊκῆς ταύτης φύσεως, τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστήμην ἔσωσεν ὁ χριστιανισμὸς διατηρήσας τὸ ὑψηλὸν ἰδεῶδες τῆς ἑλληνικῆς μαθήσεως καὶ προσθέσας εἰς αὐτό, ὡς κορωνίδα, τὴν πρακτικὴν διακέντησιν εἰς δρᾶσιν καὶ ἐνεργεῖαν.

Ἐν ἓκ τῶν προσφάτων βιβλίων ἅτινα προσεἰλκυσαν ἰσχυρότατον ἐνδιαφέρον ἐν Εὐρώπῃ εἶνε Ὁ Κοινωνικὸς Ὁρίζων, οὗ ὁ συγγραφεὺς, καίπερ γνωστὸς ἐξ ἄλλων συγγραμμάτων ποιησάντων μεγάλην αἰσθησιν, κρύπτεται ὑπὸ τὴν ἀνωνυμίαν. Τὸ ἐν λόγῳ σύγγραμμα εἶνε ἐξ ἐκείνων ἅτινα κινουσι τὰς λειτουργίας τοῦ νοῦς εἰς ἐνεργεῖαν, ἀναγκάζουσι τὸν ἀναγνώστην νὰ σκέπτηται — καὶ τί δῶρον πολυτιμότερον τῆς δυνάμεως τοῦ σκέπτεσθαι ; — καὶ νὰ σκέπτηται μὲ τὴν εὐφρόσυτον συναίσθησιν ὅτι καὶ τι θὰ προκύψῃ ἐκ τῆς διανοητικῆς του ταύτης κινήσεως. — Ὁ συγγραφεὺς γλαφυρότατα εἰκονίζει τὴν ἀκατανίκητον στάσιν τῆς ἐποχῆς πρὸς τὴν συγκέντρωσιν πασῶν τῶν νεωτέρων ἐπιχειρήσεων. Δεικνύει πῶς οἱ μικρεπιχειρηματῆται ἐξατμίζονται ὡς μικροσκοπικοὶ πλανῆται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν κολοσσαίων σωμάτων τῶν ἀποτελουμένων ὑπὸ μεγάλων κεφαλαίουχων. Ἡ τάσις αὕτη ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος τοῦλάχιστον, εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ εἰς τὴν στερεὰν πρόοδον τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων καὶ τῶν μηχανικῶν ἐφευρέσεων. Ἐκ τοῦ φαινομένου ὅμως τούτου, ὅπερ ἐξ ἐπιπολῆς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὀλέθριον, ὁ συγγραφεὺς προλέγει τὴν ἐξέλιξιν πολλῶν ἀγαθῶν. Οὐδὲν πολυτιμότερον ἢ ἡ μελέτη τοιούτων συμπερασμάτων ἐν κοινωνίαις ὡς ἡ ἡμετέρα, ἐνθα ὁ μέγας βιομηχανικὸς ὄργασμος δὲν ἔφθασεν εἰσέτι εἰς τὸ σημεῖον τοῦ ἐν Εὐρώπῃ. Τοιαῦται μελέται δι' ἡμᾶς χρησιμεύουσιν ὡς τηλεσκόπια δι' ὧν ἀποκαλύπτεται πᾶσα ἀτέλεια τοῦ συστήματος τῶν πρὸ ἡμῶν βαινόντων, ὅπως ἀποφύγωμεν αὐτήν, πᾶσα

δὲ ἀρετὴ ὅπως τὴν ἐφαρμόσωμεν. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς τάσεως περὶ ἧς γίνεται λόγος ἐν τῷ Κοινωνικῷ Ὁρίζοντι, οἱ ἄνθρωποι βαθμηδὸν θὰ διδαχθῶσι πῶς νὰ ἐργάζονται εἰς μεγάλα ὄργανικὰ συστήματα. Ἀφοῦ εἰς τοῦτο ἐκόντες ἄκοντες ἰκανῶς ἐκπαιδευθῶσι, θὰ ἐγερθῶσι καὶ θὰ διεκδικήσωσι τὰ μεγάλα ταῦτα ὄργανικὰ συστήματα ὡς ἀνήκοντα αὐτοῖς, καὶ κατὰ τῆς ἀξιώσεως ταύτης οὐδεμία θὰ εἶνε δυνατὸν νὰ ἀντιταχθῇ ἀντίρρησης, διότι ἡ ἀξίωσις θὰ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἀναμφισβητήτου ἀξιώματος, ὅπερ ἀπὸ τινος ἐπεκράτησεν, ὅτι πᾶσα ἐπιχειρήσις δεόν νὰ ἐνεργῆται πρὸς ὄφελος ἀπάντων, ἄλλως δὲν ἔχει λόγον ὑπάρξεως.

B'

Αἱ γυναῖκες καὶ ἡ καλλιτεχνία ἐν Ἀμερικῇ

Πρῶτος ὁ Ἀγγλος κοινωνιολόγος καὶ τεχνοκρίτης Ρούσκιν ἔδειξε διὰ τῶν συγγραμμάτων του τὴν δύναμιν τῆς καλλιτεχνίας ὡς ὄργανον πρὸς πολιτισμόν. Τῶν διδασμάτων τοῦ Ρούσκιν ὁ ἀμερικανικὸς λαὸς ἐπωφελήθη εἴπερ τις καὶ ἄλλος. Ἐνῶ πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν ἐν Ἀμερικῇ ἡ εἰς τὰς τέχνας ἐπίδοσις δὲν ἦτο ἀξιοσημείωτος, σήμερον ὑπάρχουσι ἀνά τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας ἀξιολογώταται καλλιτεχνικαὶ Σχολαί, δεικνύουσαι τὴν διεύθυνσιν ἣν ἡ τέχνη λαμβάνει ἐν τῇ μεγάλῃ Δημοκρατίᾳ. Ἐκ τῶν σχολῶν τούτων, πλείσταί εἰσι σχολαί θηλέων καὶ παρέχουσι διδασκτικώτατον παράδειγμα τῆς εὐρύσεως τοῦ διανοητικοῦ ὀρίζοντος τῶν γυναικῶν τῆς Ἀμερικῆς. Χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν τὰς μυριάδας τῶν παίδων ἀμφοτέρων τῶν φύλων τῶν μανθανόντων χαρακτηριστικὴν ἐν τοῖς δημοσίοις Σχολείοις, ἡ καλλιτεχνία ἐν γένει καταλαμβάνει τὸ μέγιστον ἴσως μέρος τῆς δράσεως τοῦ ἀμερικανικοῦ βίου, καὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν θηλέων. Ἐν Βοστώνῃ, Φιλαδελφείᾳ, Ἀγίῳ Φραγκίσκῳ, Βασιγκτῶνι, Μινεαπόλει, Κινγκινάτι καὶ Σικάγῳ ἀκμάζουσι σχολαί καὶ μουσεῖα πλήρη καλλιτεχνικῶν συλλογῶν. Ἀποτέλεσμα τῆς περὶ τὴν τέχνην ἐπιμελείας ταύτης εἶνε ὅτι παρήχθησαν οὐκ ὀλίγαι γυναῖκες καλλιτεχνικῆς μεγαλοφυΐας. Ἀλλὰ δὲν εἶνε τόσῃ ἡ παραγωγή μεγαλοφυῶν, ὅπερ κέκτηται τὴν μεγίστην σημασίαν, ὅσα ἡ ἐπίδρασις τῆς τέχνης ἐπὶ τῶν ὁμάδων τοῦ ἀμερικανικοῦ πληθυσμοῦ θήλεος καὶ ἄρρενος. Χιλιάδες γυναικῶν χρησιμοποιοῦσι τὸν βίον των παράγουσαι ἔργα τέχνης ζωηρῶς ζητούμενα ὑπὸ τοῦ λαοῦ πρὸς κόσμησιν τοῦ ἡμερησίου βίου του καὶ ἀνύψωσιν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας. Πλείσταί γυναῖκες ἀκολουθοῦσι καλλιτεχνικὰς σπουδὰς ἐπὶ τέσσαρα καὶ πλείονα ἔτη καὶ τὰς δαπάνας τῆς σπουδῆς ἀρῶνται ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν ἔργων, δι' ὧν ἀσκοῦνται.

τόσφ τὸ κοινὸν ἐκτιμᾷ τὴν ἀξίαν τῆς τέχνης. Εἰς τοῦτο βεβαίως συν-
τείνουναι τὰ εἰκονογραφημένα περιοδικά, ἅτινα χρησιμοποιοῦσι τὰς μα-
θητρίας καὶ ἅμα ἀποτελοῦσιν, αὐτὰ καθ'ἑαυτά, καλλιτεχνικὴν ἐκπαίδευ-
σιν. Ἐν προσφάτῳ τινὶ ἐκθέσει εἰκόνων ἐν Λονδίῳ, διακοσίων γυναικῶν
ἔργα ζωγραφικῆς ἀνήτηντο, πάνυ ἀντάξια τῶν διαπρεπῶν ζωγράφων
τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλὰ τὰ πλεῖστα καλλιτεχνήματα αὐτῶν συνίστανται
εἰς ἔργα πορσελάνης, λεπτοουργήματα καὶ ἄλλα καλούμενα ἔργα βιομη-
χανικῆς καλλιτεχνίας. Ἐπίσης ἡ γυναικεία ἰδιοφυΐα διεκρίθη εἰς τὴν
διακόσμησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν δημοσίων κτιρίων. Τὰ
ἄριστα τῶν δημοσίων κτιρίων τῆς Νέας Ὑόρκης ὀφείλουσι τὰς ἐσωτερι-
κὰς ζωγραφῆσεις των, τοὺς τάπητας καὶ τὰ μεγαλοπρεπῶς κεντημένα
παραπετάσματα εἰς γυναῖκας. Τὰ ἄριστα δὲ προϊόντα τῶν ὑφαντουργείων
εἶνε ἔργα γυναικῶν ἐπεξεργαζομένων θαυμασίως τὰ διάφορα εἶδη τῆς
ὑφαντικῆς. Ἐφημερίδες καὶ περιοδικά εἰσι πλήρη εἰκόνων τῆς γυναι-
κειᾶς χειρός. Πλὴν τῶν κλάδων τούτων τῆς καλλιτεχνίας, οὐκ ὀλίγαι
γυναῖκες διεκρίθησαν περὶ τὴν κεραμεικὴν, ἧς ἡ ἐν Κινγκινάτι Σχολὴ
εἶνε γνωστοτάτη. Ἐννοεῖται ὅτι ἐκ τῶν Σχολῶν τούτων ἐξέρχονται
πολλὰ διδασκάλισσαι τῶν διαφόρων κλάδων τῆς Τέχνης καὶ ἡ ἀναλαμ-
βάνουσι τὴν διεύθυνσιν σχολείων ἐν οἷς πολλάκις διδάσκονται μέχρι δε-
κακισχιλίων παιδῶν ὑπὸ μιᾶς γυναικός, ἡ σχηματίζουσι καλλιτεχνικὰς
κλάσεις, ἡ ἰδρύουσι καλλιτεχνικοὺς συλλόγους πρὸς διάδοσιν καὶ κυκλο-
φορίαν ἀντιτύπων ἢ φωτογραφιῶν τῶν ἀριστοτεχνημάτων τῆς ζωγραφι-
κῆς. Ἄλλοτε σχηματίζουσι μικρὰς βιβλιοθήκας περιεχοῦσας συγγράμμα-
τα περὶ καλλιτεχνίας, πρὸς διευκόλυνσιν τῶν κατ' ἰδίαν μελετωσῶν.
Τοιαύτη εἶνε μία ἐκ τῶν πολλῶν διευθύνσεων, καθ' ἃς ἡ καθόλου καλλι-
τεχνικὴ δρᾶσις ἐν Ἀμερικῇ προάγει τὸν πολιτισμὸν τοῦ μεγάλου ἐκεί-
νου λαοῦ.

Γ'

Ἐπιστημονικὴ πρόοδος

Ἡ χημεία ἐποίησατο τελευταίως μεγάλας προόδους. Τὴν προσοχὴν
τῶν πλείστων χημικῶν ὁλοῦν ἀπασχολεῖ τὸ πρόβλημα τῆς ἐξηγήσεως
τῶν φαινομένων τῆς χημείας διὰ τῆς θεωρίας ὅτι ὅλοι οἱ χημικοὶ νόμοι
εἶνε κατ' οὐσίαν μηχανικοί. Καθ' ὅλας τὰς προσφάτους ἐρεῖνας φαίνεται
ὅτι ὄχι μόνον ἡ χημεία, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι στρέφονται περὶ
ἓνα μηχανικὸν νόμον. Τὰ ἄτομα τῆς ὕλης δὲν θεωροῦνται πλέον ὡς ἀκί-
νητα καὶ ἀλληλοδιατηρούμενα ἐν ἰσορροπίᾳ, ἀλλ' ὑφιστάμενα μυρίας καὶ

πολυπλόκους κινήσεις, ὅπως τὰ οὐράνια σώματα, ὅπως οἱ πλανῆται τοῦ
ἡμετέρου ἡλιακοῦ συστήματος. Ἐπι τοῦ θέματος τούτου ἐδημοσιεύθησαν
τελευταίως σπουδαιότατα συγγράμματα. Μόνον ἐπὶ τοῦ ἀπλουστάτου
φαινομένου τῆς διαλύσεως ἁλατος ἐντὸς ποτηρίου ὕδατος γράφονται κατ'
ἔτος ἑκατοντάδες πραγματειῶν. Ἡ διάλυσις τοῦ ἁλατος παρουσιάζει
τὰ πολυπλοκώτατα καὶ μᾶλλον ἀπροσδόκητα φαινόμενα μηχανικῆς κι-
νήσεως. Μία τῶν νεωτάτων θεωριῶν τῶν προκουψασῶν ἐκ τῆς ἐρεύνης
ταύτης εἶνε ἡ καλουμένη *κίνητικὴ θεωρία τῶν ἀερίων*. Κατὰ ταύτην
πᾶν ἀέριον εἶνε ἄθροισμα μορίων ὕλης λυσοσδῶς βομβαρδιζόντων τοὺς
τοίχους τοῦ ἀγγείου, ἐν τῷ ὅπολι τὸ ἀέριον περιέχεται, ὁ δὲ ὀλλανδὸς
χημικὸς Βάντχοφ ἀπέδειξεν ὅτι ἡ αὐτὴ θεωρία ἰσχύει καὶ ὅσον ἀφορᾷ
τὰς διαλύσεις. Τὸ ὕδωρ θραύει τὰ δεσμὰ δι' ὧν τὰ μόρια τοῦ ἁλατος ἡ
τῆς ζαχάρους μένουσιν ἠνωμένα, καὶ ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς θραύσεως τὰ
μόρια ἐκτελοῦσι τὰς αὐτὰς ἀκριβῶς κινήσεις, ἃς θὰ ἐξετέλουν εἴ ποτε
τὸ ἅλας ἢ ἡ ζάχαρις μετεβάλλετο εἰς ἀέριον. Βομβαρδίζουσι τὰς παρειὰς
τοῦ ποτηρίου, ἀκολουθοῦντα ὅλους τοὺς φυσικοχημικοὺς νόμους τοὺς ἰσχύ-
οντας ὡς πρὸς τὰ ἀέρια. Ἄλλος ὀλλανδὸς χημικὸς, ὁ Βανδερουάλς,
ὑπήγαγεν εἰς μαθηματικὴν ἔκφρασιν τὴν μετάβασιν τῆς ὕλης ἀπὸ τῆς
καταστάσεως τοῦ ἀερίου εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ ὑγροῦ. Εἶπεν ὅτι καθ'
ὅσον αἱ τροχιαὶ τῶν μορίων σμικρύνουν, τὸ ἀέριον μεταβάλλεται εἰς
ὑγρὸν. Ἐκ τῶν ἐρευνητῶν τούτων καὶ ἐκ τῶν ἀνακαλύψεων τοῦ Γάλλου
φυσικοῦ Ραούλ, ἡ χημεία καὶ ἡ φυσικὴ φαίνονται ὅτι ἀποτελοῦσι μίαν
καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιστήμην. Ἐν τούτοις ὑπάρχουσι τινες λειτουργίαι, αἵ-
τινες φαίνονται ἀποκλειστικῶς ἀνήκουσαι εἰς τὴν χημείαν. Ἀλλ' εἰ καὶ
ἡ φυσικὴ δὲν δύναται νὰ τὰς οἰκειοποιηθῇ, ὑπάρχουσι διδόμενα ὧν ἕνεκα
ὁ ἠλεκτρισμὸς δικαιολογεῖται παρεμβαίνων. Ὑποστηρίζεται δηλαδὴ ὅτι
πᾶν χημικὸν φαινόμενον μὴ βασιζόμενον προδήλως ἐπὶ μηχανικῶν νόμων
ὀφείλεται εἰς ἠλεκτρικὸν ρεῦμα. Θεωρία τελικὴ δὲν ἐμορφώθη εἰσέτι,
ἀλλ' ἡ τελευταία λέξις τῆς χημείας εἶνε ὅτι καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα ἑκα-
στον μόριον τῆς ὕλης μὲ τὰ ἐντὸς ἑαυτοῦ κινούμενα ἄτομα δύναται νὰ
θεωρηθῇ ὡς ὀλόκληρον σύστημα ὅπως τὰ ἡλιακὰ συστήματα.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελλίξεως, ἡ ἐπιστήμη ἐπ' ἐσχάτων
κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ μετανάστευσις ἀπετέλεσεν ἐν τῇ
ἱστορίᾳ τῆς ζωῆς τὸν κύριον παράγοντα τῆς βαθμιαίας μεταμορφώσεως
τοῦ ζῆου ἀπὸ τοῦ ἀτελεστεροῦ τύπου εἰς τὸ ἐντελέστερον. Μεταναστεύ-
οντος τοῦ ζῆου εἰς νέας συνθήκας κλίματος καὶ βίου, καὶ διαμένοντος

ὕπ' αὐτάς ἐφ' ἱκανὸν χρόνον, μεταμόρφωσίς τις τῶν ὀργάνων αὐτοῦ συνετελεῖτο καὶ βαθμηδὸν προέκυπτε νέον ὄλωσ εἶδος. Οἱ πρόγονοι τοῦ Ἰππου, παραδείγματος χάριν, μετηνάστευσαν, ὡς γνωρίζομεν, ἀνά τὴν Ἀμερικὴν, Ἀσίαν, Εὐρώπην, Ἀφρικὴν καὶ πιθανῶς πάλιν ὀπίσω εἰς τὴν Ἀσίαν. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἤγαγον αἱ γεωλογικαὶ ἀνακαλύψεις τῶν ἀπολιθωθέντων τύπων ἐκλειψάντων ἤδη ζώων. Τοιούτων εὐρημάτων ἐσχάτως μεγάλη ἀφθονία ἀγγέλλεται ἀπὸ παντοίων μερῶν τοῦ κόσμου, καὶ οἱ ἀνατομολόγοι μετὰ δυσκολίας προφθάνουν ν' ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν παλαιοντολογικὴν ἐργασίαν. Τὰ εὐρήματα ταῦτα κυρίως συνίστανται εἰς «ἐλλείποντας κρίκους» μεταξὺ τῶν διαφόρων τύπων τῆς ζωολογικῆς κλίμακος. Ἐξ αὐτῶν δὲ καὶ οἱ γεωλόγοι ἐξάγουσι σημαντικὰ πορίσματα, ὅτι παραδείγματος χάριν, ὑπῆρξέ ποτε ἡπειρωτικὴ συγχωνωσιμὰ μεταξὺ Νοτίου Ἀμερικῆς καὶ Αὐστραλίας. Ὁ γεωλόγος Ἰχεριγκ ἀνευδοιάστως ὑποστηρίζει ὅτι κατὰ τὴν Δευτερογενῆ Περίοδον μεγάλη τις ἡπειρος ἐξετείνετο ἀπὸ Χιλῆς καὶ Παταγονίας, διὰ Νέας Ζηλανδίας εἰς Αὐστραλίαν, ὃ δὲ Φ. Ἀμεγγίνος βεβαίως ὅτι κατὰ τὴν Ὀλιγόκαινον καλουμένην Περίοδον ἡ βόρειος Ἀμερικὴ ἦτο ἠνωμένη μετὰ τῆς Εὐρώπης. Ἐν τινι τῶν τελευταίων τευχῶν τοῦ *ΙΘ' Αἰῶνος* τοῦ Λονδίνου, ὁ Κροπότκιν ἀναπτύσσει ὅτι, ἐκ τῶν εὐρημάτων τῆς Γρηλλανδίας καὶ τῆς Νέας Σιθῆρας ἐξάγεται, ὅτι κατὰ τὴν Μειόκαινον Περίοδον ὑπῆρχε μεγάλη ἡπειρος ἐκεῖ ὅπου ἤδη ἐκτείνεται τὸ ἀρκτικὸν παγωμένον ἀρχιπέλαγος, καὶ συμπεραίνει ὅτι ἡ ἡπειρος ἐκεῖνη ἐν ἔτι ἀρχαιοτέρᾳ ἐποχῇ — τῇ Δευτερογενεῖ Περίοδῳ — ἦτο ὑπὸ τὸν ὠκεανόν, ἀνέθορον ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ κατὰ τὴν Τριτογενῆ Περίοδον, καὶ ἤδη πάλιν εὐρηται ὑποκάτωθεν. Τὸ ὄλον ἐνταῦθα πόρισμα εἶνε ὅτι αἱ ἡπειροὶ τοῦ πλανήτου μας δὲν εἶνε μόνιμοι ἀλλ' ὑπόκεινται εἰς ἀλλοιώσεις ποικίλας.

Καίτοι τὰ μικρόβια δὲν ἦσαν ἄγνωστα πρὸ ἑκατοντάδων ἐτῶν, ἡ ἐπιστημονικὴ βακτηριολογία εἶνε ὄλωσ πρόσφατον δημιούργημα. Ἀπὸ τινων ἐτῶν πλείστα ὄσα συγγράμματα ἐξεδόθησαν περιγράφοντα καὶ ἐρευνῶντα τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν βίον τῶν μικροσκοπικῶν ὀργανισμῶν εἰς οὓς ἀποδίδονται αἱ νόσοι. Παντός νέου βακτηρίου ἢ μικροκόκκου δημοσιεύεται καὶ ἡ φωτογραφία ἐν τοῖς εἰδικοῖς ἐγχειριδίοις. Περιγράφεται δ' ἐπίσης ἐν αὐτοῖς καὶ ὁ τρόπος τοῦ βίου καὶ αἱ μέθοδοι τῆς ἀναπαραγωγῆς αὐτοῦ. Δέκα διάφορα εἶδη τοῦ χολερικοῦ βακτηρίου ἀνεκάλυψεν ἐσχάτως ὁ καθηγητῆς Κώννιγκαμ, ὃ δὲ Λεσάζ κατάρθωσε νὰ διαστείλῃ τὸ βακτήριον τοῦ τύφου ἀπὸ ἕτερον τι μικρόβιον, ὅπερ κατοικεῖ διαρκῶς

ἐν τοῖς ἐντοσθίοις ἡμῶν, καὶ ὑπὸ ὠρισμένας συνθήκας ἀποκτᾶ ῥώμην καὶ μέγεθος. Ὅσον προχωρεῖ ἡ μελέτη τῶν βακτηριδίων, τόσο ἀναγνωρίζεται ὅτι ὁ μόνος τρόπος πρὸς καταπολέμησιν τῶν νοσοφόρων μικροοργανισμῶν εἶνε ἡ προεξασφάλισις τοῦ συστήματος διὰ τῶν γενικῶν ὄρων τῆς ὑγιεινῆς, καὶ ὅτι οὐδὲν φάρμακον ἰσχύει νὰ ἐξολοθρεύσῃ καθ' ὅλοκληρίαν τοὺς μικροοργανισμοὺς ἅμα ἀναπτυχθῶσι. Παρατηρήθη, ἀλλὰ δὲν ἐξηγήθη ἐπαρκῶς, ὅτι ὀργανισμοὶ τινες ἀνθρώπων ἢ ζώων ἐν γένει, ἀνθίστανται ἐπιτυχῶς κατὰ τῆς εἰσβολῆς οἰοῦσθε βακτηριδίου, ἢ ὠρισμένου βακτηριδίου. Ἐν τῷ σώματι ἡμῶν καὶ ὄλων τῶν θηλαστικῶν ὑπάρχει ἀριθμὸς περιπλανωμένων κυττάρων ἐχόντων ἴδιαν ζωὴν καὶ ἀγαπῶντων νὰ καταβροχθίζωσι τὰ εἰσβάλλοντα μικρόβια. Τὰ κυττάρια ταῦτα ἀποτελοῦσιν οὕτω τὸν στρατὸν τοῦ συστήματος, ἀλλ' ἡ τελεσφορότης αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς γενικῆς ὑγιείας τοῦ σώματος ἐντὸς τοῦ ὁποῦ ἐτάχθησαν ὡς φρουροὶ καὶ πρόμαχοι. Κακὴ τροφή, παραδείγματος χάριν, ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτῶν τὴν δύναμιν τοῦ καταβροχθίζειν τὰ εἰσβάλλοντα μικρόβια, ἅτινα τότε ἀφίενται ἐλεύθερα νὰ λεηλατήσωσι τὸ σῶμα. Ἐντεῦθεν γίνεται δῆλον πόσον σοβαρὸν ζήτημα εἶνε ἡ ἐκλογή τῆς τροφῆς. Ἐπίσης ἡ ἔλλειψις καθαροῦ ἀέρος παραλύει τὰ εὐεργετικὰ κυττάρια. Τὸ πᾶν τέλος εἶνε νὰ διατηρῶνται ταῦτα εἰς κατάστασιν ὑγιᾶ καὶ τελεσφόρον. Τότε τὰ βακτήρια εἶνε ἀνίσχυρα, διότι μόλις εἰσέλθωσι καταβροχθίζονται. Παρατηρήθη ὅτι ὁσάκις μέρος τι τοῦ σώματος ὑγιοῦς ζῆου μολυνθῆ διὰ τῆς ἐπισκέψεως νοσοφόρου μικροβίου, ἀπειράριθμα κυττάρια συρρέουσιν ἐν μεγίστῃ σπουδῇ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ καταβροχθίζουσιν ὄχι μόνον τοὺς ἐπιδρομῆς ἀλλὰ καὶ ὅ,τι οὗτοι παρήγαγον διὰ τῆς ἐπιδρομῆς των, ὅσον πύον καὶ βεβλαμμένας ἴνας. Συμβαίνει νὰ ἠττηθῶσιν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ καὶ τότε ὑπερισχύει ἡ νόσος, ἢ συμβαίνει νὰ μὴ ἄρωσιν ὀριστικὴν νίκην καὶ τότε ἔχομεν τὰ φαινόμενα τῶν χρονίων ἀσθενειῶν. Οἱ ἀμυντικοὶ οὗτοι μικροοργανισμοὶ ἐκλήθησαν διὰ διαφόρων ὀνομάτων, ὡς *ἀλεξίρια*, *σώζιρια*, *φυλαξίρια* κττ. Ἐξοχοὶ ἐπιστήμονες ἀσχολοῦνται ἐνδελεχῶς εἰς τὴν μελέτην καὶ κατανόησιν τῆς φύσεως τῶν θαυμασίων τούτων ὄντων, ἅτινα ἕκαστος ἐξ ἡμῶν φέρει ἐντὸς τοῦ σώματος αὐτοῦ. Οὐδεμία εἰσέτι θεωρία καθιερώθη, ἀλλ' ἐκεῖνη ἣτις τείνει νὰ ἀναγνωρισθῆ εἶνε ἡ θεωρία καθ' ἣν οἱ παντοῖοι μικροσκοπικοὶ ἔχθροὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους δύνανται ὡς ἄριστα νὰ καταπολεμηθῶσιν ἐὰν ὁ στρατὸς τῶν κυττάρων διατηρῆται ἐν καλῇ καταστάσει διὰ τῆς θρησκευτικῆς, ὡς εἰπεῖν, τηρήσεως τῶν ὄρων τῆς ὑγιεινῆς.

Δ'

Ἐντυπώσεις ἐν νεκροφανεΐα

Λίαν περίεργον ἄρθρον ἐδημοσιεύθη τελευταίως ἐν τῷ μηνιαίῳ περιοδικῷ τοῦ ἐν Λονδίῳ *Ψυχολογικοῦ Συλλόγου*. Ὁ ἰατρός Βίλτσης παθῶν ἐκ τυφοειδοῦς πυρετοῦ, περιήλθεν εἰς κατάστασιν νεκροφανεΐας διαρκεσάσης ἐπὶ τέσσαρας ὥρας. Ἴδου δὲ πῶς ἀφηγεῖται τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης καταστάσεως ἐντύπωσιν αὐτοῦ. Μετὰ ἐπιστημονικοῦ, λέγει, ἐνδιαφέροντος παρηκολούθου — διότι εἰ καὶ τὸ σῶμά μου παρεῖχε πάντα τὰ φαινόμενα τοῦ θανάτου, ὁ νοῦς μου ἐλειτούργει τακτικώτατα — παρηκολούθου τὰ ἐν ἐμαυτῷ συμβαίνοντα, ἵνα ἴδω τίνι τρόπῳ θὰ ἐπῆρχετο ὁ θάνατος, ὃν ἐνόμιζον ἐπὶ θύραις. Εἶχον τοιαύτην διαύγειαν, ὥστε ἔβλεπον τὰ θαυμάσια τῆς σωματικῆς ἀνατομίας, καὶ ἡσθάνομην ἅμα ὅτι μετὰ τῶν σωματικῶν ὀργάνων ἤμην στέννότερα συνδεδεμένος ἵνα πρὸς ἵνα. Μετὰ τῆς μεγίστης ἀταραξίας ἀνέμενον νὰ αἰσθανθῶ τὸν διαχωρισμὸν τῆς ἰδίας μου συνειδήσεως ἀπὸ τῶν ἰνῶν μεθ' ὧν ἦτο συνδεδεμένη. Ἐλεγον κατ' ἐμαυτόν: «Ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν θὰ παύσω ἔχων συνάφειαν πρὸς τὸ σῶμά μου ἄς ἐπωφεληθῶ τοῦ βραχείου τούτου χρονικοῦ διαστήματος ὅπως ἀκριβῶς κατανοήσω τίνι τρόπῳ θὰ συμβῆ τὸ γεγονός τούτο, διότι ἐπὶ τέλος αἰσθάνομαι ὅτι ἔχω πλήρεις τὰς διανοητικὰς μου δυνάμεις καὶ εἶμαι εἰς κατάστασιν νὰ συλλογίζωμαι. Ἀρὰ γε θὰ ἐξακολουθῶ νὰ διανοοῦμαι μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων λεπτῶν, ἀφοῦ ἀποσπασθῆ τὸ ἐγὼ μου ἀπὸ τῶν ἰνῶν μου;» Ἰπὸ τὴν ἐπίδρασιν δυνάμεώς τινος ἀνεξαρτήτου τῆς θελήσεώς μου ἡσθάνθην ἐμαυτόν λιχνιζόμενον ὀρίζοντίως, ὡσανεὶ τις μὲ ἔσειεν ἐπὶ δεξιᾷ καὶ ἐπ' ἀριστερᾷ. Μετ' ὀλίγον ἡ κίνησις αὕτη, ἥτις φαίνεται ἀπέσπασε τὸ ἐγὼ μου ἀπὸ τοῦ σώματος, ἔπαυσε καὶ ἤκουσα εἰς τοὺς ταρσοὺς τῶν ποδῶν μου τριγμούς τινας, ὡσεὶ θραυομένων μικρῶν χορδῶν. Μετὰ τοῦτο ἀντελήφθην ὅτι ἀπεσυρόμην ἀπὸ τῶν κάτω μελῶν τοῦ σώματος εἰς τὰ ἄνω, ὡσανεὶ συνιστάμην ἐξ ἐλαστικοῦ βραχυνομένου. Ἐνθυμοῦμαι ὅτε κατὰ τὸν τρόπον τούτον βαθμηδὸν φθάσας ἕως εἰς τὰ ἰσχία μου εἶπον κατ' ἐμαυτόν: «Τώρα, ζωὴ δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὰ ἰσχία καὶ κάτω. Δὲν δύναμαι νὰ ἐνθυμηθῶ πῶς διήλθον διὰ τῆς γαστρὸς καὶ τοῦ στήθους, ἀλλ' εὐκρινέστατα ἀναμιμνήσκομαι τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ὀλόκληρος ὁ ἑαυτός μου ἐμαζεύθη ἐντὸς τῆς κεφαλῆς. Ἐκαμα τότε τὸν ἐξῆς συλλογισμόν: Εἶμαι ὅλος ἐντὸς τῆς κεφαλῆς τώρα, καὶ μετὰ τινὰ δευτερόλεπτα θὰ εἶμαι ἀνεξάρτητος τοῦ σώματος. Περιηρόμην περίεξ' τοῦ ἐγκεφάλου ὡσανεὶ ἤμην κοῖλος, περισφίγγων αὐτόν καὶ τὰς μεμβράνας του ἐλαφρῶς πανταχόθεν πρὸς τὸ

κέντρον, καὶ ὠθούμην ἔξω διὰ τῶν ρωγμῶν τοῦ κρανίου. Ἐπὶ τέλος προέκυψα ὅλος πρὸς τὰ ἔξω καὶ οἶονεὶ ἰπτάμην ὡσεὶ πομφόλυξ ἐξαρτωμένη ἀπὸ τοῦ αὐλοῦ, μέχρις οὐ ἐπὶ τέλος πᾶς δεσμός μετὰ τοῦ σώματος ἐθραύσθη καὶ ἐλαφρότατα ἔπεσα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἐκεῖθεν πάλιν ἠγέρθην καὶ ἔστην ἐν πλήρει ἀναστήματι ὄρθιος. Μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἤμην διαφανῆς, κυανωπῆς χροιάς, καὶ καθ' ὀλοκληρίαν γυμνός. Ἐν ποιᾷ τινι ἀμηχανίᾳ ἔδραμον πρὸς τὴν ἀνεωγμένην θύραν ἵνα ἀποφύγω τὰ βλέμματα δύο κυριῶν παρισταμένων ἐν τῷ θαλάμῳ. Μόλις ἔφθασα τὴν θύραν ἀνεκάλυψα ὅτι ἤμην ἐνδεδυμένος, καὶ ἐντεῦθεν ἡσυχάσας ἐπανήλθον ὅπως συνδιαλεχθῶ μετὰ τῶν παρευρισκομένων. Ἐνῷ ἔστρεφον, ὁ ἀγκῶν μου ἤλθεν εἰς ἐπαφήν μετὰ τοῦ βραχίονος ἐνός τῶν δύο κυριῶν τῶν ἰσταμένων παρὰ τὴν θύραν. Πρὸς ἐκπληξίν μου, ὁ βραχίον τούτου διήλθε διὰ μέσου τοῦ ἐμοῦ ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ τὰ διαχωρισθέντα μέρη τοῦ ἐμοῦ βραχίονος ἠνῶθησαν αὐθις ὡσανεὶ ἦσαν ἐξ ἀέρος. Ἐκύταξα τὸ πρόσωπον ἵνα ἴδω ἐὰν ἔλαβεν εἶδησιν τῆς ἐπαφῆς, ἀλλ' οὐδὲν σημεῖον ἔδειξε περὶ τούτου, ἔστη μόνον προσβλέπων εἰς τὴν κλίνην ἣν ἄρτι ἐγὼ εἶχον ἀφήσει. Διηύθυνα τὸ βλέμμα μου εἰς τὸ αὐτὸ μέρος καὶ εἶδον τὸ νεκρὸν σῶμά μου. Εἶδον τοὺς διαφόρους περιστοιχοῦντας αὐτό, καὶ ἰδίᾳ παρατήρησα δύο γυναῖκας γονυκλινεῖς παρὰ τὴν κλίνην καὶ κλαιούσας. Δὲν εἶχον ὅμως ἰδέαν τῆς ταυτότητος αὐτῶν, ἀλλὰ βραδύτερον ἔμαθον ὅτι αἱ γυναῖκες ἐκεῖναι ἦσαν ἡ σύζυγός μου καὶ ἡ ἀδελφὴ μου. Δὲν ἠδυνάμην νὰ κάμω τοιαύτας διακρίσεις συγγενείας ἢ σχέσεως. Διέκρινα μόνον μετὰξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἀλλὰ τίποτε περιπλέον ὄλοι ἠτένιζον διαρκῶς ἐπὶ τοῦ σώματος. Ἐγὼ ἔστρεψα καὶ ἐξήλθον διὰ τῆς ἀνοικτῆς θύρας, κλίνων τὴν κεφαλὴν καὶ προσέχων πού ἔθετον τοὺς πόδας ἐνῷ ἐβάδιζον. Κατέβην τὴν ἐξωτερικὴν κλίμακα καὶ ἐξήλθον εἰς τὴν ὁδόν. Ἐκεῖ ἐσταμάτησα καὶ ἔβλεψα τριγύρω. Οὐδέποτε εἶδον τὴν ὁδὸν ἐκείνην τόσῳ καθαρὰ ἢ ὅσον τότε. Οὐδεμίᾳ λεπτομέρεια αὐτῆς μοὶ διέφυγε. Ἐσημείωσα τὴν ἐρυθρότητα τοῦ ἐδάφους καὶ τὰ ἀποτελέσματα προσφάτου βροχῆς. Μὲ βλέμμα συγκινήσεως περιειργάσθην τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἅτινα ὡς ἐπίστευον ἐμελλον νὰ ἐγκαταλείψω διὰ παντός, χωρὶς ὅμως νὰ γνωρίζω πού ἐμελλον νὰ ὑπάγω. Εἶτα ἀνεκάλυψα ὅτι εἶχον ἀνάστημα μεῖζον τοῦ συνήθους καὶ ἐχάρην διότι ἀνεμνήσθην ὅτι ἤμην ἀπῶς βραχύσωμος ὅτε εἶχον τὸ σῶμά μου, τοῦθ' ὅπερ δὲν μοὶ ἤρρεσεν. Ἐσκέφθην λοιπὸν μετὰ μεγάλης χαρᾶς ὅτι τὸ ἀνάστημά μου διωρθώθη. Παρατήρησα λοιπὸν ὅτι καὶ τὰ φορέματά μου συνεμορφώθησαν πρὸς τὸ αὐξήσαν ἀνάστημα καὶ ἠπόρησα πῶς τοῦτο συνέβη καὶ πόθεν τὰ ἐνδύματα προήρχοντο. Ἐξήτασα τὸ ὕφασμα, ὅπερ ἔκρινα καλῆς ποιότητος — ἀγγλικὸν

πράγμα. Ὁ ἐπειδύτης ἦτο κάπως λίαν εὐρύχωρος ἀλλ' ἐπεδοκίμασα τοῦτο, σκεφθεὶς ὅτι ἦτο θέρος. «Ἐξαίρετα» εἶπον κατ' ἐμαυτὸν· «πρὸ ὀλίγων λεπτῶν ἐπασχον κλινήρης, καὶ ἤδη ἐπῆλθεν αὐτῇ ἡ μεταβολὴ ἢ καλουμένη θάνατος, τὴν ὅποιαν τόσῳ ἔτρεμον ἄλλοτε. Παρήθε τώρα, καὶ ἰδοὺ ἐγὼ εἶμαι εἰσέτι ἄνθρωπος ζῶν καὶ σκεπτόμενος· ναί, σκεπτόμενος διακυῶς ὅπως πάντοτε καὶ αἰσθανόμενος ἄκραν ὑγιείαν». Ὁ ἰατρὸς Βίλτσης ἐξακολουθεῖ διηγούμενος καὶ ἄλλας λεπτομερείας, ὡς τὴν χαρὰν ἣν ἠσθάνετο ἀναλογιζόμενος ὅτι οὐδέποτε πλέον ἐμελλε ν' ἀσθενήσῃ. Κατόπιν ἀνεκάλυψεν ὅτι λεπτεπίλεπτός τις χορδῆ, ὡσεὶ ἰστός ἀράχνης, συνέδεε τοὺς ὤμους τοῦ μετὰ τοῦ κάτω μέρους τοῦ λαιμοῦ τοῦ νεκροῦ σώματος. Μετὰ ταῦτα ἀνηγέρθη εἰς τὸν ἀέρα ὡσεὶ κρατούμενος ὑπὸ δύο χειρῶν ὡς ἠσθάνετο ἐλαφρῶς πιεζούσας τὰ πλευρά του. Ἐχώρει μετὰ ταχύτητος ἀλλὰ καὶ ἠδονῆς μέχρις οὗ ἔφθασεν εἰς στενὴν ἀλλὰ εὐχάριστον ἀτραπὸν κλίνουσαν πρὸς τὰ ἄνω εἰς γωνίαν 25 βαθμῶν. Ἡ ἀτραπὸς περίπου ἦτο εἰς ἴσην ἀπόστασιν μετὰ τῶν κορυφῶν τῶν δένδρων καὶ τῶν νεφελῶν, ἐφαίνετο δὲ μὴ στηριζομένη που, καίτοι τὸ ἔδαφος ἦτο ἐκ λευκῆς ἄμμου καὶ γαλακτώδους ἀργίλλου. Αἰσθανόμενος μόνωσιν παρετήρησεν ἴν' ἀνακαλύψῃ που ἄνθρωπον ἀλλ' οὐδαμοῦ ἐφαίνετο τοιοῦτος. Ἐσκέφθη ὅτι ἀνὰ εἴκοσι λεπτά ἀποθνήσκει εἰς ὅστε ἀπεφάσισε νὰ περιμένη ὀλίγον. Καίτοι ἐπερίμενεν ἀρκετὰ οὐδένα εἶδεν ἐρχόμενον. Ἐπὶ τέλους ὅτε ἤρξατο νὰ αἰσθάνηται μεγάλην μελαγχολίαν, μία φυσιολογία ἀνεκφράστου τρυφερότητος καὶ ἀγάπης ἐνεφανίσθη αἴφνης. Ἀπέναντι ἑαυτοῦ εἶδε τρεῖς παμμεγίστους βράχους φράττοντας τὴν ἀτραπὸν. Φωνή τις ὠμίλησεν εἰς αὐτὸν προερχομένη ὡσεὶ ἔσωθεν βροντῆς καὶ λέγουσα· «Αὕτη εἶνε ἡ ὁδὸς ἢ ἄγουσα εἰς τὸν αἰώνιον κόσμον. Ἄμα διέλθῃς διὰ τῶν βράχων ἐκείνων, δὲν θὰ δυνηθῆς πλέον νὰ ἐπανέλθῃς εἰς τὸ σῶμα». Ὑπῆρχον τέσσαρες εἰσοδοί, μία λίαν σκοτεινὴ, αἱ δὲ ἄλλαι τρεῖς ἦγον εἰς ὄροσεράν, ἤρεμον καὶ ὠραίαν χώραν. Ἠθέλησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν, ἀλλ' ὅτε ἔφθασεν εἰς τὸ κέντρον ἀκριβῶς τοῦ βράχου, αἴφνης δύναμις τις τὸν ἐσταμάτησεν. Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἀπώλεσεν αὐτὸς τὴν συνείδησιν περιελθὼν εἰς νέον λήθαργον, καὶ ὅτε ἐξύπνησεν ἔκειτο ἐπὶ τῆς κλίνης. Ταχέως ἀνέλαθε καὶ θεραπευθεὶς ἔγραψε τὴν ἀνωτέρω ἀφήγησιν μετὰ ὀκτῶ εβδομάδας, ἀλλ' ἐδιηγῆθη αὐτὴν εἰς τοὺς παρὰ τὴν κλίνην ἰσταμένους, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ληθάργου ἐξέγερσιν. Ὁ θεράπων ἰατρὸς εἶπεν ὅτι ἡ ἀναπνοὴ εἶχεν ἐντελῶς παύσει καὶ ὁ πᾶσῶν ἐπαρουσίαζεν ὅλα τὰ συμπτώματα τοῦ θανάτου. Τὸ δίδαγμα ὅπερ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξάξῃ ἐκ τῆς ἀφηγήσεως ταύτης εἶνε ὅτι συναίσθησις τοῦ ἐγὼ ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ τὴν μεταβολὴν ἣν καλοῦμεν θάνατον καὶ ὅτι θάνατος κατ' οὐσίαν δὲν

ὑπάρχει. Ὁ εἰρημένος Σύλλογος τῶν ψυχολογικῶν ἐρευνῶν τοῦ Λονδίνου ἔχει συλλέξει πολλὰς μαρτυρίας, οἷα ἡ ἀνωτέρω, καὶ πᾶσαι συμφωνοῦσιν ὅτι ὁ ἀποθνήσκων βλέπει τὸ ἴδιον αὐτοῦ νεκρὸν σῶμα, ἐν τῷ ὅποιῳ πρὸ ὀλίγου κατῴκει, ὡς τι ἀλλότριον, μέχρις οὗ δὲ τέλει χωρισθῇ ἀπ' αὐτοῦ, ὑφίσταται λεπτεπίλεπτος ἀλλ' ἰσχυρὰ χορδὴ συνδέουσα τὴν ψυχὴν μετὰ τοῦ σώματος. Ὅριστικός διαχωρισμὸς ἐπέρχεται ἅμα ἢ χορδὴ αὕτη κοπῇ. Ποῦ κατόπιν ἡ ψυχὴ μεταβαίνει δὲν γνωρίζομεν μὴ ἔχοντες ἐξηκριβωμένας εἰδήσεις ὡς ἡ ἀνωτέρω ἐκτιθεμένη.

Ε'

Ὁ Μασκάνης

Δύο περίπου παρήλθον ἔτη ἀφ' ἧς ἡ *Καβαλλερία Ρουσικάρα* περυστᾶθη τὸ πρῶτον, καὶ ἤδη ἔχει ἀκουσθῆ ἀφ' ὄλων σχεδὸν τῶν θεάτρων τοῦ κόσμου, νέα δὲ ἀριστουργήματα ὁ συνθέτης ἔκτοτε παρήγαγεν. Ἐν Εὐρώπῃ μόνον ἐπαίχθη εἰς τριακόσια θεάτρα ἀπὸ τοῦ Πανόρμου μέχρι τῆς *Στοκχόλμης*, καὶ ἀπὸ τῆς *Λισαβώνας* μέχρι τῆς *Μόσχας*, ἵνα ἀφήσωμεν τὴν Βόρειον καὶ Νότιον Ἀμερικὴν καὶ αὐτὴν τὴν Ἀσίαν, ἔνθα τὸ μελόδραμα καθήδυνε τοὺς κατοίκους τοῦ Καδίκιοι. Τοῦτο εἰκονίζει τὴν ἐκμηδένισιν τῶν ἀποστάσεων, καὶ τὴν μονονουχί ἄρσιν τῶν μετὰ τῶν χωρῶν συνόρων, ἄρσιν ἧτις ἐπήγαγεν ἐκ τῶν τηλεγράφων, σιδηροδρόμων καὶ ἀτμοπλοίων, πραγμάτων ἅτινα ὁ ἄγγλος τεχνολόγος Ρούσκιν καταδικάζει ὡς ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν Τέχνην, ἀλλ' ἅτινα εἰς τοὺς μουσουργοὺς φαίνονται λίαν ἐπικερδῆ. Ὁ Πέτρος Μασκάνης ἔχει τὸ πλεονέκτημα νὰ εἶνε πολὺ νέος, μὴ ὑπερβάς εἰσέτι τὸ εἰκοστὸν ἔνατον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἀλλὰ καίτοι τόσῳ ἑνωρὶς διεκρίθη, παλαίει κατὰ τῶν κοινωνικῶν δρων, οἵτινες ὑποτάσσοσι τοὺς πλείστους εἰς τὴν οἰκονομικὴν δουλείαν. Ὁ Μασκάνης εἶνε υἱὸς ἐργάτου, ἀρτοποιοῦ τῆς *Λιθόρνου*. Ἐκπαιδευθεὶς ἐν τινὶ σχολεῖ τῆς *Λιθόρνου*, κατάρθωσε νὰ διανύσῃ δύο ἔτη ἐν *Μιλάνῳ* σπουδάζων, ἀλλὰ τὰς μελέτας αὐτοῦ διέκοψεν ἡ ἀνάγκη ὅπως ἀγωνισθῇ περὶ τοῦ ἐπιουσίῳ ἄρτου. Ἐθέησε νὰ δεχθῆ θέσιν διευθυντοῦ ὀρχήστρας παρὰ τινὶ περιηγουμένῳ θιάσῳ, παρ' ᾧ ἀφανῶς καὶ ἐπιμόχθως εἰργάζετο, ὅτε προσεκλήθη ὡσεὶ διὰ φωνῆς σάλπιγγος νὰ δράσῃ ἐν εὐρυτέρῳ κύκλῳ. Ὁ πασίγνωστος ἐκδότης *Σοντζόνιος* τοῦ *Μιλάνου*, προσήνεγκε γέρας 8000 φράγκων πρὸς σύνθεσιν μελοδράματος ὑπὸ ἰταλοῦ μουσουργοῦ, νέου καὶ ἀγνώστου. Ὁ σκοπὸς του ἦτο ν' ἀνακαλύψῃ ἄξιόν τινα διάδοχον τοῦ *Βέρδη*, καὶ ἔχων πεποιθήσιν ὅτι βεβαίως θὰ ὑπάρχῃ που τοιοῦτος νέος, ὅστις ἐλλείψει πόρων κατε-

δικάζετο εἰς στείροτητα καὶ ἀφάνειαν, ἐπίτηδες περιώρισε τὸν διαγωνισμὸν εἰς νέους ἀσχολουμένους περὶ τὴν μουσουργίαν καὶ μὴ δημοσίᾳ γνωστούς. Ὡς εὐκόλως δύναται τις νὰ φαντασθῆ, οὐδεμία ἔλλειψις ὑπῆρχε νέων δυναμένων νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὸν ἄπαιτούμενον ὄρον τῆς ἀφανείας καὶ ἡ ἐπιτροπὴ τῶν κριτῶν κατεκλύσθη ὑπὸ μουσουργημάτων καλῶν, κακῶν καὶ μετριῶν. Ἄτυχῶς ἡ μεγαλοφυΐα δὲν ἀγρεύεται πάντοτε κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐν λόγῳ διαγωνισμοῦ δύναται νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς συνηγόρους τῆς μεθόδου ταύτης ὡς διακεντώσης τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Τέχνης. Ὁ διαγωνισμὸς εἶχεν ἀγγεληθῆ ἱκανὸν χρόνον πρὶν ἢ ὁ Μασκάνης ἀκούσῃ τι περὶ αὐτοῦ. Ἦτο δὲ τότε λίαν ἀργά, διότι μόνον δύο μῆνες ὑπελείποντο ἐκ τῆς ταχθείσης προθεσμίας. Ἐκτὸς τούτου ὁ Μασκάνης ἦτο ἀπερροφημένος ἐκ τῶν καθηκόντων τῆς ρουτίνας, εἰς ἣν ὑπεχρέου αὐτὸν ἡ θέσις του παρὰ τῷ περιηγουμένῳ θιάσῳ. Ἐν τούτοις ἔγραψεν αὐθωρεῖ εἰς τινὰ φίλους του ἐν Λιβόρνῳ, οἵτινες ἀμέσως ἐπελάβοντο τῆς συνθέσεως λιβρέττου, ὅπερ ἔστειλαν αὐτῷ ἐν μεγίστῃ σπουδῇ, φύλλον πρὸς φύλλον, μέρος μάλιστα ἔστειλαν ἐπὶ ταχυδρομικῶν δελταρίων.

Ἴσως ἡ σπουδὴ αὕτη ἦτο πράγματι πλεονέκτημα, ὡς πολλὰ παραδείγματα δεικνύουσιν, ὅτι ὅσον ἀφορᾷ τοῦλάχιστον τὴν τέχνην, ἡ μέθοδος τῆς ρίτης, ἣν ὁ Ὁράτιος συμβουλεύει, δὲν παράγει πάντοτε τὰ ἄριστα ἀποτελέσματα. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ὁ Μασκάνης ἐφάνη ἀντάξιός τῆς εὐκαιρίας. Τὸ μελόδραμα ἐγράφη ἐν ταχυδρομικῇ κατὰ γράμμα σπουδῇ. Δὲν ὑπῆρχε χρόνος πρὸς ἀναθεώρησιν καὶ διόρθωσιν. Τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ ὁ μουσουργὸς δὲν ἔλαβε κἂν καιρὸν νὰ δοκιμάσῃ μέρος τι τοῦ ἔργου ἐπὶ τοῦ κλειδοκυμβάλου, καὶ μάλιστα ὑπελείπετο νὰ γραφῆ *μία ἀκόμη σελίς!* Ἦτο ἀληθὴς συναγωνισμὸς μὲ τὸν χρόνον, ὡς ὁ διὰ μέσου τοῦ ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ πλοῦς ἐκεῖνος τοῦ Φώγγ, ὅστις ἔκαυσε φορτίον ἐπίπλων καὶ τέλος τὰ τεῖχη τοῦ ἀτμοπλοίου του, ἵνα φθάσῃ εἰς Λίβερπουλ πρὸ τῆς λήξεως τῆς ὀκταήμερου προθεσμίας. Εὐτυχῶς ὁ γηραιὸς χρόνος ἠττήθη ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ ὁ Μασκάνης κατάρθρωσε νὰ ἐγχειρίσῃ τὸ ἔργον του, ὕγρον ἔτι, εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τῶν κριτῶν, ἀκριβῶς ἐνῷ τὸ ὠρολόγιον ἐσήμαινε τὴν τελευταίαν ὥραν τῆς προθεσμίας. Ὁ νεαρὸς συνθέτης ἐγένετο ἔξαλλος ἐκ χαρᾶς, ὅτε ἤκουσεν ὅτι τὸ ἔργον του ἐγένετο δεκτόν. Ὅτε δὲ ἔμαθεν ὅτι ἔμελλε καὶ νὰ παρασταθῆ ὅσον οὕτω ἐν Ρώμῃ, λέγεται ὅτι ἀνελύθη εἰς δάκρυα. Ἡ πρώτη παράστασις ἦτο θρίαμβος. Ὑπὸ πάντων ὠμολογήθη ὅτι ὁ διάδοχος τοῦ Βέρδη, ὁ πρὸ μικροῦ ζητούμενος, ἐπὶ τέλους ἀνεφάνη. Ἡ δευτέρα παράστασις ἐγένετο ἐν τῇ γενετείρᾳ πόλει τοῦ μουσουργοῦ, Λιβόρνῳ. Ἡ διέγερσις

τῶν συμπολιτῶν τοῦ Μασκάνη ἦτο τόσῳ μεγάλη, ὥστε τὸ θέατρον κατὰ γράμμα ἐπολιορκήθη, ἐνῷ πᾶσα γωνία τοῦ θεάτρου εἶχε καταληφθῆ. Ἡ ἀστυνομία δὲν ἴσχυε νὰ συγκρατήσῃ τὰ πλήθη ἕτινα ἠπείλουν ἐν τῷ φρενήρει ἐνθουσιασμῷ των νὰ διαρρήξωσι τὸ θέατρον ὅπως εἰσέλθωσι καὶ ἐδέξον ἐπὶ τέλους νὰ προσκληθῆ ὀλόκληρον τάγμα στρατοῦ ὅπως διαλύσῃ τὴν μεγάλην συνάθροισιν. Τὸ μελόδραμα μετ' οὐ πολὺ μετεφράσθη εἰς τὴν γερμανικὴν, ἀγγλικὴν, γαλλικὴν, κινεζικὴν καὶ οὐγγρικὴν. Ἄφ' ἧς παρεστάθη ἐν Δρέσδῃ καὶ ἐν Βιέννῃ ἐκίνησεν εἰς τὸν περὶ τὸν κόσμον θριαμβευτικὸν γύρον του. Ἡ παράστασις του ἐν Λονδίνῳ πρότινος ἀφήκεν ἐποχὴν καὶ ἤδη ἐπανελήφθη, πανταχοῦ δὲ τὸ ἔργον ἔτυχεν ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς, ἐξαιρέσει τῶν Παρισίων ἔθνα ὑπερβάλλων «πατριωτισμοῦ» ἐζήτησε νὰ μειώσῃ τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Ἰταλοῦ Μασκάνη. Ἀλλὰ καὶ ἐν Παρισίοις βεβαίως τὸ ἔργον προώριστα νὰ νικήσῃ, ὅπως ἐνίκησε καὶ ὁ *Λόεγγριν*.

Πλάτων Ε. Δρακούλης

Ἡ ΗΛΙΚΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

Τῇ ἀληθείᾳ δὲν εἶνε ἴδιον καλῆς ἀνατροφῆς καὶ εὐγενοῦς συμπεριφορᾶς νὰ ἀποκαλύπτῃ τις εἰς τὸ δημόσιον τὴν ἡλικίαν τῶν κυριῶν, ἀλλὰ προκειμένου περὶ γυναικός, ἥτις διέπρεψε κατὰ τοὺς μυθολόγους καὶ ποιητὰς πρὸ 3,000 ἐτῶν, νομίζω ὅτι δύναμαι, χωρὶς νὰ κατηγορηθῶ ἐπὶ ἀδιακρίσια, νὰ προβῶ εἰς ὄλως ἀθῶαν ἢ μᾶλλον περιέργον ἀποκάλυψιν μὲ ὄλον πάντοτε τὸ ὀφειλόμενον σέβας εἰς τὸ ὠραῖον φύλον.

Ἡ Ἑλένη, περὶ τῆς ὁποίας ἐννοῶ νὰ πραγματευθῶ, δὲν εἶνε τυχαία τις γυνή, ἀλλ' ἡ ὠραία καὶ δύσμοιρος σύζυγος τοῦ Μενελάου βασιλέως τῆς Σπάρτης, ἥτις, κατὰ τὸν ποιητὴν, ἐπέφερε δεινὰ ὄχι μόνον ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀσίᾳ, ἀλλ' ἐγένετο ἡ ἀφορμὴ τῆς καταστροφῆς τῆς Τρωάδος. Ἐξ ὅσων μέχρι τοῦδε ἀνέγνωσα, ἐσχημάτισα πεποίθησιν ὅτι ὀλιγίστας ἀριθμητικὰς γνώσεις εἶχον οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ καὶ τοῦτο θὰ προσπαθῆσω δι' ἐπιχειρημάτων νὰ καταδείξω. Ἐν τούτοις παρατηρῶ, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, καὶ αὐτοὶ οἱ ἥρωες τῆς ἐποχῆς τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, δὲν ἦσαν μακροβιώτεροι ἡμῶν τοῦλάχιστον οὐδὲ ἐν τῇ Ἰλιάδι οὐδὲ ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ οὐδὲ εἰς τὰ ἄλλα ἀρχαῖα βιβλία εὐρηταὶ ἐναντία περὶ τούτου ἀπόδειξις. Ὁ Λουκιανός, ὅστις ἤκμασε τὸν Β' μ. Χρ. αἰῶνα, ἐν ποίᾳ *Μακροβίοις* αὐτοῦ ὀμιλεῖ μετὰ δυσπιστίας περὶ λαῶν καὶ ἀνθρώπων, ἀναφερομένων ὑπὸ ἄλλων συγγραφέων, ὅτι ἔσχον δῆθεν πολὺ μακρὰν ὑπαρξιν, ἀναμιμνησκόμενος δὲ τὸ γεγονός τοῦ Ἀργανθωνίου βασιλέως τῶν

Ταρτησίων, ὅστις πιστεύεται ὅτι ἔζησε πενήκοντα καὶ ἑκατὸν ἔτη, λέγει «ἀλλὰ τοῦτο μὲν μῦθος τισι δοκεῖ¹». Ὁ αὐτὸς ὡς παράδειγμα ἀναφέρει κατόπιν ὀνόματα ἐξόχων ἀνδρῶν οὐχὶ κοινῆς μακροβιότητος, οἵτινες ἐφθασαν τὸ 80ὸν καὶ 90ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας των· ἀλλὰ τὰ γεγονότα ταῦτα δὲν εἶνε τῆ ἀληθείᾳ τόσοσ σπάνια καὶ ἐν τῷ παρόντι.

Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ διάρκεια τῆς ἀνθρωπίνου ζωῆς, πρὸ τριῶν χιλιάδων ἐτῶν τοῦλάχιστον δὲν παρουσιάζει διαφορὰς καὶ συνεπῶς οἱ ἄνθρωποι τῶν χρόνων τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, κατὰ τὸ ἑβδομηκοστὸν ἢ καὶ ὄγδοηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας των, ἦσαν ἀρκετὰ γέροντες ὡς καὶ κατὰ τοὺς νῦν χρόνους.

² Ἡδὴ ἔλθωμεν καὶ εἰς τὴν Ἑλένην.

Τινες πιστεύουσιν αὐτὴν θυγατέρα τοῦ Τυνδάρεω καὶ ἄλλοι τοῦ Διός, ἄλλοι δὲ ὅτι αὐτὴ ἐγεννήθη ἐξ ὠοῦ ριφθέντος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὑπὸ τῆς Σελήνης εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς Λήδας, οὐχ ἦττον ἅπαντες συμφωνοῦσιν, ἀνομολογοῦντες ὅτι χάρις εἰς τὴν ὑπερφυσικὴν ὠραιότητά τῆς ἀπέκτεθη ἐν εἶδος λατρείας, τόσοσ ἐν Ἑλλάδι ὅσον ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ἀσίᾳ.

Δεκαετίς φαίνεται ὅτι ἠρπάγη ἐκ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος ὑπὸ τοῦ Θησέως καὶ κατόπιν ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ Τρωῆς Πάριδος, ὅτε δηλαδὴ ἦτο ἤδη σύζυγος τοῦ Μενελάου. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Πάριδος πρὶν ἢ συμφιλιωθῆ μετὰ τοῦ Μενελάου, ὑπανδρεύθη ἐν αὐτῇ τῇ Τροίᾳ τὸν Δηϊφობον, ἀδελφὸν τοῦ Πάριδος. Ὅτε δὲ Μενέλαος ἔτρεξεν ἐπὶ τὰ ἔχνη τῆς ἐν μέσῳ τῶν καπνίζόντων ἐρειπίων τῆς Τροίας, αὐτὴ διὰ νὰ μαλάξῃ αὐτόν, παρέδωκε προδοτικῶς εἰς χεῖράς του τὸν Δηϊφობον, τρίτον ἢ τέταρτον σύζυγόν τῆς. Ὁ Μενέλαος τότε, ὅστις ὡς φαίνεται κατὰ βᾶθος ἦτο καλῆς ζύμης ἄνθρωπος καὶ σύζυγος, τῆς συνεχώρησε γενναίως τὰς ἀπειροκαψίας τῆς (οὐχὶ τόσοσ νεανικὰς ὡς βλέπομεν) καὶ κατηχηριστημέγος τὴν ἐπανάφερον εἰς Σπάρτην. Ἀποθανόντος τέλος τοῦ Μενελάου, τὰ τέκνα αὐτῆς τὴν ἐξεδιώξαν καὶ τὴν ὑπεχρέωσαν νὰ ἀποσυρθῆ εἰς Ρόδον, ἔνθα ἡ Πολυξὴ πνέουσα μένεα ἐναντίον τῶν πρωταιτίων τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου καὶ διὰ νὰ ἐκδικηθῆ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου τῆς Τληπολέμου φονευθέντος ἐν Τρωάδι, ἀπέστειλέ τινὰς τῶν δούλων τῆς μετῆμφισμέναις ὡς Εὐμενίδας πρὸς τὴν δύσμοιρον Ἑλένην, καθ' ἣν στιγμὴν αὐτὴ ἐλούετο καὶ τὴν ἀπηγχόμισαν κρεμάσαι αὐτὴν ἐξ ἐνὸς δένδρου².

Τοιαύτην ὑπέστη τύχην ἡ ὠραιότερα τῶν γυναικῶν, τύχην οὐχὶ καθ' ὀλοκληρίαν ἀναξίαν, ἐὰν εἶνε ἀληθῆ ὅσα περὶ αὐτῆς ἔγραψαν καὶ ἔψαλλαν ποιηταὶ καὶ πεζογράφοι. Καὶ ὅμως μὲ ὄλα ταῦτα ἐν Ἑλλάδι εὔρε

¹ Δουκιανοῦ, Μακρόβιοι § 10.

² Πausanias Βιβλ III Κεφ. XIX.

πάντοτε ἰσχυροὺς προστάτας, καὶ θερμοὺς θαυμαστάς. Πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν λόγων μας ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσωμεν τὸ γεγονός τοῦ ποιητοῦ Σησιχόρου, ὅστις πιστεύεται, ὅτι ἀπώλεσε τὴν ὄρασιν, διότι ἐν τιμῇ αὐτοῦ ποιήματι περιεφρόνησε τὴν ἡρώϊδα ταύτην, καὶ ὅτι δὲν ἐπανεκτέησε τὸ φῶς του εἰμὴ ὅτε ἐπηνώρθωσε τὸ λάθος του, παλινωδῆσας τὴν ὄνειδισθεῖσαν ὠραιότητα¹. Ἡ φημηγορία αὐτὴ καταδεικνύει πασιφανῶς ὅποίαν ιδέα ἐἶχον περὶ ὠραιότητος ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ τούτῳ κατὰ τῆς τέχνης οἶος ὑπῆρξέ ποτε ἡ ἀρχαία Ἑλλάς.

Νῦν ἔλθωμεν εἰς τοὺς ὑπολογισμοὺς, μαντεύσωμεν ἐφ' ὅσον εἶνε δυνατὸν ἡμῖν, τὴν ἡλικίαν τῆς σκληρᾶς αὐτῆς καλλονῆς, ἥτις ἦναψε τόσοσ πολεμικὸν πῦρ καὶ ἔκαμεν ὥστε νὰ χάσουν τὰ λογικὰ τοὺς τόσοσ φημισμένοι ἥρωες. Ὁ ὑπολογισμὸς καθ' ἡμᾶς εἶνε εὐκόλος, ἐκ τῶν προτέρων δὲ μετὰ βεβαιότητος ἀποφαινόμεθα ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἡ Τροία ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἡ ἡμετέρα ἡρώϊς, ἡ μάγος Ἑλένη, διῆγε τὸ ἐξηκοστὸν πέμπτον ἢ τὸ ἑβδομηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας τῆς¹.

Κόλουθος ὁ Θηβαῖος διηγείται ἐν τῷ ποιήματι αὐτοῦ «Ἡ ἀρπαγὴ τῆς Ἑλένης» ὅτι ἐνῶ ἐτελοῦντο οἱ γάμοι τῆς Θετίδος μετὰ τοῦ Πηλέως, πατρός τοῦ τρομεροῦ Ἀχιλλέως, ἡ φιλόνομος Ἐρις, προσβληθεῖσα καὶ ὀργισθεῖσα ὅτι δὲν προσεκλήθη εἰς τὸ γαμήλιον συμπόσιον, εἰς ὃ παρκεκάθησαν καὶ ἄλλαι θεότητες

Ἦθελεν ὀφθαλμῶν γυάλων κληῖδας ἀνεῖσα,
ἐκ χθονίων Τιτῆνας ἀναστησάσα βερέθρων,
οὐρανὸν ὑψιμέδοντος αἰστῶσαι Διὸς ἔδρην.
ἤθελε δ' ἠχῆεντα πυρὸς πρηστῆρα τινάσσειν.

Ἦδη δ' Ἐσπερίδων χρυσέων ἐμνήσατὸ μῆλων
ἔνθεν Ἐρις πολέμοιο προάγγελον ἔρνος ἐλοῦσα,
μῆλον, ἀριζήλων ἐφράσσατο δῆνεα μόχθων.
χειρὶ δὲ κινήσασα μύθου πρωτόσπορον ἀρχὴν
εἰς θαλίην ἔρριψε, χορὸν δ' ὄρινε θεᾶων¹.

Τὸ χρυσοῦν μῆλον, κληθέν, ὡς εἶνε γνωστὸν, μῆλον τῆς Ἐριδος, ἦτο προωρισμένον διὰ τὴν ὠραιότεραν ἀπὸ τὰς τρεῖς μεγάλας θεάς, Ἥραν, Ἀθηναίαν καὶ Ἀφροδίτην, ὃ δὲ Πάρις ἐκλεχθεὶς ὑπὸ τοῦ Διὸς ὡς κριτῆς τῆς ὠραιότητός των ἐξελέξεν ὡς ὠραιότεραν τὴν Ἀφροδίτην, αὐτὴ δὲ εἰς ἀνταμιωθῆν τοῦ ὑπεσχέθη τὴν κατάκτησιν τῆς ὠραιότερας γυναικὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας, δηλαδὴ τῆς Ἑλένης, συζύγου τότε τοῦ Μενε-

¹ Πλάτωνος, Φαῖδρος ἡ περὶ Καλοῦ, σελὶς 23.

² Κόλουθος, Ἀρπαγὴ Ἑλένης, στίχ. 49—52 καὶ 59—63.

λάου και μητρός τῆς Ἑρμιόνης, παρθένου δεκαετοῦς ἢ δεκαπενταετοῦς.

ἀντί δὲ καιρινίας Ἑλένης ἐπιθήσει λέκτρων ¹.

Αἱ δὲ ἄλλαι θεαὶ ὅπως τὸν σαγηνεύσωσιν ὑπὲρ αὐτῶν τῶ προσέφερον σοφίαν, ἰσχὺν καὶ δόξαν, ἀλλ' ὁ Πάρις ἀγνοῶν τί νὰ κάμῃ τὰ ὠραῖα ταῦτα πράγματα, προὔτιμησε τὴν κλίτην τῆς Ἑλένης.

Μόλις δὲ τὴν ἀπόφασιν τῆς κρίσεώς του ἀπήγγειλε, μετεφέρθη διὰ θαλάσσης εἰς Σπάρτην :

Ἄρτι μὲν Ἰδαίαν ὄρεων ἠλλάξατο πόντον
καὶ λεχέων ἐπίκουρον ἐφespoμένην Ἀφροδίτην
πολλάκις ἀκταίοισιν ἱλασσόμενος θυέεσσιν
ἔπλεεν Ἑλλάσποντον ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης ².

ἐνθα συνητήθη μετὰ τῆς Ἑλένης καὶ ἄνευ κόπου κατεπίεσθη αὐτὴ ὅπως τὸν ἀκολουθήσῃ. Θαυμάζω πῶς ὀμιλοῦσι περὶ ἀρπαγῆς ἐνῶ δὲν εἶνε τοιαύτη, ἀλλὰ καθαρῶς ἐκουσία φυγὴ, ἀφοῦ μάλιστα αὐτὴ ἔφυγε μετὰ τοῦ Πάριδος οὐχὶ μόνον διότι τὸ ἤθελεν, ἀλλὰ καὶ κατευχαριστημένη . . .

Ὁ Ὅμηρος προσπαθῶν νὰ τὴν δικαιολογήσῃ κάπως, πιστεύει ὅτι ἀπροόπτως κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Πάριδος, προσθέτει δὲ ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ προῖδῃ ὅλον τὸ κακὸν ὅπερ θὰ συνέβαιεν :

οὐδέ κεν Ἀργεῖη Ἑλένη Διὸς ἐχγεγαυῖα,
ἀνδρὶ παρ' ἀλλοδαπῶ ἐμίγη φιλότῃ καὶ εὐνῇ,
εἰ ἤδη, ὃ μιν αὐτίς ἀρήιοι υἱεὶς Ἀχαιῶν
ἀξέμεναι οἰκόνδε φιλήν ἐς πατρίδ' ἔμελλον
τὴν δ' ἄτην ῥέξαι θεὸς ἄρορε ἔργον ἀεικίς ³.

Ἡ ἀρπαγὴ ἄρα, ἔστω καὶ ἂν τοιαύτην τὴν ὀνομάσωμεν, θὰ συνέβη ὀλίγον κατόπιν τῆς τελέσεως τῶν γάμων τοῦ Πηλέως μετὰ τῆς Θέτιδος καὶ συνεπῶς μετὰ τὴν κρίσιν. Ὅθεν καὶ ὁ ποιητὴς Κόλουθος θέτει εἰς τὰ χεῖλη τοῦ Πάριδος τὰς λέξεις ταύτας, ἀπευθυνομένας πρὸς τὴν Ἑλένην :

αὐτὴρ ἐγὼ βασιλεῖα, δικασπὸλος εἰμι θεάων

Κύπριδος ἀγλατὴν καὶ ἐπήρατον ἦνεσα μορφήν
ἢ δὲ περικλήϊστον ἐμῶν ἀντάξιον ἔργον
ἐμοὶ κατένευσεν ὀπάσσαι, νύμφην ἱμερόεσσαν,
ἦν Ἑλένην ἐνέπουσι, κασιγνήτην Ἀφροδίτης.
ἥς ἔνεκεν τέτληκα καὶ οἶδματα τόσσα περῆσαι.
δεῦρο γάμον κεράσωμεν. ἐπεὶ Κυθέρεια κελεύει ⁴.

¹ Κόλουθος, αὐτόθι στίχ. 165.

² Κόλουθος, αὐτόθι στίχ. 201—204.

³ Ὅμηρου Ὀδ. Β XXIII στίχ. 219

⁴ Κόλουθος — Ἀρπαγὴ Ἑλένης στίχ. 282 καὶ 284—38.

Καθ' ὃν καιρὸν λοιπὸν ἐγένετο ἡ ἀρπαγὴ εἶνε φανερόν ὅτι δὲν εἶχε γεννηθῆ ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ υἱὸς τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος, πολὺ δὲ περυσιότερον ὁ Πύρρος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως, ὅστις ἔλαβε καὶ αὐτὸς μέρος εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς Τρωάδος. Ἡ Ἑλένη λοιπὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀρπαγῆς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἦτο τόσον νέα, ἀφοῦ εἶχε κόρην, τὴν Ἑρμιόνην, ἣτις ἀνελύθη εἰς δάκρυα καὶ παράπονα, εἰς δικαίας μάλιστα καὶ αὐστηρὰς ἐπιπληξείας κατὰ τῆς μητρός της, ὅτε τὴν ἐγκατέλειψε φυγούσα μετὰ τοῦ Πάριδος :

Ἑρμιόνη δ' ἀνέμοισιν ἀπορρίψασα καλύπτρην
ἰσταμένης πολὺδάκρυς ἀνέστενεν ἠοιγενεῖης,
πολλάκι δ' ἀμφιπόλους θαλάμων ἔκτοσθε λαβοῦσα,
δέξυτατον βοῶσα, τόσῃ ἀνενείκατο φωνήν
Παῖδας, πῆ μὲ λιπούσα πολύστονος ὄχετο μήτηρ; ¹

Ἀποδιδομένης ἐν τούτοις μιᾷς τινος ὑποθετικῆς ἡλικίας εἰς τὴν Ἑρμιόνην, μετὰξὺ δηλαδὴ τοῦ δωδεκάτου καὶ δεκάτου πέμπτου ἔτους, ἔπεται ὅτι ἡ Ἑλένη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δευτέρας ἀρπαγῆς της, δὲν θὰ εἶχε ἡλικίαν μικροτέραν τοῦ 27ου ἢ 30ου ἔτους, μετὰξὺ δὲ τῶν γάμων τοῦ Πηλέως μετὰ τῆς Θέτιδος καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Τρωάδος θὰ παρῆλθον κατ' ἀνάγκην τοὐλάχιστον 40 ἔτη, χρονικὸν διάστημα τοιοῦτον ὥστε νὰ γεννηθῆ ὁ Ἀχιλλεύς, νὰ αὐξηθῆ, νὰ ἀποκτήσῃ υἱόν, τὸν Πύρρον, ὅστις καὶ μετέσχε τῆς καταστροφῆς τῆς Τροίας, φονεύσας διὰ τῆς ἰδίας χειρὸς του τὸν γέροντα Πρίαμον καὶ θυσιάσας εἰς τὴν σκιάν τοῦ πατρὸς του τὴν Πολυξένην.

Ὁ μετριώτερος λοιπὸν ἀριθμητικὸς ὑπολογισμὸς εἶνε ὅτι ἡ ἡλικία τῆς Ἑλένης, διαρκούντος τοῦ φοβεροῦ πολέμου (ὅστις διήρκεσε 10 ἔτη), θὰ ἐκυμαίνετο μετὰξὺ τοῦ ἐξήκοστοῦ καὶ ἐβδομηκοστοῦ ἔτους, συνεπῶς δὲ, ὅτε μετὰ τὸ τέλος τῆς δεκαετίας ἐπανεκτήθη αὐτὴ ὑπὸ τοῦ συζύγου της Μενελάου, ἐὰν δὲν διῆγε τὸ ἐβδομηκοστόν, θὰ προσῆγγιζεν αὐτό.

Ἐκεῖνο ὅπερ τῇ ἀληθείᾳ εἶνε ἀνεξήγητον, εἶνε πῶς ὁ Εὐριπίδης περιγράφει τὸν Μενελάον τόσον εὐκαμπτον ἐν τῇ συνδιαλλαγῇ, ὥστε ἐπὶ τῇ θεᾷ τῆς μαγευτικῆς γυναίκος, τοῦ πίπτει τὸ ξίφος ἀπὸ τὰς χεῖρας, ὁ δὲ Ὅμηρος ἐν τῇ Γ Ραψωδίᾳ τῆς Ἰλιάδος ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τῆς ὠραίας γυναίκος, ἣτις ἔρχεται νὰ παρασταθῆ εἰς τὴν μονομαχίαν μετὰξὺ Πάριδος καὶ Μενελάου, λέγει εἰς τοὺς γέροντας Τρῶας :

Οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ εὐκνήμιδας (Ἀχαιοὺς
Τοιῆδ' ἀμφὶ γυναίκε πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν
Αἰνῶς ἀθανάτησι θεῆς εἰς ὧπα ἔοικεν ²

¹ Κόλουθος — Ἀρπαγὴ Ἑλένης στίχ. 326—330

² Ὅμηρου Ἰλιάς, Ραψωδία Γ, στίχ. 156—158.

Ἄλλ' ἴσως παρατηρήσει τις ὅτι ἡ Ἑλένη ἦτο θυγάτηρ ἢ συγγενὴς θεότητός τινος καὶ τότε βεβαίως ἔχαιρε τὴν εὐνοίαν τῶν θεῶν.

Καὶ πράγματι οὕτω θὰ ἔχη.

Τὸ θαῦμα τοῦτο θὰ εἶνε ἀποτέλεσμα τοῦ θεοῦ, ὅπερ εἶχεν ἐν ἑαυτῇ. Καὶ ὁ Μενέλαος ἦτο ἄρα γε καὶ αὐτὸς τέκνον θεοῦ; δὲν πιστεύω, οὐχ ἤττον μὲ ὅλα τὰ ἑβδομήκοντα πέντε ἔτη, ἅτινα ἔφερεν ἐπὶ τῆς ράχεώς του, δὲν ἦτο ὀλιγώτερον ζωηρὸς τῆς Ἑλένης. Ὁ ποιητὴς Τριφιόδωρος ἐν τῷ ποιήματι αὐτοῦ Ἄλωσις Ἰλίου μᾶς περιγράφει αὐτὸν μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως ἐν τῇ στιγμῇ τῆς ἐπανακτῆσεως τῆς ἀγαπητῆς του πλήρη νεανικῆς ρώμης καὶ θάρρους καὶ τὸν ἀποκαλεῖ:

εὐχαίτης Μενέλαος¹

Τοιοιουτρόπως οἱ συνδιαλλαγέντες σύζυγοι μετὰ τὸν ἀποχωρισμὸν, ὅστις κατ' ἀκριβῆ λογαριασμὸν δὲν θὰ ὑπῆρξε μικρότερος τῶν 40 ἐτῶν, ἐναγκαλίζονται περιπαθῶς καὶ χύνουσι δάκρυα τρυφερότητος καὶ χαρᾶς. ὑπομονὴ δὲ ἂν τὸ πρᾶγμα περιωρίζετο ἕως ἐδῶ, ἀλλ' ὁ Κόϊντος Σμυρναῖος λέγει ὅτι γλυκέως ἐκοιμήθησαν μαζὺ ἀπολαμβάνοντες τοὺς συνήθεις ἐναγκαλισμοὺς...

Εἰς τὸν τύχον πιστεύοντα ἀκόμη ὅτι ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἦτο μακροτέρα τῆς ἰδικῆς μας καὶ εἰς τὸν ἐκλαμβάνοντα ὡς νεότητα ἐκεῖνο, ὅπερ δι' ἡμᾶς εἶνε ἔσχατον γῆρας, θὰ κάμω μίαν παρατήρησιν, ἣν παραλαμβάνω ἐκ τοῦ Ὀμήρου.

Ὁ ποιητὴς ὀμιλῶν περὶ τοῦ Νέστορος τοῦ εὐνοουμένου γέροντός του, ὅστις ἦτο σχεδὸν 80-τούτης, λέγει διὰ στόματος αὐτοῦ:

Πιστεύω ὅτι ἔζησε δύο ἡλικίας ἀνθρώπου.

Ἄνδρας ρωμαλέους καὶ εὐρώστους ἔχοντας ἡλικίαν ὀγδοήκοντα καὶ πλέον ἐτῶν ἔχομεν καὶ ἡμεῖς σήμερον· εἶνε λοιπὸν καὶ τοῦ ἡλίου φαινότερον ὅτι ἡ διάρκεια τῆς τότε ζωῆς ἦτο σχεδὸν ὁμοίᾳ τῆς σημερινῆς.

Ἄλλ' οἱ ποιηταὶ γενικῶς, τοῦλάχιστον οἱ ἀρχαῖοι, εἶχον ὀλιγίστας ἀριθμητικὰς γνώσεις καὶ ὀλίγην μνήμην. Ὁ Κόϊντος Σμυρναῖος περιγράφων τὴν ἰσχὺν τοῦ Μενελάου δὲν ἐσκέπτετο αὐτὰ τὰ μικροῦ λόγου πράγματα, τὴν ἡλικίαν δηλαδὴ τῶν δύο ἐραστῶν τοῦλάχιστον οὕτως ἐξηγεῖται τὸ πρᾶγμα.

Ἵπάρχει ὁμοίως ἄλλος τις ποιητὴς μέγιστος, τῆς πραγματικῆς σχολῆς, ὡς θὰ ἐλέγομεν αὐτὸν σήμερον, ὅστις νομίζω δὲν ἔχασε τὴν μνήμην του ἀκολουθῶν τὰς τολμηρὰς πτήσεις τῆς φαντασίας του. Ἐννοῶ τὸν Ὀβιδίον, ὅστις ἐν τῷ XV βιβλίῳ τῶν Μεταμορφώσεών του παρου-

¹ Τριφιόδωρος α' Ἄλωσις Ἰλίου, στίχ. 618.

σιάζων τὴν ἔξοχον γυναῖκα ἐπιστρέφουσιν εἰς τὴν πατρίδα τῆς καὶ κατοπτριζομένην, λέγει:

α Καὶ ἐκλαυσεν ἡ Κόρη τοῦ Τυνδάρου ὅταν εἶδε τὰς ρυτίδας τῆς εἰς τὸν καθρέπτην, καὶ ἠπώρησε καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια, πῶς δύο φορὰς ἐκλάπην.

Ζάκυνθος.

Δ. Ἡλιακόπουλος.

Ο ΦΑΣΟΥΛΗΣ

Κατὰ τὰς θερμὰς τοῦ θέρους νύκτας, ἀπὸ τοῦ Μαΐου μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου, εἰς πέντε ἢ ἕξ ἀποκέντρους τῶν Ἀθηνῶν πλατείας, τὴν πλατεῖαν τῆς Ἐλευθερίας, τοῦ Θησείου, τοῦ Κολωνακίου, τοῦ Λαυρίου, ἐνδρύεται μία τῶν προσφιλεστέρων καὶ δημοτικωτέρων ἀθηναϊκῶν διασκεδάσεων, τὸ θέατρον τοῦ Φασουλῆ. Εἰς τὸ βῆθος μάνδρας τινὸς ἢ καὶ εἰς τὸ ὑπαιθρον, εἰς ἕν ἄκρον τῆς πλατείας ἐμπήγονται εἰς τὴν γῆν ὀλίγα ξύλα καὶ ἐπ' αὐτῶν καρφώνονται σανίδες, οὕτω δὲ ἀποτελεῖται μικρὰ σκηνὴ ὁμοιάζουσα πρὸς τὸ θέατρον, ἀναλόγως τῶν γνώσεων καὶ τῆς φιλοκαλίας τοῦ διευθύνοντος αὐτήν. Πρὸ τῆς μικρᾶς αὐτῆς ξυλίνης σκηνης στήνεται εἶδος ξυλίνου καὶ τούτου ἰκρίου, ἐφ' οὗ τοποθετεῖται μουσική, ἀποτελουμένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ ἑν κλαρίνον, μίαν κιθάραν μίαν φυσαρμόνικαν καὶ τὴν ἀπαραίτητον γκράν-κάσσαν. Ἐὰν εἶνε μάνδρα, εἰς τὴν θύραν τοποθετεῖται πελωρίων διαστάσεων πρόγραμμα, δύο ὑπάλληλοι ἐπὶ τῆς εἰσόδου, καὶ πυκνὸν πλῆθος ἀγιοπαιδῶν, ἀπευθυνόντων εἰς τὴν θύραν ἐκείνην τὰ φλογερὰ βλέμματα, τὰ ὅποια θὰ στηρίζουν εἰς τὴν θύραν τοῦ Παραδείσου οἱ ἁμαρτωλοὶ τῆς Κολάσεως. Ἐὰν τὸ θέατρον ἔχη ἰδρυθῆ εἰς ἕν ἄκρον τῆς πλατείας, οἱ ἀγιοπαῖδες κατακλύζον αὐτήν καὶ συνωθῶνται περὶ τὰς τραπέζας τῶν θεατῶν καὶ ἀποδιωκόμενοι ὑπὸ τοῦ ὑπηρετοῦ τοῦ καφενείου τρέπονται εἰς φυγὴν συρίζοντες καὶ γιουχαίζοντες διὰ νὰ ἐπιστρέψωσι τολμηρότεροι μετ' ὀλίγον, μόλις ἡ ὑπηρεσία του καλέσῃ ἄλλου τὸν ὑπηρετήν.

Τὸ ἀκροατήριον τοῦ Φασουλῆ ἀποτελεῖται ἐκ ποικίλου πλήθους, ἰδίως οἰκογενειῶν ἐκ τῶν περάτων τῆς συνοικίας συναθροισθεισῶν ἐκεῖ, σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις. Πολλάκις περὶ μίας τῶν τραπέζων τοῦ μικροῦ θεάτρου θεᾶται οἰκογένεια ὀλόκληρος μετὰ τῶν θηλαζόντων βρεφῶν καὶ τοῦ μικροῦ ἀνυποδῆτου κορασίου τὸ ὅποιον χρησιμεύει ὡς ὑπηρετρία, οὐχὶ σπανίως δὲ τοὺς ἤχους τῆς ὀρχήστρας συνοδεύει τὸ κλαυθμῆρισμα δύο τριῶν παιδίων δερομένων ὑπὸ τῶν μητέρων τῶν ἢ τὸ κλασικὸν τοῦ Φα-

σουλῆ μπαγλάρωμα ἀντηχεῖ καὶ ἐπὶ τῆς ράχως μικρᾶς ὑπηρετρίας εἰς τὴν ὁποίαν ἡ κυρία τῆς διὰ τῆς παντούφλας συνιστᾷ νὰ μὴ χαζεύῃ εἰς τὸ θέατρον ἀλλὰ νὰ προσέχη τὸ παιδί. Ἐννοεῖται ὅτι ὅλα ταῦτα δὲν διακόπτουν τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἄλλων· ἡ μουσικὴ τοῦ θεάτρου δι' ὅλης τῆς δυνάμεως τῶν μουσικῶν ἐκτελουμένη ἀντηχεῖ εἰς ὥρας ἀπόστασιν μακρὰν καὶ τῆς πελωρίας γκράν-κάσσας τὸ ἀκκομπανιαμέντο βροντωδέστατον εἶνε καὶ ὁ Φασουλῆς δὲν ἐδιδάχθη ἀκόμη τὰς μεταπτώσεις τῆς φωνῆς, αἵτινες τόσον ἐν χρήσει εἰς ἐμφύχους συναδέλφους του, δὲν ἀπαντῶνται εἰς τοὺς ξυλίνοὺς ἤρωας τῶν κωμωδιῶν καὶ τῶν δραμάτων του. Ἄλλως τε ἡ μετάπτωσις τῆς φωνῆς ἢ προϋποθέτουσα πάθος καὶ πόνον, δὲν ἔχει τὸν τόπον τῆς εἰς τὸν ξύλινον μικρόκοσμον τοῦ θεάτρου τοῦ Φασουλῆ, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ ὑψίστῃ φιλοσοφίᾳ του γελᾷ ἀπὸ καρδίας τὸν ὀξύτονον καὶ παρατεταμένον γέλωτά του καὶ ὅταν ἀκόμη ἀνηλεῶς τὸν μπαγλαρώνουν ὁ σπιτινοικοκύρης του ἢ ὁ μέλλων πενθερός του.

Ἐνίοτε εἰς ἐκτάκτους τινὰς περιστάσεις, ὅταν διδεται πανυγηρικὴ παράστασις, τὴν ἐσπέραν τοῦ Σαββάτου ἢ τῆς Κυριακῆς, πρὸ τῆς ἐνάρξεως αὐτῆς δύο ἢ τρία ποικιλόχρωμα βεγγαλικά φῶτα ἀνάπτονται καὶ τότε ὁ ἐνθουσιασμός φθάνει εἰς τὸ κατακόρυφον. Τὸ ἔκτακτον αὐτὸ μέρος τῆς ἑορτῆς προαναγγέλλει ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἐσπέρας ὁ Φασουλῆς, ἡ εἶδησις δὲ διαδοθεῖσα μεταξὺ τῶν παιδιῶν τῆς γειτονιάς, συναθροίζει τὴν ἐπομένην ἀναρίθμητα πλήθη πρὸ τοῦ θεάτρου, ἄνδρας γυναῖκας καὶ παιδιὰ, πάντας ἐν ἀνεπιστήμῳ στολῇ, τοὺς ἄνδρας μὲ τὸ γιλέκον μόνον καὶ ἀσκεπεῖς καὶ τὰς γυναῖκας μὲ τὴν λευκὴν των καμιζόλαν καὶ τὰ κατσάρια των καὶ δύο ἢ τρία βρέφη ἀπὸ τῶν μαστῶν των κρεμάμενα. Καὶ ὅταν ὁ καπνὸς τῶν βεγγαλικῶν φλομῶση τὸ ἀκροατήριον καὶ εἰσέλθῃ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ξυλίνην μύτην τοῦ Φασουλῆ, καὶ πνίξῃ τὴν ἔρρινον φωνὴν του, τότε στρέφεται μὲ ὅλην του τὴν σοβαρότητα ὁ μικρὸς ξυλάνθρωπος πρὸς τοὺς κρατοῦντας τὰ βεγγαλικά ἀγυιόπαιδας καὶ ἀφ' οὗ πρῶτον κατὰ τὴν ἀπαραίτητον συνήθειάν του τοὺς διαβολοστείλῃ, ἐπιτρέπει ἔπειτα νὰ ἀπέλθουν μὲ τὰ λείψανα τῶν βεγγαλικῶν. Τότε παράδοξος ἀλλὰ κωμικωτάτη ἀκολουθεῖ σκηνὴ· τὰ πλήθη τῶν ἀγυιόπαιδων μετὰ φθόνου ὑποβλέποντα τοὺς δύο ἢ τρεῖς συντρόφους των οἱ ὁποῖοι ἐτάχθησαν νὰ κρατῶσι τὰ φῶτα, ρίπτονται κατ' αὐτῶν μῶλις ἀκούσουν τὴν διαταγὴν τοῦ Φασουλῆ, δι' ἧς ἀπολύονται τῆς ὑπηρεσίας, καὶ κρατερὸς ἀγὼν συνάπτεται, ὁ ὁποῖος λαμβάνει σοβαρὰς διαστάσεις ἂν μὴ ἐγκαίρως χωρῖση τοὺς διαπληκτιζομένους κανεὶς κλητῆρ ἐκ τῶν θεατῶν ἢ ὁ ὑπηρέτης τοῦ καφενείου.

* * *

Ἡ εἰσαγωγή τοῦ Φασουλῆ ἐν Ἑλλάδι εἶνε ἀρχαία ὅσον καὶ ἡ τῆς χολεράς. Πράγματι, ἐν ἔτος πρὶν ἢ ἡ ἀπαισία νόσος ἐρημώσῃ τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Ζάκυνθον, ἐνέσκηψεν εἰς τὰς δύο ταύτας νήσους τυχοδιώκτης ἰταλὸς, ὅστις ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ἐλεινὸν θίασον ξυλίνων νευροσπάστων καὶ ἔδωκε παραστάσεις τινὰς. Καίτοι ἀπὸ τῆς πρώτης παραστάσεως πλήθος πολὺ συνέρρευσε εἰς τὸ πρωτοφανὲς θέαμα, ὁ ἰταλὸς τυχοδιώκτης ἀπῆλθε τῆς νήσου κατὰ χρεως καὶ ἀφίνων ὀπίσω του τὰ ὄλγα νευρόσπαστα καὶ τὰ πολλὰ του συναλλάγματα. Ἀλλὰ τὸ παράδειγμά του δὲν ἤργησε νὰ εὕρῃ μιμητὰς καὶ ὄλγα ἔτη μετὰ τὴν χολέραν, ὅταν ὁ κόσμος ἤρχισε ν' ἀναπαύεται ἐκ τῆς φοβερᾶς καταστροφῆς, νέος θίασος νευροσπάστων ἤρχισε νὰ δίδῃ παραστάσεις, ὑπὸ διευθυντὴν κάποιον Ἀνδρέαν Στραβόν.

Ἄλλ' οἱ καλλιτέχναι τοῦ ξυλίνου θεάτρου δὲν εἶχον ἀποκτήσῃ ἀκόμη τὴν ἑλληνικὴν ἰθαγένειαν. Ἐκαλοῦντο Φακανάπας, Ἀρλεκίνος, Κόντε-Δένιος, Πουλτσινέλλας, Κάσσανδρος καὶ Κολομβίνα ἢ ἠρωῖς, παρίστανον δὲ κωμωδίας ἰταλικὰς ἀπὸ τὰς ὁποίας τὸ ἑπτανησιακὸν κοινὸν ὄλιγον κατενόει.

Ἀπὸ τῆς ἑπτανήσου τὸ ξύλινον θέατρον μετεφέρθη κατὰ τὸ 1870 εἰς Ἀθήνας, ὅπου εἰσῆχθη ὑπὸ τινος Πειραιώτου. Ἡ πρώτη του σκηνὴ ἐστήθη ἐν τῇ πλατεῖᾳ τοῦ Θεσείου, ὅπου σωρηδὸν ἐτράπησαν οἱ ἄστοι τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Γκαῖτε διηγῆται εἰς τ' Ἀπομνημονεῦματά του ὅτι ὅταν πλέον μετὰ κόπους ὑπερανθρώπους καὶ ἀφειδεῖς δαπάνας τοῦ Δουκὸς τῆς Βεϊμάρης κατάρθωσαν νὰ ἐλκύσωσι πρὸς τὸ θέατρον τῆς πόλεως ταύτης αὐτὸς καὶ ὁ Σίλλερ τὴν προσοχὴν τοῦ κοινοῦ, ἔφθασεν αἴφνης εἰς Βεϊμάρην θεατρῶνης τις μετὰ θιάσου κυνῶν, ἄρκτων, ἵππων καὶ πάραυτα οἱ ἀκροαταὶ τῶν δραμάτων τοῦ Σίλλερ καὶ τοῦ Γκαῖτε ἐγκατέλειψαν τὸ θέατρον ἐκεῖνο καὶ ἔσπευσαν εἰς τοὺς κύνας καὶ τὰς ἄρκτους, τῶν ὁποίων ὁ θεατρῶνης ἀνεχώρησε πλούσιος ἐκ τῆς πόλεως. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ τότε ἐν Ἀθήναις. Οἱ διευθυνταὶ τῶν παρλιεσσίων θερινῶν θεάτρων, ἀφ' οὗ μετὰ κόπους καὶ δαπάνας κατάρθωσαν νὰ ἐλκύσωσιν ἐκεῖ τὸ κοινόν, εἶδον αἴφνης τὰ θεατρά των κενὰ καὶ τοὺς θεατὰς των τρεπομένους πρὸς τὸν Φασουλῆν. Ἐν τούτοις δὲν ἤργησαν νὰ χωρισθῶσι τὰ ἔριφια ἀπὸ τῶν προβάτων. Ἡ κατωτέρα τάξις τῆς κοινωνίας κατανοοῦσα ὅτι τὸ θέατρον τοῦ Φασουλῆ μᾶλλον ἐξ αὐτῆς ἀπέρρεε καὶ εἰς αὐτὴν ἀπηρθύνετο, κατάρθωσε νὰποδιώξῃ τὰς ἐκλεκτοτέρας κοινωνικὰς τάξεις, οὕτω δὲ ὁ Φασουλῆς ἀπέμεινε τὸ προσφιλές τοῦ λαοῦ θέατρον.

Ὁ Φασουλῆς τελειοποιούμενος καὶ ἐξελληνιζόμενος σὺν τῷ χρόνῳ, κα-

τέστη ὁ ἀληθέστερος τύπος τοῦ Ρώμου. Σκόπτων δριμύως ἐν πάντι καὶ πάντοτε, ὑβρίζων ἀδιαλείπτως, μπαγλαρώνων ἔταν ἤμπορῃ νὰ καταφέρῃ τὸν ἀντίπαλόν του καὶ μπαγλαρωνόμενος οὐχὶ σπανίως ὑπ' αὐτοῦ, κατορθώνων γὰρ μὴ πληρῶν τὸ ἐνοικίδιον του καὶ νὰ εὑρίσκειται εἰς διαρκῆ ἐμπόλεμον κατὰστασιν μετὰ τοῦ σπιτονοικοκύρη του, τοῦ ὁποίου ἡ κόρη τρελλαίνεται δι' αὐτόν, πολιτικομανῆς ὡς χασομέρης τῶν Χαφτείων, ρήτωρ δσάκις πρόκειται νὰ πείσῃ τὴν μητέρα τῆς ἐρωμένης του νὰ τοῦ ἀφίη, νὰ ὀμιλήσουν, κουτσαβάκης κάποτε ἀπειλῶν νὰ θύσῃ διὰ τῆς κουμπούρας του, συγκεντρώνει πάσας τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς μικρὰς κακίας τοῦ ἀληθοῦς Ἀθηναίου, εἰς δὲ τὸ ἀληθὲς τοῦ χαρακτήρος του ὀφείλει τὴν ἔκτακτον δημοτικότητά του.

Ἀναλόγως ἐπιτυχεῖς εἶνε καὶ οἱ λοιποὶ τύποι τῶν κωμωδιῶν του. Ὁ σπιτονοικοκύρης του Ἀουρέλιος — τὸ ὄνομα διεσώθη ἐκ τῶν ἰταλικῶν — παρίσταται στερεοτύπως ὡς δύστροπος καὶ φιλάργυρος γέρον, τρέφων μακρὸν γένειον καὶ μεγάλην πρὸς τὴν κόρην του ἀγάπην, παίγων δὲ διαρκῆς τοῦ πονηροῦ Φασουλῆ. Ἡ οἰκοδέσποινα Παντόλφα — καὶ αὐτὸ ἰταλικὸν — εἶνε ἡ ὑποβοηθοῦσα τὰς ἐρωτικὰς σχέσεις τῆς κόρης τῆς, κακολόγος γραῖα, διατυμπανίζουσα ὅλα τῆς γειτονίας τὰ μυστήρια. Ἡ Ἀνδροφίλη ἡ κόρη ἡ ὁποία τὰ οἰκιακὰ ἐπηγγέλετο, ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη ἐσχάτως νὰ γίνῃ μοδιστροῦλα. Ὁ Περικλῆς, ὁ ὑπὲρ τῆς τοῦ Φασουλῆ, δέχεται ἀγογγύστως τοὺς γιακάδες τοῦ κυρίου του, ἐκδικεῖται ὅμως κάποτε ὑποκλέπτων κανὲν φίλημα τῆς Ἀνδροφίλης, τῆς ὁποίας ἡ πίστις εἶνε ὀλίγην ἐλαστικῆ.

Ἐνίοτε ὁ Φασουλῆς παριστάνει καὶ δράματα. Τὰ σοβαρὰ ἔργα τοῦ ξυλίνου θεάτρου ἔχουν πολὺ παραξένους τίτλους. «Ἡ κυρὰ Γιαννούλα καὶ τὸ κανόνι τοῦ μπακάλη. «Οἱ τρεῖς κοκοῦργοι τοῦ Ἀη Σιδέρη». «Πίστις ἐλπίς καὶ ἔλεον» «ὁ Κύρ Μανώλης καὶ ὁ μπαρμπέρης του» «Τὰ στεφανώματα τῆς Ἀνδροφίλης», θέαμα τὸ ὁποῖον ἀριθμεῖ περισσότερας παραστάσεις ἀπὸ ὅλα τὰ ἐλληνικὰ κωμειδύλλια· τὰ δράματα ὅμως ὡς εἴπομεν τ' ἀφίνει ὁ Φασουλῆς διὰ τὰς πανηγυρικὰς καὶ εὐεργετικὰς παραστάσεις. Καὶ ἐπειδὴ κατὰ παλαιὰν συνήθειαν αὐτὸς μόνος τοῦ διὰ τῆς ἐρρίνου καὶ προσποιητῆς φωνῆς του — μήπως δὲν εἶνε τοῦ συρμού ἢ προσποιητῆ φωνῆ καὶ εἰς τὰς ἐμφύχους συναδέλφους τοῦ Φασουλῆ; — ἐξαγγέλλει τὸ πρόγραμμα τῆς αὐριανῆς παραστάσεως, τὴν προηγουμένην τῆς εὐεργετικῆς ἐὰν εἰσέλθετε περὶ τὸ μεσονύκτιον εἰς τὴν μάδραν, ἥτις τῷ χρησιμεῖ ὡς θέατρον, θὰ τὸν ἴδητε ἀνερχόμενον ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ περιστρέφοντα τὴν φούνταν τῆς σκούφιας του εἰς σημεῖον ὅτι κατ' ἰσχυρὰν ἔχει νὰ εἴπῃ καὶ θὰ τὸν ἀκούσετε ἀναγγέλλοντα.

«Ἄῤῥιον τὸ ἐσπέρας εἰδιοποιεῖται τὸ σεβαστὸ κοινὸ τῆς πρωτευούσης ὅπως ὁ Φασουλῆς ἔχει τὴν εὐεργετικὴν του παράστασιν . . . Πάψε, κλαρίνο, νὰ μιλήσω κ' ἐγὼ λιγάκι . . . Λοιπὸν παρακαλοῦμε νὰ ἐρθῇ τὸ σεβαστὸ κοινὸ οἰκογενειακῶς. Θὰ παίξωμε τὰ «Ἀπόκρυφα τοῦ Στρατηγῶ Βελισσάριου» καὶ θὰ τραγουδήσωμε καὶ πλακιώτικα, Ἐχει καὶ βεγγαλικά . . . Ἀπατάου . . . Πρρρρρ! . . .»

Γ. Β. Τσοκόπουλος.

Ο ΑΝΗΡ ΚΑΙ Η ΓΥΝΗ

(ΠΑΡΑΒΟΛΗ ΤΟΥ ΚΡΥΜΑΧΕΡ)

Ὅτε ὁ πατήρ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἡ μήτηρ τῶν ζώντων ἐξεδιῶχθησαν τῆς Ἐδέμ, ἐπὶ πολὺ ἔκλαυσαν, ἀκολούθως δὲ εἶπον πρὸς ἀλλήλους:

— Τίνοι τρόπον μέλλομεν νὰ ἐκπληρώσωμεν ἤδη τὸν ἐπὶ τῆς γῆς προορισμὸν μας; Τίς ὁ μέλλων νὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς;

Καὶ ἐπροχώρησαν πρὸς τὸ Χερουβεῖμ, ὅπερ τὰς θύρας τοῦ Παραδείσου ἐφρούρει. Ἡ Εὐα, στριζομένη ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ, ἐκρύβη ὀπισθεν τοῦ ὤμου του, ὅτε πρὸς τὸν οὐράνιον φύλακα ἐπαρουσιάσθησαν.

Καὶ εἶπε πρὸς τὸ Χερουβεῖμ, ὁ Ἀδάμ δι' ἰκετευτικοῦ τόνου:

— Ἦδη οἱ τοῦ θεοῦ ἀγγελιοφόροι δὲν θέλουσι βαδίζειν ἐνώπιόν μας πλέον, ἀφοῦ ἁμαρτωλοὶ κατέστημεν· ἰκέτευσον λοιπὸν τὸν τοῦ παντός Κτίστην, ὅπως στείλῃ εἰς ἡμᾶς ἕνα τῶν ἀγγέλων του, ὅστις δύναται νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ. Τὸ δὲ Χερουβεῖμ ἀπήντησεν:

— Ὁ ἀνὴρ ἐν ἑαυτῷ τὸν ἀστέρα του ἔχει, καὶ, μολοντί τὸ ἁμαρτημα ἔγινεν, ὁ ἀστὴρ οὗτος θέλει λάμπει μεγαλειότερος καὶ καθαρώτερος τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πλανωμένων. Ὅθεν εἰς σὲ ἀπόκειται νὰ τὸν ἀκολουθήσῃς. Ἄλλ' ὁ Ἀδάμ ἐκ νέου ἰκέτευσεν αὐτὸν λέγων:

— Ὡ τοῦ Ἰεχωθά ἐντολοδόχε! Δὸς εἰς ἡμᾶς εἰκόνα τινὰ ὀρατὴν πρὸς ἣν νὰ δυνάμεθα ν' ἀτενίζωμεν, καθόσον ὁ ἀπαξ τῆς εὐθείας ὁδοῦ ἀποπλανηθεὶς σκοτεινὴν καὶ ἄφωνον τὴν καρδίαν αὐτοῦ εὑρίσκει. Ἡ ἐσωτερικὴ φωνὴ οὐδαμῶς πλέον ἀκούεται.

Τότε ὁ ἄγγελος εἶπεν εἰς τὸν Ἀδάμ: Ὅτε ὁ αἰώνιος πλάσας σε ἐκ τῆς κόνεως τῆς γῆς, σοὶ ἐνεφύσησε πνοὴν ζωῆς, τὴν κεφαλὴν σου πρὸς τὸν οὐρανὸν ὕψωσας καὶ πρὸς τὸν ἥλιον τὸ πρῶτόν σου βλέμμα διηθύνη· ὁ ἥλιος λοιπὸν ἄς σοὶ εἶνε ὑπόδειγμα. Ἀρχεται τῆς ἐργασίας του μετ' ἀκτινοβόλου ὕψεως· οὔτε δεξιόθεν οὔτε ἀριστερόθεν κλίνει,

φέρει παντού, ὅθεν διέρχεται τὴν εὐλογίαν· περιφρονεῖ τὴν πρὸ τῶν ποδῶν του μυκωμένην καταιγίδα, καὶ μετὰ τὴν μάχην ὠραιότερον δεικνύει ἑαυτὸν καὶ ἀφθονώτερα τὰ ἀγαθὰ τοῦ διασκορπίζει. "Ανερ, οὗτος ἄς σοι εἶνε ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ταξιδίου σου.

Τότε ἡ χαριέσσα τῶν ζώντων μήτηρ τρέμουσα ἐπλησίασε τὸν οὐράνιον ἐντολοδόχον:

— Δὸς καὶ εἰς ἐμὲ ὡσαύτως, εἶπεν αὐτῇ, λέξιν τινὰ διαφωτισικὴν καὶ παρηγόρον. Πῶς ἡ ἀσθενὴς γυνὴ θὰ ἠδύνατο πρὸς τὸν ἥλιον τὸ βλέμμα της νὰ ὑψώσῃ καὶ αὐτοῦ τὴν πορείαν νὰ ἀκολουθήσῃ;

Οὕτως ὠμίλησεν ἡ Εὐα, καὶ τὸ Χερουβεὶμ ἔλαβεν οἶκτον διὰ τὴν γυναῖκα· ἔστρεψε πρὸς αὐτὴν ὑπομειδιῶσαν ὄψιν καὶ τῇ εἶπεν;

« Ὅτε ὁ Αἰώνιος σὲ ἐπλασεν εἰς τὰς ἀκτῖνας τοῦ δύνοντος ἡλίου οἱ ὀφθαλμοὶ σου δὲν ὑψώθησαν μέχρι οὐρανοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀνθέων τῆς Ἐδέμ ἐταπεινώθησαν, καὶ ὁ πρῶτος ἦχος, τὸν ὁποῖον τὸ οὖς σου ἤκουσεν, ὑπῆρξεν ὁ ψίθυρος τῆς πηγῆς· τὸ ἔργον σου ἔστω ὁμοιον πρὸς τὸ τῆς φύσεως ἔργον! Ἐν ἡσυχίᾳ αὐτῇ παράγει πᾶν ὅ,τι μέγα καὶ ὠραῖον, τὸ πᾶν ἐν τῷ κόλπῳ της βλαστάνει· φέρει εἰς φῶς τὸ ἄνθος καὶ τὸν καρπὸν καὶ διὰ τῶν ὄσων αὐτῇ εἰς φῶς ἔφερε κοσμεῖ ἑαυτήν. Ἀσθενὴς γύναι, ἴδου τὸ ὑπόδειγμά σου.

Μετὰ δὲ τοῦτο, προσέθηκεν ὁ ἄγγελος, ἀποτεινόμενος πρὸς τε τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα:

— Ἡ ἔνωσις σας ἔστω τοσοῦτον εἰλικρινὴς καὶ ἐντελής ὅσον ἡ τοῦ ἡλίου μετὰ τῆς γῆς.

"Αννα Τριανταφυλλίδου

ΦΥΤΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ¹

Περιεχόμενα

Λιναῖος.

Πειραματικὴ φυσιολογία.

Νεωτέρα φυτολογία.

Γκαϊτε.

Φυτικὴ Γεωμετρία. Ἀλέξανδρος Χούμ볼τ. Δαρβίνος.

Ἐφαρμογὴ τοῦ μικροσκοπίου. Ἀνατομία τῶν φυτῶν.

Ἐξιστόρησις προβλημάτων ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως.

Βιολογικὰ προβλήματα.

Μικροσκοπικοὶ ὄργανισμοί.

Σχέσις τῆς φυτολογίας πρὸς ἄλλας ἐπιστήμας.

Οἱ πατέρες τῆς νεωτέρας φυτολογίας ἀπλοϊκῶς ἐπίστευον, ὅτι τὰ φυτὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἅπαντα εὐρίσκονται εἰς τὰ δάση καὶ τοὺς λιμῶνας τῆς βορείου αὐτῶν πατρίδος, ἀλλ' ἀκριβῆς παρατήρησις ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐκ τῆς ἀπάτης. Ἡ ἐξέτασις ξένων χωρῶν καὶ πρὸ πάντων αἱ γεωγραφικαὶ ἀνακλύψεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐβεβαίωσαν, ὅτι ἀνομειοειδῶς εἶναι ἐξυφασμένος ὁ τάπηξ μετὰ τὸν ὁποῖον ἡ βλάστησις καλύπτει τὴν γῆν καὶ ὅτι ὑπάρχουσι πολὺ περισσότερα φυτὰ ἐκείνων, περὶ ὧν γίνεται μνεῖα ἐν τοῖς αὐτοῖς συγγράμμασι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν διαφόρων φυτῶν ἠύξησε τόσοσὺν ταχέως, ὥστε καὶ τὸ ἰσχυρότερον μνημονικὸν ἠδύναται νὰ τὰ ἐπισκοπήσῃ. Αἱ ἀρχαῖαι ὀνομασίαι δὲν ἐπῆρκουν, ἔπρεπε νὰ πλασθῶσι νέα ὀνόματα. Προσπάθειαι κατεβάλλοντο ὅπως αἱ περιγραφαὶ διὰ ξυλογραφικῶν εἰκόνων κατασταθῶσιν ὅσον τὸ δυνατὸν καταφανεῖς. Πάντοτε ὁμως ἐπείγουσα ἐγένετο ἡ ἀνάγκη νὰ καταταχθῶσι συνοπτικῶς τὰ συλλεγέντα φυτὰ. Τοιαύτην κατάταξιν ὀνόμασαν «σύστημα» καὶ ἔκτοτε ἐλογίζετο ὡς τὸ ὑψιστον τῆς φυτολογίας πρόβλημα ἡ ἐξεύρεσις συστήματος, ὅπερ νὰ παρέχῃ τὴν εὐκολωτέραν ἐπισκόπησιν καὶ δι' οὗ ὡς οἶόν τε ταχύτερον ἠδύνατό τις νὰ εὕρῃ τὸ ἀληθὲς ὄνομα ἀγνώστου τινὸς φυτοῦ.

Μόλις περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἐπῆλθεν ἡ

¹ Συνέχεια ἴδε σελ. 154.

ιδέα της κατατάξεως, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος ἠδυνήθη νὰ ἐπισκοπήσῃ τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν τε φυτῶν καὶ τῶν ζῴων. Ὁ Λινναῖος ἀνώτερος τῆς ἐποχῆς, ἐν ἧ' ἔζησε, μετὰ μεγαλοφυΐας εἰς τὸ χάος τῶν ἀπειροποικίλων μορφῶν τῆς φύσεως συνέλαβε τὸ σχέδιον συστήματος, δι' οὗ διήρσεε καὶ κατέταξεν ἐπὶ τῇ βάσει χαρακτηριστικῶν τινῶν τὸν φυτικὸν κόσμον εἰς Κλάσεις, Τάξεις, Γένη καὶ Εἶδη. Ἦτο μὲν ἐπίμοχος ἀλλὰ σωτήριος σχολή, τὴν ὅποیان ἡ φυτολογία ἔπρεπε νὰ διέλθῃ ὑπὸ τὸν Λινναῖον. Διὰ τοῦ συστήματος τούτου ἀπέκτησέ τις τὴν ἔξιν νὰ ἐξετάζῃ μετὰ προσοχῆς τὸ φυτὸν, νὰ τὸ διαμελίξῃ καὶ τὸ συγκρίνῃ. Ὁ Λινναῖος εἶναι ὡσαύτως ὁ θεμελιωτῆς ἀξιοθαυμάστου ἐπιστημονικῆς γλώσσης, ἣτις ἔχει δι' ἐκάστην διαφορὰν φυτικῆς μορφῆς ἀκριβῆ καὶ γενικὸν καταληπτὸν ὄρον. Ἐκεῖνο δ' ὕπερ πρὸ πάντων καθιστᾷ τὸν Λινναῖον ὑπέροχον τῶν προκατόχων του εἶνε, ὅτι δὲν ἐθεώρησεν ἐξηγτημένον τὸ ζήτημα τοῦ φυτικοῦ συστήματος διὰ μόνης τῆς πρακτικῆς αὐτοῦ χρησιμότητος, καθόσον καὶ αὐτὸς ἔτεινε πρὸς σύστημά τι, κατὰ τὸ ὅποιον κατατάσσονται πρὸς ἄλληλα ἐκεῖνα τὰ φυτὰ τὰ μᾶλλον ὁμοειδῆ ἢ, ὡς αὐτὸς λέγει, τὰ πλησιέστρον μεταξύ των συγγενέοντα. Τοιοῦτον σύστημα ὠνόμασεν ὁ Λινναῖος «φυτικὸν σύστημα». Ἀνεκῆρυξε δὲ ὅτι τὸ φυσικὸν σύστημα εἶνε τὸ ὑψηλότερον καὶ τὸ τελευταῖον πρόβλημα τῆς φυτολογίας. Ἡ λύσις ὅμως αὐτοῦ ἦτο ἀνωτέρα τῶν δυνάμεων τοῦ Λινναῖου. Σύγχρονος αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Βερνάρδος Ζουσιέ, διευθυντῆς τοῦ βοτανικοῦ κήπου τῶν Παρισίων. Οὗτος ἐφύτευσε ἀριθμὸν τινα φυτῶν κατὰ τὴν τάξιν τοῦ φυσικοῦ συστήματος ἐν τῷ κήπῳ τοῦ Τριανόν, ὁ δὲ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἀντώνιος Λαυρέντιος Ζουσιέ, κάτοχος ἐμβριθοῦς πολυμαθείας ὑπῆρξε κατόπιν ὁ καθ' ἑαυτὸ δημιουργὸς τοῦ φυσικοῦ τῶν φυτῶν συστήματος, δημοσιεύσας καὶ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ *Genera plantarum secundum ordinem naturalem disposita*, 1789.

Ἡ πρὸς τὴν συστηματικὴν φυτολογίαν τάσις, ἧς τὸ κύριον θέμα εἶνε ἡ περιγραφή καὶ κατατάξις τῶν φυτῶν βεβαίως ἠῤῥησε μεγάλως τὰς εἰδικὰς ἡμῶν γνώσεις, τὰς ἀφορώσας εἰς τὴν μορφολογίαν τῶν φυτῶν. Ἀλλ' ὅσον ἀκριβέστερον παρατηροῦντο αἱ ἐξωτερικαὶ αὐτῶν διαφοραί, τόσον περισσότερον ἠλαττοῦτο ἡ ἰδέα ὅτι τὸ φυτὸν εἶνε ἄψυχός τις μορφή, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἐθεωρεῖτο ὅτι εἶνε ὄν πλῆρες ζωῆς. Βεβαίως θελακτικῆ εἶνε ἡ θέα τῆς ἀπειρου ποικιλίας τῶν ἀνθέων, ἣτις κάλλιστα ἐκφράζεται διὰ τῶν λέξεων τοῦ Jean Jaques Rousseau: «*Tant que j'herborise, je ne suis pas malheureux*». Τὸ θέλγητρον τοῦτο ὑπάρχει προσέτι καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀπεξηραμμένα φυτὰ τῶν φυτολογικῶν ἡμῶν συλλογῶν. Εἰς τὸ θέλγητρον τοῦτο ἀποδοτέον ὅτι μία τόσον μονομε-

ρῆς τάσις, ὅταν ἠκολούθει ἡ ἀρχαία τοῦ Λινναίου Σχολή, ἐδέσμευσεν ἐπὶ δεκαετηρίδας τὸ πλεῖστον τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος φυτολόγων. Ἀκόμη τὴν σήμερον ὑπάρχουσιν ἐν Ἀγγλίᾳ μᾶλλον καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ ἢ ἐν Γερμανίᾳ οἱ ἀκολουθοῦντες τοὺς συλλέκτας τῶν ῥιζῶν καὶ βοτανῶν, οὓς ὁ Θεόφραστος πρὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν ἐχλεύασεν.

Ἐνῷ ἡ Φυτολογία μετὰ τὸν Λινναῖον ἐφαίνετο προβαίνουσα εἰς μαρτυρισμὸν, πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀναφανῆ ἐν ἄλλαις ἐπιστήμαις ἔξοχος νοῦς. Ὁ Ἀρχικαγγελάριος τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἰακώβου τοῦ Α' Φράνσις Βάκων ἔδωκεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν φυσιολόγων νέον ἐργαλεῖον καὶ ὤθησεν αὐτοὺς εἰς νέαν ὁδόν, ἣτις ἔμελε νὰ ὀδηγήσῃ αὐτοὺς ταχέως ἀπὸ τῆς μᾶς εἰς τὴν ἄλλην ἀνακάλυψιν καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνανέωσιν πάσης ἐν τῇ ἀνθρωπότητι παιδείας. Ὁ Βάκων ἐδόξαζεν ὅτι ὁ φυσιοδίφης δὲν πρέπει νὰ ἐπαναπαύηται εἰς μόνην τὴν παρατήρησιν τῆς φύσεως, διότι αἱ ἀπαντήσεις, ἃς ἡ φύσις ἐκουσίως δίδει, εἶνε ἀσαφεῖς καὶ δυσδι-ἀγνωστοί, ὁμοιάζουσαι μὲ τὰς ἀπαντήσεις τῶν μαντείων, ἐκάστη δὲ λύσις καλύπτει νέον αἰνίγμα. Ὁ φυσιοδίφης ὀφείλει νὰ μάθῃ δι' ἐργαλείων νὰ καταναγκάζῃ τὴν φύσιν, ὅπως αὐτὴ εἴδῃ καθαρὰς καὶ ὠρισμένας ἀπαντήσεις, ὀφείλει δὲ συνάμα εἰς τὰς παρατηρήσεις του νὰ προσλαμβάνῃ ὡς ἐπικουρον καὶ τὰ πειράματα. Ἡ διδασκαλία τοῦ Βάκωνος ἐπέσεν ἐπὶ καλῶς προητοιμασμένου ἐδάφους. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πειράματα καὶ παρατηρήσεις ἀλληλοδοιοῦνται κατὰ πᾶσαν φυσιολογικὴν ἔρευναν.

Οἱ νεότεροι φυσιοδίφαι ἐθεσαν εἰς ἐνέργειαν τὴν ρῆσιν ταύτην. Μὲ τοὺς μοχλοὺς καὶ τοὺς κοχλίας τῶν φυσικῶν καὶ χημικῶν συσκευῶν, τῶν τηλεσκοπίων, μικροσκοπίων καὶ φασματοσκοπίων ἐξεβίασαν τὰ κεκρυμμένα τῆς φύσεως μυστήρια τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο, τὰ ὅποια αὐτὴ βεβαίως ποτε δὲν ἤθελεν ἐκουσίως ἀποκαλύψει.

Καὶ πρῶτον κατὰ τὴν 17ην ἑκατονταετηρίδα ἐχρησιμοποιήθη ἡ διὰ πειραμάτων μέθοδος καὶ δι' αὐτῶν ἐξητάσθησαν αἱ δυνάμεις τῆς ἀψύχου φύσεως, οἱ νόμοι τῆς πίεσεως τῆς ἀτμοσφαιρας καὶ τοῦ ὕδατος, τῆς βαρύτητος, τοῦ φωτός καὶ ὑπήχθησαν εἰς μαθηματικούς ὑπολογισμούς.

Κατὰ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ἡ αὐτὴ μέθοδος ἐφηρμόσθη διὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς ζωῆς τῶν ζῴων, ἡ δὲ ἀνακάλυψις τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος εἶνε τὸ πρῶτον αὐτῆς ἀποτέλεσμα. Κατὰ τὴν 18ην ἐτέθη ὡσαύτως καὶ τὸ φυτὸν ὑπὸ τὴν δοκιμασίαν τοῦ πειραματισμοῦ. Ὁ Ἀγγλος Hales πρῶτος ἀντελήφθη ὅτι αἱ ζωϊκαὶ λειτουργίαι τοῦ φυτοῦ εἶνε ἀποτέλεσμα φυσικῶν δυνάμεων. Παραβάλλει τὴν δύναμιν μὲ τὴν ὅποιαν τὸ κλῆμα ὠθεῖ πρὸς τὸ ἄνω τὸν ἑαρινὸν αὐτοῦ χυμὸν ἐκ τοῦ ἀπο-

κοπέντος μέρους με τὸ βάρος στήλης ὑδραργύρου ἐχούσης ὠρισμένον ὕψος, ἢ με τὴν πλεῖσιν τῆς ἀρτηρίας τοῦ μηροῦ ἐνὸς ἵππου. Ζυγίζει τὴν ποσότητα τοῦ ὕδατος, τὴν ὅποیان δένδρον ἀπιδέας ἢ ἡλιανθέμου ἐκμυζᾷ διὰ τῶν ριζῶν ἐκ τοῦ ἐδάφους κατὰ τὸ διάστημα 24 ὥρων. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1727 συγγράφει στατιστικὴν τῶν φυτῶν, δι' ἧς διδάσκει ὅτι ὀλόκληρες ἢ φυτικὴ ζωὴ εἶνε ζήτημα τῆς φυσικῆς. Ὁ Γάλλος Du-Hamel δημοσιεύει φυσικὴν τῶν δένδρων καὶ ἐξετάζει τοὺς νόμους τοὺς διέποντας τὰ ἐν τῷ ξύλῳ καὶ τῷ φλοιῷ ρεύματα τῶν χυμῶν. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος δημοσιεύεται ὑπὸ τοῦ Ἑλβετοῦ Bonnet συγγραφή περὶ τῆς χρησιμότητος τῶν φύλλων, δι' ἧς πειράται ὁ συγγραφεὺς νὰ ὀρίσῃ ἀκριβέστερον τὰς φυτικὰς δυνάμεις, αἵτινες στρέφουσι τὰ φύλλα πρὸς τὸ φῶς καὶ διενεργεῖται ἡ διακινήσις. Οὕτως ἡ φυσιολογία τῶν φυτῶν ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς φυσικῆς, ἔρχεται εἰς τὴν σειρὰν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Κατὰ τὸ τέλος τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἡ χημεία, ἐξεληθῆσα ἀπὸ τὸ σκοτὸς τῶν ἀλχημικῶν ὀνειρῶν, ἐγένετο καὶ αὐτὴ ἀμέσως βοηθὸς τῆς φυτολογίας. Ὁ Βέλγος Ingenhous, ὁ ἄγγλος Priestley ἀνακαλύπτουσι τὴν θαυμασίαν ἀλληλενέργειαν τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς καὶ τῆς γῆϊνου ἀτμοσφαίρας, τῆς ζωῆς τῶν ζῴων καὶ τῶν φυτῶν. Οὗτοι ποιοῦσι γνωστὸν, ὅτι τὸ ἀνθρακικὸν ὀξύ, τὸ ὅποιον ἀποπνέουσι τὰ ζῴα, ἀπορροφᾶται ὑπὸ τῶν φυτῶν καὶ ὅτι ἀντιστρόφως τὸ ὀξυγόνον, τὸ ὅποιον εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἀποπέμπουσι τὰ φυτὰ, εἶνε ὁ ζωτικὸς ἀήρ τῶν ζῴων. Κατὰ τὸ τέλος τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ὁ Θεόδωρος Saussure ἐκ Γενέθης ἀποδεικνύει ὅτι διὰ τὴν θρέψιν τῶν φυτῶν ὁ μὲν ἥλιος συνεισφέρει τὸ ζωογόνον αὐτοῦ φῶς καὶ τὴν θερμότητα, ἡ δὲ ἀτμοσφαῖρα τὸ ἀνθρακικὸν ὀξύ καὶ ἡ γῆ τὸ ὕδωρ καὶ τὴν ἀμμωνίαν καὶ ὅτι ἡ τῶν φυτῶν τέφρα δὲν εἶνε τυχαῖόν τι καὶ περιττόν, ἀλλ' ἀναπόφευκτο τοῦ φυτοῦ θρεπτικαὶ οὐσίαι, τὰς ὁποίας διὰ τῶν ριζῶν τοῦ προσλαμβάνει ἐκ τοῦ ἐδάφους. Οὕτως ὁ Saussure εἶνε ὁ θεμελιωτὴς τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς χημικῆς τῶν φυτῶν θρέψεως, ἧτις ἔκτοτε κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν ὑπὸ τοῦ Justus Liebig ἀναπτύχθεισα ἐχρησίμευσεν ὡς βᾶσις τῆς ἐπιστημονικῆς ἀγρονομίας.

Διὰ τὴν πρόοδον τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων τῶν ἀφορωσῶν εἰς τὴν φυτολογίαν, ὅπως μέχρι τοῦδε διελάβομεν, συνεισέφερον ἀλληλοδιαδόχως ἅπαντα τῆς Εὐρώπης τὰ ἔθνη: Ἴταλοί, Ἄγγλοι, Βέλγοι, Ὀλλανδοί, Σουηδοί, Γάλλοι, καὶ μάλιστα οἱ τελευταῖοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Λουδοβίκου τοῦ δεκάτου τετάρτου εἰργάσθησαν μετὰ πρωτοτυπίας καὶ δυνάμεως. Ἡ Γερμανία μόνον ἀπὸ τῆς ἀναμορφώσεως ἔπαυσε λαμβάνουσα μέρος εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἀναπτύξεως. Ἄν καὶ δὲν ἔλειπον ἐν αὐτῇ ἐπιμελεῖς ῥγάται, ἔμενον ὅμως καθυστερῶσα καὶ ἠκολούθει ἄνευ ἰδίων ἰδεῶν τὴν

ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἀνοιγομένην ὁδόν. Ἄλλ' ὅμως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Φριδερίκου τοῦ Μεγάλου δι' ἰσχυρᾶς πρὸς τὰ πρόσω ὠθήσεως ἤρξατο ἐπιστημονικὴ κίνησις, πλημμυροῦσα μετὰ πολυχρόνιον ἀμπώτιδα. Ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἐξογκοῦται πλυμμηρὴ νέας καὶ δροσερᾶς ζωῆς ἐπὶ τοῦ γερμανικοῦ ἐδάφους καὶ ὅπως κατὰ τὸ θέρος ἅπαντα τὰ δένδρα ἀνθοῦσι κατὰ σειρὰν τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο, οὕτως ἤρξαντο νὰ ἀνθῶσι διαδοχικῶς καὶ ταχέως ἢ λαμπροτέρα φιλολογία, ἢ μουσικὴ, ἢ φιλοσοφία καὶ πᾶσαι αἱ ἐπιστήμαι. Καὶ ἐν τῇ φυτολογίᾳ ἀναφαίνονται σημεῖα νέας ἐποχῆς. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου ὁ Γάσπαρ Φριδερίκος Βόλφ ἔθεσε τὰ θεμέλια τῆς νεωτέρας Βιολογίας, τῆς περὶ ζωῆς διδασκαλίας, παρακολουθῶν ἐκ τοῦ ὠοῦ τῇ βοηθείᾳ τοῦ μικροσκοπίου τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ζῴων, τὴν γένεσιν τῶν φύλλων καὶ τῶν ἀνθέων ἐν τοῖς κάλυξιν. Ὁ Κελράιτερ, ὁ Ἔδβιγ, ὁ Κόνραδ Σπέργκελ ἀπεκάλυψαν διὰ περιουστάτων πειραμάτων καὶ παρατηρήσεων τὸ μυστήριον τῆς γονιμοποιήσεως εἰς τὰ φυτὰ. Κατὰ δὲ τὴν παρούσαν ἑκατονταετηρίδα ἡ ἐπιστημονικὴ φυτολογία ἔλαβεν ἐν Γερμανίᾳ τοιαύτην ὄθησιν ὅσον οὐδέποτε καὶ πρὸ πάντων διὰ γερμανικῆς ἐργασίας κατέλαβε ταχέως ἰσότημον θέσιν ἐν τῷ κύκλῳ τῶν συναδέλφων αὐτῆς φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τῶν ὁποίων ἐπὶ τινὰ χρόνον καθυστέρει.

Ἐὰν πρόκειται νὰ λάβωμεν ὡς ἀφετηρίαν τῆς νεωτέρας φυτολογίας, ἧτις τῇ ἀληθείᾳ εἶνε τὸ ἔργον μιᾶς γενεᾶς, τὸ ὄνομα ἐνὸς μόνου ἀνδρός, οὐδένα γινώσκω τοιοῦτον ἢ τὸν Γκαίτε. Καὶ ναὶ μὲν ὁ Γκαίτε δὲν ἀνήκει εἰς τὴν χορείαν τῶν καθ' ἑαυτὸ φυσιοδίφων, ἀλλ' ὅμως κατ' οὐδὲν καθυστέρησεν εἰς ἐμβριθεῖς τῆς φύσεως μελέτας. Κατὰ τὰς μελέτας ταύτας ὑπερῆκόντιζεν ὁ λογισμὸς τὴν παρατήρησιν καὶ πολλάκις ἡ ποιησις τὸν λογισμόν, ἕως οὗτο ἐκ τοῦ περικαλλοῦς ἄνθους τῆς ποιήσεως ἀνεπτύχθη ὁ ὄριμος καρπὸς τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως. «Ἄλλ' ὅμως ποῖος δύναται ἀνὰ ἀρνηθῆ, κατὰ τὸν ἱστοριογράφον, ἐξ οὗ ἐρανιζόμεθα τὴν φράσιν, ὅτι «ἡ ἔνθους ψυχὴ τοῦ ποιητοῦ παρατηρεῖ πολλάκις τὴν φύσιν καὶ ἐν μεγάλῳ καὶ ἐν μικρῳ ἀκριβέστερον ἢ ὁ διὰ πολλῶν μικροτήτων ἀμαυρὸς «καὶ μικροσκοπικὸς ὀφθαλμὸς τοῦ φυσιοδίφου;»

Ἡ ἀναμορφωτικὴ ἰδέα, τὴν ὅποیان ὁ Γκαίτε ὡς ὁδηγὸν ὕψωσε διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ζώσης φύσεως, εἶνε ἡ ἰδέα τῆς ἀναπτύξεως. Ὁ Φ. Βόλφ παρεσκεύαζε τὸ στάδιον τῆς ἱστορίας τῆς ἀναπτύξεως διὰ τῆς μεθόδου τῆς μικροσκοπικῆς παρατηρήσεως, ὁ δὲ Γκαίτε ἔπλασε διὰ τῆς συγκριτικῆς μεθόδου νέαν ἐπιστήμην τὴν Μορφολογίαν: τὴν διδασκαλίαν δῆλα δὴ τῶν μορφῶν τῶν ζῴων καὶ τῶν φυτῶν. Ὁ Γκαίτε διαγιγνώσκει τὴν ζωὴν οὐχὶ ἐν τῇ τετελεσμένη μορφῇ ὅσον καὶ ἂν αὕτη παρίσταται

ἐν πλουσιωτάτῃ ποικιλίᾳ, καθὼς οὔτε ἐν μηχανικαῖς δυνάμεσιν, αἵτινες ἐν διηνεκεῖ ἐπαναλήψει ἐκτελοῦσι τὸ παιγνίδιον τῆς ζωῆς. Αὐτὸς διαβλέπει εἰς οἰονδήποτε ὄργανισμὸν λειτουργίαν ἀναπτύξεως, ἥτις ἄρχεται ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς γενέσεώς του καὶ φέρει αὐτὸν διὰ σειρᾶς σταδίων εἰς τὸ τελικὸν αὐτοῦ τέρμα. Ὅπως διὰ τὸ σύμπαν, οὕτω καὶ διὰ τὰ ἐλάχιστα ἰσχύει ἡ ῥῆσις τοῦ Γκαίτε :

Es muss sieh regen, schaffend handeln,
Erst sich gestalten, dann verwandeln,
Nur scheinbar steht 's Momente still ;
Das ew'ge regt sich fort in Allem
Denn Alles muss in Nichts zerfallen,
Wenn es im Sein beharren will '».

Διὰ τῆς παρατηρήσεως ὑπὸ τῆς μορφολογίας βοηθουμένης καὶ ἡ συστηματικὴ φυτολογία τοῦ ἐνεστώτος ἀνήχθη εἰς ὑψηλοτέραν περιωπὴν. Δὲν περιορίζεται πλέον εἰς τὴν ἀπλὴν περιγραφὴν τῶν ἐξωτερικῶν μορφῶν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀκριβῆ κατανόησιν τῆς κατασκευῆς τῶν ὀργάνων. Ἄφ' ὅτου ὁ Ἀλέξανδρος Χούμβολτ διὰ τῶν ἀπαραμίλλων καὶ ζωηρῶν παραστάσεων τῶν ἐντυπώσεων, ἃς συνέλεξε κατὰ τὰς περιηγήσεις του, διεμόρφωσε τὴν αὐτοτελῆ ἐπιστήμην «τὴν φυτικὴν Γεωγραφίαν», ἀναφαίνεται συγχρόνως ἡ συνοχὴ καὶ ἀλληλουχία μεταξὺ τῶν εἰδῶν, γενῶν καὶ οἰκογενειῶν τῶν φυτῶν καὶ τῆς ἀποτυπώσεως τῆς γῆνιου σφαιρας ἐν σχέσει μὲ τὰς κλιματικὰς καὶ ἑδαφικὰς διαφορὰς. Πρὸ πάντων καρποφόρος ἐνεργουσίαι αἱ ἰδέαι αἱ συνδεόμεναι μὲ τὴν ἀνατρεπτικὴν τοῦ Δαρβίνου ἐμφάνισιν, καθ' ἃς πρέπει νὰ ἐννοῶμεν τὰς ἀπείρους τῶν φυτῶν μορφὰς οὐχὶ ὡς τυχαίας καὶ ἀσυναρτήτους, ἀλλ' ὡς κρῖκους μιᾶς μοναδικῆς ἀδιαλείπτου σειρᾶς ἐξελιξέως, ἥτις ἄρχεται ἀπὸ τῆς πρώτης ἐπὶ τῆς γῆς ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς καὶ διελθοῦσα ἀπάσας τὰς γεωλογικὰς ἐποχὰς, διεμόρφωσε τὸν φυτικὸν κόσμον, ἐν αὐξανούσῃ τελειότητι. Οὐχ ἤττον καὶ ὁ Οὐγγερ καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἐδήλωσαν ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς γῆς διάδοσις τῶν φυτῶν δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῆ, ἐὰν δὲν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὴν ἱστορίαν τῶν προγόνων, οἵτινες εἶνε τεθαμμένοι εἰς τὰ στρώματα τῶν διαφόρων γεωλογικῶν ἐποχῶν.

Ὁ Γκαίτε καθόσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ φυτοῦ ἀνέτρεξε μέχρι τῆς βλάστησεως. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ σημείου, ἀφ' οὗ ἤρχισεν τὴν παρατήρησίν του, ἡ στιγμή καθ' ἣν ἐν τῷ σπέρματι ἐγκλειομένη βλάστη δια-

1 Τὰ πάντα κατ' ἀνάγκην κινουῦνται, παράγοντα ἐνεργοῦσι, κατ' ἀρχὰς μορφοῦνται, ἀκολούθως μεταβάλλονται. Ἡ ἡρεμία εἶνε φαινομενικὴ. Ἐν πᾶσιν ὑπάρχει αἰωνία κίνησις, διότι τὰ πάντα ἐν τῇ ἡρεμίᾳ εἰς τὸ μηδὲν ἀπόλλυνται.

τιτρᾷ τὸ κάλυμμα αὐτῆς καὶ ὑψώνει τὰ φύλλα πρὸς τὸ φῶς, δὲν εἶνε πραγματικὴ ἀρχὴ τῆς φυτικῆς ἀναπτύξεως. Μένει τὸ ζήτημα πόθεν γενᾶται τὸ φύτρον. Διὰ τὴν λύσιν αὐτοῦ δὲν ἀρκεῖ ὁ ἀσπλος ὀφθαλμός, οὔτε ὁ φακὸς μὲ τὸν ὁποῖον ἐργάζεται ὁ φυτολόγος τῆς σχολῆς τοῦ Λινναίου. Πρὸς τοῦτο ἦτο ἀνάγκη τοῦ μικροσκοπίου, ὅπερ εἰσῆχθη κατόπιν εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ φυτολόγου. Τὸ ἐργαλεῖον τοῦτο ἐπέπρωτο νὰ καταρρίψῃ τοὺς φραγμούς, δι' ὧν περιωρίζετο ὁ ἀτελής ἡμῶν ὀφθαλμός καὶ φανερώσῃ τὰ ἐλάχιστα καὶ μικρότατα ἀντικείμενα. Οὕτως ὄχι μόνον ἐπεξετάθη ὁ κύκλος τῆς ὀράσεως, ἀλλὰ καὶ οἱ κύκλοι τῶν γνώσεων ἡμῶν. Μετὰ 50 ἔτη ἀπὸ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ μικροσκοπίου, κατὰ τὸ τελευταῖον τρίτον τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος δύο ἄνδρες, ὁ Μάρκελλος Μαλπίγγιος ἐκ Βολωνίας καὶ ὁ Νεεμίας Γρεω ἐκ Λονδίνου, ἕκαστος ἰδιαιτέρως ἐνησχολήθη νὰ ἀνατάμῃ τὴν ἐσωτερικὴν τῶν φυτῶν διασκευὴν μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ μικροσκοπίου. Κατὰ παράξενον δὲ σύμπτωσιν αἱ ἔρευναι ἀμφοτέρων ὑπεβλήθησαν τὴν 29ην Δεκεμβρίου 1671 εἰς τὸν Βασιλικὸν τῶν Ἐπιστημῶν Σύλλογον τοῦ Λονδίνου. Ἡ ἡμέρα αὕτη ἐπομένως εἶνε ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ἐγεννήθη ἡ μικροσκοπικὴ τῶν φυτῶν ἀνατομία ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γνωρίζομεν ἤδη ὅτι τὸ φυτὸν δὲν συνίσταται ἀπὸ σάρκα καὶ αἷμα, φλέβας, νεῦρα καὶ μῦς, ὡς ὁ Θεόφραστος ἐδόξαζεν, ἀλλὰ καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ μέρη ἀπὸ τὰς ρίζας μέχρι τοῦ καρποῦ συνίσταται ἀπὸ ἀοράτους μικρὰς φυσαλίδας ἢ ἀσκίδια, ἅτινα ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος αὐτῶν μὲ τὰ κύτταρα τῆς κηρήθρας ὠνομάσθησαν φυτικά κύτταρα καὶ ὅπως ἐκεῖνα κοῖλα οὕτως εἶνε καὶ ταῦτα, ἀλλὰ πεπληρωμένα χυμῶν. Αἱ ἀνακαλύψεις ὅμως αὗται τῶν πατέρων τῆς φυτικῆς ἀνατομίας δὲν κατενοήθησαν ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτῶν, δὲν ἤγειρον τὴν περιέργειαν ἄλλων καὶ οὕτως ἡ χρῆσις τοῦ μικροσκοπίου πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ἐγκατελείφθη. Μόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος ἡμῶν ἐξετάζεται ὅσον οὐδέποτε κατὰ βάθος ἡ διασκευὴ τῶν φυτῶν, καὶ ἀπὸ τῆς τρίτης δεκαετηρίδος ἐχρησίμευσε τὸ κατὰ τὸ μεταξὺ χρονικὸν διάστημα τελειοποιηθὲν μικροσκόπιον εἰς τὴν λύσιν ζητημάτων ἀναγομένων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν φυτῶν.

Τὸ πρῶτον ζήτημα, ὅπερ διὰ τοῦ μικροσκοπίου ἐπρόκειτο νὰ λυθῆ, ἦτο, ὡς ἤδη παρετηρήσαμεν, ἡ γένεσις τοῦ φύτρον. Ἐνταῦθα δὲν δυνάμεθα νὰ ἀκολουθήσωμεν ἀπάσας ἰδίᾳ τὰς φάσεις, δι' ὧν ὑπὸ τῶν ἀναμιλλωμένων ἐργασιῶν πολλῶν ἐρευνητῶν ἀνεκαλύφθη ἡ μυστηριώδης λειτουργία, πῶς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἄνθους, ἐγκεκλεισμένον ὑπὸ τῶν ἰσθῶν τῆς σπερματικῆς βλάστης ἐπιτελεῖται ἡ γένεσις νέου φυτικοῦ ὄντος. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ὅτι ἕκαστον φυτὸν, ἀπὸ τῆς ὀρυθῆς καὶ

τοῦ φοίνικος μέχρι τῆς κατωτάτης πύας, ἐμφανίζεται κατὰ πρῶτον ὡς ἀπλοῦν μικροσκοπικὸν κύτταρον, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς σπερματικῆς βλάστης προβαίνει μορφούμενον εἰς τὴν ὑπαρξίν. Τοῦτο ἤτο σπουδαιοτάτη ἀνακάλυψις. Ἡ γένεσις νέου ζωντανοῦ ὄντος εἶνε τῇ ἀληθείᾳ νέον δημιούργημα. Ἐκ τούτου ἐγνώσθη ὅτι τὸ μυστήριον τῆς πλάσεως ἔγκειται εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἐνὸς κυττάρου.

Ἐπελείπετο εἰσέτι τὸ δεύτερον πρόβλημα: πῶς ἀναπτύσσεται ἐκ τοῦ πρώτου κυττάρου τὸ πολυσύνθετον φυτὸν μὲ τὰ ποικίλα αὐτοῦ ὄργανα, τῶν ὁποίων ἕκαστον ἀποτελεῖται ὑπὸ ἀπειραρίθμων κυττάρων. Τὸ μικροσκοπικὸν ἔδωκε καὶ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου τὴν ἐξήγησιν. Πλαγίως διὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου τοῦ πρώτου κυττάρου ἐκτείνεται ὑπὸ τὴν γονιμοποιῶν ἐπίδρασιν τῆς γύρεως τοῦ ἄνθους τοῖχος, ὅστις διαιρεῖ τὸν χῶρον τούτου εἰς δύο. Ἐκαστος τῶν χώρων τούτων εἶνε ἐν αὐτοτελὲς κύτταρον, ὑπερδιχάζεται καὶ τοῦτο διὰ νέου τοίχου πάλιν εἰς δύο χώρους. Οὕτω τῶν κυττάρων διχαζομένων καὶ πολλαπλασιαζομένων, προκύπτει τὸ πολुकύτταρον οἰκοδόμημα, ὅπερ ὀνομάζομεν φυτόν. Καθὼς κατὰ τὴν οἰκοδομήν οἰκίας ἐπιτίθεται κατὰ προγεγραμμένον σχέδιον λίθος ἐπὶ λίθου, τοῖχος παραπλεύρως τοίχου, οὕτω προσαρμύζεται κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ φυτοῦ κύτταρον μὲ κύτταρον κατὰ ἐκ γενετῆς σχέδιον, ὅπερ διάφορον εἰς ἕκαστον εἶδος φυτῶν, μεταβιβάζεται διὰ κληρονομικότητος ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Ἀμετάβλητος κανὼν ὀρίζει τὴν θέσιν, τὴν διαδοχικὴν σειρὰν καὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν τοίχων, τὴν μεταξὺ των θέσιν τῶν κυττάρων, τὴν εὐρυσσιν καὶ τὴν τελειοποίησιν αὐτῶν, πού ἐν τῷ κυτταρικῷ πλέγματι δεόν νὰ μένωσιν ἀνοικταὶ κενὰ διόδοι, καὶ πού δι' ἀφαιρέσεως τῶν μεσοτοίχων ὀλόκληροι σειραὶ κυττάρων ἐνούμεναι νὰ ἀποτελεῶσιν ἓνα κοινὸν χῶρον. Φυσικῶ τῷ λόγῳ οἱ φυσιοδίφαι ἐπειράθησαν νὰ μελετήσωσι πρῶτον τὴν ἀνάπτυξιν ἐπὶ τῶν μεγαλειτέρων ἀνθοφόρων φυτῶν, μὲ τὰ ὁποῖα ἦσαν μᾶλλον ἐξφκειωμένοι. Ταχέως ὁμως ἀπεδείχθη ὅτι τὰ μικρότατα καὶ ἀπλούστατα φυτὰ, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν Λινναῖον ἀποτελοῦσι τὰ ἀνανθη ἢ κρυπτόγαμα ὡς αἱ πτερίδες, τὰ βρύα, τὰ φύκη, οἱ λειχῆνες, οἱ μύκητες, εἰσὶ τὰ μᾶλλον πρόσφορα διὰ τοιαύτας παρατηρήσεις καὶ τοῦτο διότι ὅσον ἀπλούστερον τὸ φυτόν, ὅσον ἀτελεῖ τὰ ὄργανα αὐτοῦ, τόσο μικρότερος ὁ ἀριθμὸς τῶν κυττάρων καὶ τόσο ἐυκολωτέρα εἶνε ἡ ἐπισκόπησις τῆς διασκευῆς των. Ἄλλ' ἀκριβῶς εἰς τὰ φυτὰ ταῦτα τῆς κατωτέρας τάξεως, ἡ ἀνάπτυξις συνοδεύεται ὑπὸ τῶν ποικιλωτέρων καὶ ἐκπληκτικωτέρων λειτουργιῶν. Μόνον εἰς τὰ φυτὰ ταῦτα ἀπαντῶμεν ἐκεῖνα τὰ ἀναπαραγωγικὰ κύτταρα, τὰ ὁποῖα, ὡς τὰ ἐγγυματικά ζῶφια, μὲ ζωηρὰς κινήσεις περιέ-

χωνται ἐν τῷ ὕδατι: εἰς αὐτὰ φαίνεται χωρισμὸς τῶν γενῶν ἐν ἀοράτοις σφαιριδοῖς καὶ κηματιδοῖς, ἀπίστευτος ποικιλία τοῦ τρόπου τῆς ἀναπαραγωγῆς καὶ συγχρόνως καταπληκτικαὶ μεταμορφώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ὄν κατὰ τὰς διαφόρους αὐτοῦ ἡλικίας τόσο διαφορετικὸν παρίσταται, ὥστε δὲν δύναται τις νὰ τὸ ἀναγνωρίσῃ. Ὁ μὴ ἀσχολούμενος εἰς τοιαύτας ἐρεῦνας μόλις δύναται νὰ φαντασθῇ τὸ γόητρον, τὸ ἴποῖον ἀφανὲς τὸ φυτὸν κρατεῖ ἐπὶ τοῦ μικροσκοπίου ὀλοκλήρους ὥρας καὶ ἡμέρας τὸν παρατηρητὴν, ἕως ὅτου οὗτος ἐπιτύχῃ νὰ συμπληρώσῃ κενὸν τι ἀφορῶν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ φυτοῦ. Οὐδὲν ἐπομένως θαῦμα ἐὰν πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν σχεδὸν ἅπαντες οἱ σπουδαῖοι φυτολόγοι ἐνησχολήθησαν μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀναπτύξεως τῶν φυτῶν. Ἄνευ δὲ ὑπερβολῆς δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι σχεδὸν ἅπασαι αἱ ἐποχὴν ἀφήσασαι μικροσκοπικαὶ ἀνακαλύψεις ἐγένοντο ὑπὸ γερμανῶν ἐρευνητῶν, οἵτινες ἀπὸ τινὸς εἰσιν ὑπέρτεροι κατὰ τοῦτο πάντων τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Εἰς τὴν φυτολογίαν πλείστοι συνεισέφερον διὰ τῶν ἀνακαλύψεων καὶ συγγραμμάτων αὐτῶν, ὧν οἱ ἐξοχώτεροι εἰσιν: ὁ Σλάιδερ, ὅστις διὰ τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ περὶ τῆς γενέσεως τοῦ κυττάρου γενικῶς καὶ ἰδίως τῆς φυτικῆς βλάστης ἔδωκε τὴν μεγάλην εἰς τὴν ἐπιστήμην ὠθησιν μετ' αὐτὸν ὁ Οὐγγὼ Μῶλ, ὁ Ἀλέξανδρος Βράουν, ὁ Βίλχελμ Χοφμάιστερ, ὁ Χαουστάιν, ἅπαντες οὗτοι τεθνεῶτες: ἀκολούθως ὁ Ναίγελι ἐν Μονάχῳ, ὁ Πρίγκσχαίμ ἐν Βερολίνῳ, ὁ Σάξ ἐν Βυρτσθούργῳ, ὁ Δεβαρὺ ἐν Στρασθούργῳ. Ὑπὸ τῆν ὁδηγίαν τούτων καὶ ἄλλων διδασκάλων, ἀφοῦ κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετηρίδα σχεδὸν ἐν ἅπασι τοῖς γερμανικοῖς πανεπιστημίοις καθιδρύθησαν φυτοφυσιολογικὰ ἐκπαιδευτήρια, ἐμορφώθη σχολὴ ἐρευνητῶν, ἥτις ἐπεξεργάσατο τὴν ἱστορίαν τῆς ἀναπτύξεως τῶν φυτῶν τόσο ἐπιμελῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς, ὥστε τὴν σήμερον μόλις ὑπάρχει εἰδὸς τι φυτοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ ἄλυσις τῆς ἀναπτύξεως κρῖκος πρὸς κρῖκον δὲν εἶνε ἐξηκριβωμένη. Ἐπειδὴ δὲ ταυτοχρόνως καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κόσμου τῶν ζῴων οὐχὶ ὀλιγώτερον διὰ παρατηρήσεων ἐξηρευνήθη, εἴμεθα καὶ σήμερον εἰς θέσιν νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν σύμπαντος τοῦ ζωικοῦ κόσμου ἀπὸ τοῦ ἀπλουστάτου φυτοῦ μέχρι τοῦ τελειοτέρου ὄντος, τοῦ ἀνθρώπου, καὶ διὰ συγκρίσεως τῶν μεταξὺ αὐτῶν ὁμοιοτήτων καὶ διαφορῶν νὰ ἐξακριβώσωμεν τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ ζωικοῦ οἰκοδομήματος.

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὁμως τῆς ἀναπτύξεως οὐδόλως ἐξηγητλήθη ἡ βοήθεια, ἣν τὸ μικροσκοπικὸν παρέχει εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν φυτολογίαν, διότι τὰ κύτταρα, τῶν ὁποίων τὴν διαμόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν παρουσιάζει ἡμῖν τὸ μικροσκοπικόν, δὲν εἶνε μόνον οἱ λίθοι τοῦ οἰκοδομήματος, διὰ τῆς ἐπ'

ἀλλήλων τοποθετήσεως τῶν ὁποίων μορφοῦται τὸ φυτικὸν σῶμα. Ἐκαστον κύτταρον εἶνε συγχρόνως καὶ ἐν ζωντανὸν ὄν, ἐν ᾧ μάλιστα ἰδίως ἐδρεύει ἡ ζωὴ τοῦ φυτοῦ. Ἐὰν τὸ δένδρον λαμβάνῃ τὴν τροφήν του ἐκ τοῦ ἐδάφους, τοῦτο πράττει τὰ κύτταρα τῶν ριζῶν του, τὰ ὁποῖα ἐκμυζῶσι τὴν ὑγρασίαν τοῦ ἐδάφους ὁμοῦ μὲ τὰς ἐν αὐτῇ ἐν διαλύσει μεταλλικὰς οὐσίας. Ἐὰν τὰ φύλλα εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἀποβάλλωσιν ὀξυγόνον, τοῦτο ἐνεργοῦσι τὰ πράσινα κύτταρα αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἀπορροφῶσιν ἐκ τῆς ἀτμοσφαιρας ἀνθρακικὸν ὀξύ, ἐκ δὲ τοῦ ἀερίου τούτου τῇ ἐπιδράσει τοῦ ἡλιακοῦ φωτός παράγουσι χρωστικὴν οὐσίαν, ἄμυλον καὶ ἄλλας οὐσίας, ἐνῶ ἀποβάλλουσι τὸ ὀξυγόνον πάλιν εἰς τὴν ἀτμοσφαιρᾶν. Ἐὰν τὸ φυτὸν αὐξάνῃ, τοῦτο γίνεται διότι τὰ κύτταρα διὰ τῆς θρέψεως αὐτῶν αὐξάνουσι καὶ ἐκτείνονται. Ἐὰν νέα ὄργανα σχηματίζονται, τοῦτο εἶνε ἀποτέλεσμα τῶν κυττάρων, τὰ ὁποῖα διὰ μερισμοῦ πολλαπλασιάζονται ἐν τισιν ὠριστέταις θέσεσιν. Ἐὰν τὸ φυτὸν ἀσθενῇ, τοῦτο εἶνε συνέπεια τῆς διαταρᾶξεως τῆς κανονικῆς ζωικῆς ἐνεργείας τῶν κυττάρων. Καὶ ἐὰν τὸ φυτὸν ἀποθνήσκῃ, πάλιν καὶ τοῦτο προέρχεται ἀπὸ τὰ κύτταρα εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ζωὴ ἐσβέσθη.

Καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαπενταετηρίδα ἡ πειραματικὴ τῶν φυτῶν φυσιολογία ἐτελειοποίησε τὰς μεθόδους αὐτῆς καὶ ἀνέπτυξε πολὺ σαφέστερον τὴν σχέσιν τῆς φυτικῆς ζωῆς πρὸς τὸ φῶς, τὴν θερμότητα, τὴν βαρῦτητα, τὸν ἠλεκτρισμὸν καὶ τὰς χημικὰς ἀλληλεπιδράσεις, οὐχ ἥττον ὑπελείπετο ἀκόμη νὰ ἐξετασθῇ ἡ φυσικὴ ζωὴ ὡς ἀπόρροια καὶ ἀρχὴν ἔχουσα τὴν ζωὴν τοῦ κυττάρου.

Κατὰ τὸ ἔτος 1838 ὁ Σβάν ἐδίδαξεν, ὅτι ὁ κύκλος τῆς ἀναπτύξεως οἰουδήποτε ζῴου καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἄρχεται ἀπὸ ἐν ἀπλοῦν κύτταρον, ὅτι ἅπαντα τὰ ὄργανα τοῦ ζῴου σύγκεινται ἐκ κυττάρων, τὰ ὁποῖα παρήχθησαν διὰ μερισμοῦ ἐλείνου τοῦ πρώτου κυττάρου. Ἀλλὰ καὶ τὸ κύτταρον τοῦ ζῴου εἶνε ἡ αὐτὴ μορφή ὡς ἐκείνη τοῦ φυτικοῦ κυττάρου : ἐν μόνον ὑπάρχει κύτταρον, μία ζωὴ. Ὅπως ὁ μαθηματικὸς δύναται νὰ ὀρίσῃ τὴν ἀξίαν ἀγνώστου ποσοῦ δι' ἀπλῆς ἐξιῶσεως, οὕτω καὶ ὁ φυσιολόγος διαγιγνώσκει εὐκόλως τοὺς ἀγνώστους νόμους τῆς ζωῆς κατὰ τὴν ἀπλὴν αὐτῶν ἐμφάνισιν ἐν τῷ φυτικῷ κυττάρῳ. Ἐὰν ἡ περὶ παθολογίας διδασκαλία τοῦ Μπίρχοφ στηρίζεται ἐπὶ τῆς θεωρίας τοῦ ἀσθενοῦς κυττάρου τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, αὕτη θεμελιούται ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς τοῦ φυτικοῦ κυττάρου ἐξετάσεως. Ἰδίαν ὄλως ἀξίαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἔλαβεν ἡ ἱστορία τῆς ἀναπτύξεως τοῦ μύκητος, ἥτις στενωῶς συνδέεται μὲ σειρὰν σπουδαιοτάτων προβλημάτων, εἰς τὴν λύσιν τῶν ὁποίων μετ' ἐνδιαφέροντος ἀτενίζει ἡ ἀνθρωπότης. Πρὸ ἀμνη-

μονεῦτων χρόνων ἀσθένειαι προερχόμεναι ἀπὸ τὰ διάφορα εἶδη τοῦ παρσίτου τούτου ἀποδεκατίζουσι καὶ πολλακίς καταστρέφουσι τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν. Κατὰ τὰ τελευταῖα εἰκοσιπέντε ἔτη προσεβλήθησαν ὑπὸ ἐπιδημικῶν νοσημάτων ἀλληλοδιαδόχως σχεδὸν ἅπαντα τὰ καλλιεργούμενα φυτά. Καὶ ὄχι μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄτομα ἀκόμη, ὡς ὁ μεταξοσκώληξ, δὲν ἀπέφυγον τὴν νόσον. Ἀπασαὶ αὗται αἱ ἐπιδημῖαι προέρχονται, ὡς γνωρίζομεν, ἀπὸ μικροσκοπικοῦς μύκητας, τῶν ὁποίων τὰ σπόρια μεταφέρονται ἀπὸ φυτοῦ εἰς φυτὸν καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον φέροντα μεθ' ἑαυτῶν συνάμα τὸ σπέρμα θανατηφόρων εἰς τὰ φυτὰ ἀσθενειῶν. Ἀφοῦ ἐγένοντο καὶ ἐβεβαιώθησαν αἱ ἀνακαλύψεις αὗται, ἀφ' ἑαυτοῦ προέκυψε τὸ ζήτημα μήπως αὗται αἱ ἐπιδημικαὶ καὶ διέθρικαι νόσοι, αἵτινες πλανώμεναι ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, μένουσιν ἐπὶ τινα χρόνον καὶ κατόπιν ἐκλείπουσι· μήπως ἡ χολέρα, ὁ τύφος, ἡ εὐλογία, ἡ φθίσις γεννῶνται ἐπίσης ὑπὸ μικροσκοπικῶν μυκήτων; Βέβαιον εἶνε ὅτι καθ' ἀπάσας ταύτας τὰς ἀσθενείας δηλητηριώδης οὐσία μεταφέρεται ἀπὸ μέρος ἀσθενὲς εἰς ὑγιές. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν διφθερίτιδα, τὸν ὑποτροπιάζοντα τύφον, τὸν ἄνθρακα, τὴν ἐν τοῖς θεραπευτηρίοις ἀναπτυσσομένην γάγγραιναν, τὴν τοῦ αἵματος δηλητηρίασιν τῶν πληγωμένων καὶ τῶν λεχῶν, εἶνε ἤδη ἀποδεδειγμένον, ὅτι τὸ δηλητήριο εἰς τὰς ἀσθενείας ταύτας προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν μικροσκοπικῶν μυκήτων. Τοῦ ἀφανοῦς ἐχθροῦ ἐπομένως γνωσθέντος, ὑπάρχει ἡ πιθανότης νὰ ἐξευρεθῶσι τὰ μέσα πρὸς ἀπόκρουσιν καὶ ἀποφυγὴν τῶν φθοροποιῶν αὐτοῦ συνεπειῶν.

Ἐνόσω κατὰ παρελθούσας ἐποχὰς ἡ φυτολογία ἐχορήγει εἰς τοὺς ἰατροὺς τὰ ἀναγκαῖα αὐτοῖς φάρμακα, ὑπῆρχε μετὰξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ἰατρικῆς στενὴ σχέσις. Τὴν σήμερον ὁμως, τῶν πλείστων φυτικῶν φαρμάκων ὑπὸ τῆς νεωτέρας φαρμακολογίας ἐγκαταλειφθέντων, ἡ σχέσις αὕτη ἐχαλαρώθη, ἀλλὰ ἀντὶ τούτου ἠνεφχθησαν δι' ἀμφοτέρας τὰς ἐπιστήμας κατὰ τὴν ἐξέτασιν νοσογόνων μυκήτων νέα προβλήματα, τὰ ὁποῖα μόνον διὰ κοινῆς ἐργασίας πρὸς ὠφέλειαν τῆς ἀνθρωπότητος δύναται νὰ λυθῶσιν. Ὡσαύτως στενωῶς συνοδεύεται ἡ φυτολογία μὲ τὴν νεωτέραν ἀγρονομίαν καὶ τὴν δασικὴν οἰκονομίαν· εἰς ἐκείνην μὲν ἐπιβάλλεται νὰ ἐξερευνᾷ τοὺς ὄρους ὑφ' οὓς φυτὸν τι δύναται νὰ παράξῃ τὸ μεγαλύτερον ποσὸν θρεπτικῆς οὐσίας, εἰς ταύτην δὲ ἡ ὑπηρεσία τῆς δημοσίας ὑγιεινῆς.

Τοιοῦτοτρόπως ἡ φυτολογία τῆς ἐνεστῶσης ἐποχῆς ἐξῆλθεν ἐκ τῶν στενῶν ὁρίων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκράτει αὐτὴν δεσμίαν ἡ ἀτέλεια τῶν παρατηρήσεων. Αὕτη ἐπελάβετο καὶ ἐνησχολήθη εἰς τὰ ὑψηλότερα προβλήματα τῆς ἐπιστήμης τῆς φύσεως καὶ εἶνε ὁ μέγας παράγων τῆς κα-

θόλου προόδου τῶν φάτων. Ἐξ αὐτῆς ἐλάβομεν καὶ ἀπὸ αὐτὴν περιμε-
νομεν ὡσαύτως ἀκόμη περαιτέρω ἐξηγήσεις περὶ τοῦ κυρίου ζητήματος
τῆς ζωῆς. Τί εἶνε ζωὴ; τί εἶνε θάνατος; πῶς γεννᾶται, πῶς διατηρεῖ-
ται, πῶς παρέρχεται ἡ ζωὴ; ὑπάρχει μία τις ἰδία ζωικὴ δύναμις, ἥτις
μένει ἢ αὐτὴ ἀμετάβλητος καὶ ἀφθαρτος ἀκόμη καὶ ὅταν τὸ ἄτομον κα-
ταστρέφεται; ἢ ἡ ζωὴ εἶνε φαινομενικὴ μορφή τῆς γενικῆς κινήσεως
τῆς ὕλης; Τίνι τρόπῳ ἔλαβεν ἀρχὴν ἐπὶ τῆς γῆς; Πῶς ἐν ταῖς ἀπει-
ροπληθέσι μορφαῖς τοῦ κόσμου τῶν ζῴων καὶ τῶν φυτῶν ἐνεσωματώθη;
Πῶς μετεβλήθη ἡ ζωὴ κατὰ τὰς περιόδους τῶν ἐπαλλήλων γεωλογικῶν
ἐποχῶν; Καὶ αἱ ὕψιστα ζωικαὶ ἐκδηλώσεις — συνείδησις, αἴσθησις, θέ-
λησις, φαντασία, σκέψις, εἶνε ἐνέργεια ἰδιαιτέρας τινὸς Ἀρχῆς, ἢ εἶνε
μόνον φαινομενικαὶ μορφαὶ τῆς γενικῆς ζωῆς, ἥς τὴν κεκαλυμμένην πη-
γὴν δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν ἀνατρέχοντες εἰς τὰ ἀπλούστατα ὄντα καὶ
εἰς αὐτὸ τὸ φυτικὸν κύτταρον;

Διὰ τῆς συντόμου ταύτης πραγματείας προθέμην νὰ ὑποδείξω μόνον
τὰ προβλήματα τῶν ὁποίων ἡ ἐπιστημονικὴ φυτολογία τὴν σήμερον
τολμᾷ νὰ ἐπιληφθῆ καὶ διὰ τὴν λύσιν τῶν ὁποίων ζητεῖ νὰ προετοιμα-
σθῆ οὐχὶ δι' ὑποθετικῶν θεωριῶν, ἀλλὰ δι' εἰσαγωγικῶν συμπερασμάτων
ἐπιμελῶν καὶ πραγματικῶν παρατηρήσεων καὶ σειρᾶς μὲ σχέδιον ἐπι-
νουμένων δοκιμασιῶν. Ὀλίγη ἤθελε προκύψει ἡ ὠφέλεια, ἐὰν ἐπεχει-
ρουν ἐν συντομίᾳ καὶ νὰ διαλάβω ἐν περιλήψει τὰς ἀπαντήσεις, τὰς
ὁποίας ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων μέχρι τοῦδε ἔχομεν, καθότι ἡ πνευ-
ματικὴ ἐργασία τῆς ἐπιστήμης δὲν ἀποκτᾶται ἀπὸ ἀπεσπασμένα θεω-
ρήματα. Ὅστις θέλει νὰ ὠφεληθῆ ἐξ αὐτῆς δὲν πρέπει νὰ δειλιᾷ ὁ ἴδιος
νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ὁδόν, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεκτῆθησαν καὶ ἐβεβαιώθησαν
τὰ ἀποτελέσματα. Ὅστις θέλει διὰ τοῦ οἴνου τῆς γνώσεως νὰ λάβῃ ду-
νάμεις, ὀφείλει ὁ ἴδιος νὰ φυτεύσῃ τὴν ἄμπελον, νὰ πιέσῃ τὴν σταφυ-
λὴν, νὰ περιμείνη τὴν ζύμωσιν πρὶν ἢ ἐπέλθῃ ἡ διαύγεια καὶ ἀναπτu-
χθῆ ἡ γεῦσις καὶ τὸ πνεῦμα.

Ἐνταῦθα περιώρισα τὸ θέμα μου μόνον ὅπως δώσω λογοδοσίαν τῶν
σκοπῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔτεινον οἱ ἄνδρες τῆς Ἐπιστήμης, οἵτινες
παρὰ πάσας τὰς μεταβολὰς τῶν προβλημάτων τῶν διαφόρων ἐποχῶν
διὰ διηγενοῦς ἐργασίας ἤλθον πλησιέστερον πρὸς ἀλλήλους ἀπὸ ἐκείνης
τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἡ φυτολογία πρὸ εἰκοσιδύο ἑκατονταετηρίδων διὰ
τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου ἐμορφώθη εἰς αὐ-
τοτελεῆ κύκλον ἐρευνῶν καὶ ἐξετάσεων.

(Ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ)

Π. Στ. Βαλασαμάκης.

ΠΩΣ ΑΝΕΚΑΛΥΦΘΗ

Η ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΤΗΣ ΜΗΛΟΥ

Κατὰ μῆνα Φεβρουάριον τοῦ ἔτους 1820 χωρικός τῆς νήσου Μήλου
εἰργάζετο ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ κειμένῳ εἰς ἑκατὸν βημάτων ἀπόστασιν ἀπὸ
μαρμαρίνου ἀμφιθεάτρου, βραδύτερον ἐν ἔτει 1844 ἀνακαλυφθέντος καὶ
ὑπὸ τοῦ δουκὸς τῆς Βαυαρίας ἀγορασθέντος· ὃς ἦν ἐνθερμος τῆς ἀρχαίας
τέχνης ἐραστὴς, κάτοχος δὲ δέκα καὶ ἑπτὰ ὡραίων ἑλληνικῶν ἀγαλμά-
των ἐν τῇ νήσῳ Αἰγίνη ἀνακαλυφθέντων. Σκάπτων ὁ ἐν λόγῳ χωρικός
πρὸς ἐπιπέδωσιν τοῦ ἀγροῦ, εὔρε κλάσματα μαρμάρου, ἅτινα ὑπέλαβεν
ὡς ἀνήκοντα εἰς κατακεχωσμένην οἰκοδομήν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ μάρμαρα
καὶ κυρίως οἱ λίθοι ἐχρησιμοποιοῦντο συνήθως εἰς ἐπιχωρίους οἰκοδομὰς,
ἐπανέλαβε μετὰ πλείονος ζήλου τὸ ἔργον ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ἀνακαλύψεως
ἀφθονωτέρου τοιαύτης φύσεως ὕλικου, ἔστη δὲ μετὰ μικρὸν ἐνώπιον εἴ-
δους σηκοῦ, ἐντὸς βάθους ἑπτὰ ἢ ὀκτῶ ποδῶν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους κατακει-
μένου. Ὁ σηκὸς οὗτος ἐνεῖχε βεβαίως τὸ ἀγαλμα, ὅπερ εὑρέθη ἐκεῖ που
κατακεχωσμένον, πλὴν δυστυχῶς συντετριμμένον. Τὸ ἀπροσδόκητον
τοῦτο εὑρημα ἦν ἡ περιώνυμος Ἀφροδίτη τῆς Μήλου, ἢ ἐν τῷ Μουσεῖῳ
τοῦ Λούβρου νῦν ὑπερρφάνως φιλοξενουμένη· ἐν τῷ βάθει τοῦ σηκοῦ ἐνα-
πέκειντο τρεῖς μικροὶ Ἑρμαῖ καὶ τινὰ ἀγάλματος συντρίμματα.

Καίτοι πόρρω τοῦ νὰ φαντασθῆ τὴν ὑπέρογκον ἀξίαν τοῦ θησαυροῦ,
οὐ ἀπροσδοκῆτως ἐγένετο κάτοχος ὁ ἀφελὴς χωρικός, ἐνόησεν ἐν τούτοις
ὅτι προῦκειτο περὶ εὐρήματος σπουδαιοτέρου ἢ τὰ συνήθη εἰς τὰς οἰκοδο-
μὰς χρησιμοποιούμενα συντρίμματα, τῇ βοήθειᾳ δὲ τῶν υἱῶν αὐτοῦ με-
τεκόμισε παρ' ἑαυτῷ καὶ ἔκρυψεν ἐντὸς σταύλου τὸ ἄνω τοῦ ἀγάλμα-
τος μέρος. Πρὸς ἐκποίησιν τοῦ εὐρήματος ὁ χωρικός ἀνεκοίνωσε τὰ περὶ
αὐτοῦ εἰς τὸν ἐν Μήλῳ προξενικὸν πράκτορα τῆς Γαλλίας, ὅστις ἦν
Ἕλληγ καὶ ἐκαλεῖτο Βρέστης, προτείνων τὴν εἰς αὐτὸν ἀντὶ εὐτελοῦς πο-
σοῦ παραχώρησιν τοῦ θησαυροῦ· οὗτος δὲ μέτριος ὢν γνώστης τῶν ἔργων
τῆς καλλιτεχνίας συνεβουλεύσατο τὸν κυβερνήτην γαλλικοῦ πλοίου, ὅπερ
ἐτύγχανε σταθμεῦον τότε ἐν τῇ νήσῳ· ἀλλὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ γάλλου
πλοιάρχου συστήσαντος αὐτῷ τὴν ἄνευ ἀναβολῆς ἀγορὰν τοῦ ἀγάλματος
δὲν ἠκολούθησεν ὁ Βρέστης, θεωρήσας ἀναγκαῖον ν' ἀγγείλῃ τὰ περὶ τῆς

ὑποθέσεως ταύτης τῷ παρὰ τῆ Ὑψηλῆ Πύλῃ πρεσβευτῆ τῆς Γαλλίας μαρκησίῳ Ριβιέρ καὶ ζητήσῃ τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ· ἡ ἐπιστολὴ τοῦ προξενικοῦ πράκτορος παρεπλανήθη καθ' ὁδὸν καὶ μόλις μετὰ πάροδον ἰκανοῦ χρόνου ἀφίκετο εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ ναύαρχος Γωτιῆ ἐντεταλμένος νὰ ἐκτελέσῃ ὑδρογραφικὰς ἐν τῇ Μεσογείῳ ἐρεῦνας, εἶχε προσεγγίσει καὶ ἐν Μήλῳ. Εἷς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ πλοίου ἀποβιβάσθεις πρωῖαν τινὰ εἰς τὴν ξηρὰν, ἔμαθε τὰ κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἀγάλματος καὶ ἔσπευσεν ἐπὶ τόπου, ὅπως δι' ἰδίας ἀντιλήψεως πεισθῆ περὶ τοῦ γεγονότος. Εἶδε λοιπὸν ἀμφότερα τοῦ περιωνύμου ἀγάλματος τὰ τμήματα, τὸ μὲν ἄνω τοῦ παγκάλου καὶ ἐρατεινοῦ ἐκείνου μαρμαρίνου σώματος μέρος ἐν τῷ σταύλῳ τοῦ μηλοῦ χωρικοῦ, τὸ δὲ κάτω παρὰ τὸν σηκὸν ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἀνακαλύψεως. Ἐν σπουδῇ ἀνακοινοῖ τὰ τοῦ εὐρήματος τῷ ἐν Κων/πόλει πρεσβευτῇ τῆς Γαλλίας, ἡ δὲ ἔκθεσις αὐτοῦ προλαμβάνει τὴν ἄφιξιν τῆς τοῦ ἐν Μήλῳ προξενικοῦ πράκτορος. Ὁ πρεσβευτὴς λαβὼν γνῶσιν τῆς σπουδαίας ἀνακαλύψεως, ἐντέλλεται αὐθαρῆ εἰς ἓνα τῶν γραμματέων αὐτοῦ, ἐκτελοῦντα τότε τὴν ἀποστολὴν τῆς ἐπισκέψεως τῶν λιμένων τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως μεταβῆ ἐν τάχει εἰς τὴν νῆσον καὶ ἀγοράσῃ τὸ ἄγαλμα. Ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν ὁ διπλωματικὸς οὗτος ὑπάλληλος ἐπεβιβάζετο εἰς Μήλον, εἶδεν ἐκπληκτος τὸ περικαλλὲς ἄγαλμα μεταφερόμενον ἐντὸς λέμβου εἰς βρῖκιον ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς θωμανικῆς σημαίας διατελοῦν.

Ἴδου τί εἶχε συμβῆ.

Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ἀγάλματος καὶ αἱ μετὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ τοῦ πλοίου διεξαγόμεναι πρὸς ἀγορὰν αὐτοῦ διαπραγματεύσεις εἶχον περιέλθει εἰς γνῶσιν τῶν προκρίτων τῆς νήσου, οἵτινες σπουδαίας ἔχοντες ὑποχρεώσεις εἰς πανίσχυρον τότε, εἶτα δὲ οἰκτρῶς ἀτυχήσαντα Ἕλληνα ἡγεμόνα τῶν παριστρῶν χωρῶν, θερμότατον δὲ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐραστῆν καὶ φοβούμενον μὴ ἐφελκύνωνται τὴν μῆνιν τοῦ ἰσχυροῦ ἄρχοντος, ἂν μὴ ἐπροθυμοποιούντο νὰ προσφέρωσιν αὐτῷ τὸ πολύτιμον εὕρημα, κατάρθρωσαν νὰ πειθαναγκάσωσι διὰ τοῦ ἱερέως τῆς πόλεως τὸν χωρικὸν ἵνα παραχωρήσῃ ἀντὶ εὐτελοῦς ἀμοιβῆς εἰς τὸ κοινὸν τῆς νήσου τὸ ἄγαλμα, οὕτω δὲ ἡ Ἀφροδίτῃ ἡτοιμάζετο ν' ἀπέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν καθ' ἣν ἀκριβῶς στιγμὴν ἀφικνεῖτο εἰς τὴν νῆσον ὁ ἐντεταλμένος ὑπὸ τοῦ πρεσβευτοῦ, ἵνα κατακυρώσῃ καὶ ἀγάγῃ εἰς πέρας τὴν ἐν ὀνόματι τῆς Γαλλίας γενομένην ἀγορὰν. Ὁ γάλλος διπλωμάτης ἐπεχείρησε τότε νὰ κωλύσῃ τοῦ βρῖκιου τὸν ἀπόπλου, ἀλλὰ τὸ μέτρον εἶχον καταστήσει περιττὸν οἱ ἐναντίοι ἄνεμοι· σπεύδει τότε πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς πόλεως πικρῶς μεμφόμενος τῆς παρανόμου δῆθεν αὐτῶν

ἐπεμβάσεως ἐν ὑποθέσει συνομολογηθείσῃ ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ ἀπειλῶν τὴν εἰς τὴν ἔνοπλον δύναμιν προσφυγὴν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἠθικῆ βία ματαιουμένης ἀγορᾶς. Ἡ διάνεξις αὕτη διήρκεσεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, ἐν αἷς ὁ κ. Μαρκέλλος — οὗτος ἐκαλεῖτο ὁ ὑπὸ τοῦ πρεσβευτοῦ ἀποσταλεῖς — ἐθεώρησε τελεσφόρον νὰ διατάξῃ τὴν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς περιπολίαν πεντήκοντα ἀνδρῶν ἐκ τοῦ πληρώματος τοῦ πλοίου οὐ ἐπέβαινε καὶ τηλικαύτην ἐπέδειξατο ἐνεργητικότητα, τοσοῦτ' ἔντονον καὶ ἀπειλητικὴν στάσιν, ἐπικαλεσθεῖς καὶ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως τὴν ἐπέμβασιν καὶ μὴδ' αὐτὸ τῆς κατοχῆς τῆς νήσου τὸ φόβητρον ὀκνήσας νὰ ἐπισείσῃ, ὥστε ὁ τε Ἕλλην ἱερεὺς καὶ οἱ πρόκριτοι τῆς νήσου ἀπαυδῆσαντες καὶ ἐκφοβηθέντες, ὑπεχρεώθησαν ἐν τέλει νὰ συναίνεσωσιν εἰς τὴν διὰ δημοπρασίας πώλησιν τοῦ ἀγάλματος, ὅπερ ἦν ἐκ τῶν προτέρων ἐξησφαλισμένη ἐπιτυχία διὰ τοὺς ἀντιποιομένους τὴν ἀπόκτησιν αὐτοῦ Γάλλου· διὰ τῆς προσθήκης ἑκατοντάδων τινῶν ἔτι γροσίων εἰς τὴν προηγουμένως συμπεφωνημένην τιμὴν ἡ ἀγορὰ ἐξετελέσθη ἀντὶ γροσίων τριακοσίων πρὸς τοὺς χιλίους καὶ ἡ Ἀφροδίτῃ μετεκομίσθη εἰς τὸ γαλλικὸν πλοῖον, ὅπερ διὰ τὸν φόβον νέων ἐπεισοδίων ἔσπευσε ν' ἀποπλεύσῃ συναντήσαν μετὰ τινῶν ὠρῶν πλοῦν τὸ γαλλικὸν μονόκροτον «Ἐλπίς» κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ βαρῶνου Δερωτοῦρ, ναυάρχου τῆς μοίρας τῆς Ἀνατολῆς, ὅστις προσήρχετο εἰς ὑποστήριξιν τῆς ἀγορᾶς. Ταυτοχρόνως ἐπεβιβάζετο εἰς τὴν νῆσον ὁ Ἕλλην αὐθέντης, οὐ ἀνωτέρω ἐμνημόνευσα, ὅστις μαθὼν τὰ διατρέξαντα ἔσπευσε, ἀλλ' ἀνωφελῶς, εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ θησαυροῦ, καθόσον ἡ Ἀφροδίτῃ ἔπλεεν ἤδη πρὸς τὰ γαλλικὰ ὕδατα ὑπὸ φοβερῶν προστατευομένη τηλεβόλων. Μανιώδης ὁ πρίγκιψ δὲν ἠρέκεσθη εἰς πικρὰν ἐπιτίμησιν τῶν προκρίτων, ἐπιβαλὼν αὐτοῖς καὶ πρόστιμον ἐπτακισχιλίων γροσίων προσθετόν ἔτι ὅτι, διαδοθείσης τῆς περὶ ἀνακαλύψεως τοῦ πολυτίμου ἀριστοτεχνήματος φήμης καθ' ὅλον τὸ ἀρχιπέλαγος, Ἄγγλοι καὶ Ὀλλανδοὶ ὀρμώμενοι ἐκ Μελλάτης, τῶν Ἰονίων νήσων καὶ αὐτῆς τῆς Βενετίας, εἶχον ἐκκινήσει ἵν' ἀποπειραθῶσι τὴν κατάσχεσιν τοῦ θησαυροῦ.

Κατὰ τὸν πλοῦν καὶ ἐν αἷς τὸ πλοῖον προσήγγισε λιμέσιν ἡ ἐρατεινὴ καὶ καλλιπάρειος θεὰ ἐδέξατο τὸν φόρον τῶν σεβασμάτων καὶ τοῦ θαυμασμοῦ πάντων τῶν μυστῶν τῆς καλλιτεχνίας. Ὁ Νέστωρ τῶν γάλλων ἀρχαιολόγων κ. Φωβέλ εἶδε καὶ ἐθαύμασε τὸ ἄγαλμα ἐν Πειραιεῖ, δηλώσας ὅτι ἡ ἀξία αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ ὑπολογισθῆ εἰς ἴσον μὲ τὸ βᾶρος αὐτοῦ χρυσόν. Ὁ μαρκησίος Δελαριβιέρ, ὁ ἐν Κων/πόλει πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου διενηργήθη ἡ τοῦ ἀγάλματος πρόσκτησις, προσῆνεγκεν αὐτὸ τῷ βασιλεῖ τῆς Γαλλίας, ὅστις ἐδωρήσατο αὐτὸ εἰς

τὴν Γαλλίαν. Οὕτως ἡ Ἀφροδίτη τῆς Μήλου εἰσῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς τὸ Λοῦθρον, ἐνθα διαμένει ἄχρι τοῦ νῦν. Κατὰ τὴν εἰς Γαλλίαν μετακόμισιν αὐτοῦ τὸ ἄγαλμα ἦν εἰς δύο τεθραυσμένον κατὰ τὴν χώραν, ἐν ἣ τελευτᾷ τὸ γυμνὸν τοῦ σώματος μέρος, ἄρχεται δὲ ὁ καλύπτων ὅλον τὸ κάτω μέρος ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ἰσχίου πέπλος. Ἡ ρις ἦν τεθλασμένη, ἀλλὰ διετηροῦντο ἐπαρκῶς οἱ ῥώθωνες, ἡ δὲ ἀντικατάστασις αὐτῆς καὶ δυσδιάκριτος ἐγένετο καὶ οὐχὶ πᾶν δυσχερὴς διὰ τὸν γνωστὸν καὶ σχεδὸν σταθερὸν τῆς ἑλληνικῆς ρινὸς τύπον· ὑπῆρχον ἔτι ἀμυχαί τινες κατὰ τὸ πωγώνιον καὶ τὸ κάτω χεῖλος· συντετριμμένοι ὡσαύτως ἦσαν καὶ οἱ λοβοὶ τῶν ὠτων, ἴσως ἀκρωτηριασθέντες ἄλλοτε ὅπως ἀποσπασθῶσιν οἱ ἀπ' αὐτῶν ἀντὶ ἐνωτίων ἐξαρθρώμενοι πολύτιμοι λίθοι. Τῆδε κάκεισε ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τοῦ ὑπογαστρίου ὑπῆρχον βλάβαι προξενηθεῖσαι ὑπὸ τῆς ἀξίνης κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν, ἀπεσπασμένη δὲ ἦν ἡ θηλή τοῦ ἀριστεροῦ μαστοῦ. Οἱ λατρευτοὶ τῆς θεᾶς ὧμοι ἔφερον τὰ ἴχνη τῶν σχοινίων, δι' ὧν προσεδέθη καὶ ἐσύρθη τὸ ἄγαλμα ἵνα μετακομισθῇ ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πλοίου. Ἄλλ' ὁ μέγιστος καὶ σπουδαιότατος τῶν ἀκρωτηριασμῶν, ὅστις ἀπησχόλησε καὶ ἀπασχολεῖ ἔτι τοὺς ἀρχαιολόγους καὶ καλλιτέχνας ὡς πρὸς τὸ πραγματικὸν τοῦ ἀγάλματος ὄνομα, ἐστὶν ἡ ἔλλειψις τμήματος τῶν βραχιόνων, καθόσον ἄλλοι τῶν ἀρχαιολόγων ἄλλως ἔκριναν περὶ αὐτοῦ, καὶ Ἀφροδίτην καὶ Νύμφην καὶ Μοῦσαν καὶ Νέμεσιν καὶ Σαπφῶ ἀποκαλέσαντες τὸ ἐκ μαρμάρου ἀριστοτέχνημα, διαφωνοῦντες κυρίως ὡς πρὸς τὴν στάσιν καὶ τὴν ἔκφρασιν, ἐν αἷς ὁ ἑλλην γλύπτης — ὑποτίθεται δὲ ὢν ὁ Πραξιτέλης — παρέστησεν αὐτήν. Πολλὰ καὶ ἐπιμελεῖς βραδύτερον ἐγένοντο ἔρευναι πρὸς εὔρεσιν τῶν πολυτίμων τούτων κλασμάτων ἀπολήξασαι εἰς τὴν ἀνακάλυψιν ἀπειροκάλων τινῶν συντριμμάτων, ἐξ ὧν εἰκάζεται ὅτι καὶ ἐν προγενεστέρᾳ ἐποχῇ ἀπόπειρα ἐγένετο ἐπανορθώσεως τοῦ ἔκτοτε ἠκρωτηριασμένου ἀγάλματος.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει

Φώτιος Δημητριάδης

Ο ΑΡΑΨ ΠΕΙΡΑΤΗΣ

Δέκα σοῦ ἴβαλα κανόνια, δέκα μαῦρα ἀστροπελέκια
εἰς τὸ κάθε σου πλευρά,
ἄλλαξα τὰ ἄρμενά σου καὶ σοῦ ἔχω τὴν καρτένα
σὰν καθρέπτη φεγγερό.

Ἄς μουγκρίζῃ ὅσον θέλῃ ὁ βοριάς κι' ὁ μαῦρος νότος
μέσα ἔς τ' ἄσπρά σου πανιά.
Πέτα ἄνενοια, κορβέττα· δυνατὰ κατάρτια ἔχεις
κι' ὀλοκαίνουργια σχοινιά.

Τὴν περήφανη σημαία, ποῦ τὴν τρύπησαν τὰ βόλια
καὶ τὴν μαύρισ' ὁ καπνός,
Ἵψηλά πάλι σήκωσε τὴν νὰ τὴν δῆ καὶ νὰ τρομάξῃ
καθὼς πρὶν ὁ Ἴσπανός.

Ὅσον μ' ἔχεις καπετάνιο καὶ ἔς τὴν ὥρα τοῦ πολέμου
τὸ τιμόνι σου βαστῶ,
δεῖχνε ἄφοβα τὴν πρῶρα. Τίνος εἶσαι καὶ ποιά εἶσαι
τῶχει ὁ κόσμος ἀκουστό.

Δίπλα ἔχω τὴν Ἀσία, ἀντικρῦ μου τὴν Εὐρώπη
πίσω μου τὴν Ἀφρικὴ
κι' ἀντηχεῖ τὸ ὄνομά μου ἀπ' Ἀνατολὴ σὲ Δύσι,
ὅπου Φράγκος κατοικεῖ.

Βενετία, Βενετία, φωλιά δόλου καὶ ἀπάτης
ἐμπορεύτρια αἰσχρά,
πῶς θὰ σ' ἔκαμνα νὰ τρέμης, ἂν δὲν εἶχες προμαχῶνα
τὰ ρηχὰ σου τὰ νερά.

Πέντε σοῦ ἴπιασα γαλέρες καὶ σοῦ ἔκαψ' ἄλλες πέντε
ἔς τὰ πελάγη τ' ἀνοιχτά,
τοῦ πολέμου τὴ σημαία ποῦ κατέβασες ἐμπρός μου
τὸ ποδᾶρι μου πατᾶ.

Καὶ τοὺς φοβεροὺς Ἑγγλέζους, ποῦ σὰ γλᾶροι πεινασμένοι
εἰς τὴν θάλασσα πετοῦν,
τρεῖς φορές τοὺς ἔχω κάμει ἔς τὸ κανόνι μου ἀποκάτω
ἔλεος νὰ μοῦ ζητοῦν.

Γιὰ πενήντα πῆγες τόπο πολεμοῦνε μεταξύ των
τῆς Φραγκιάς οἱ βασιλεῖς,
μὰ ἔς τὸ πέλαγος ὡς τώρα τὸν Ἄμιρ νὰ πολεμήσῃ
δὲν ἐτόλμησε κανεὶς.

Μόνον γιά τήν κεφαλήν μου 'ς τούς κορσάρους των προσφέρου
 ἕνα κόσκινο φλωριά·
 μὰ κ' αὐτοὶ γιά τὸν πορέντε πιάνουν ὀρόμεν σὰν ἀκούσουν
 πῶς τραβῶ γιά τὸν βορειά.

Ἄπο τήν πατρίδα, ποῦχε κυριεύσει τὸ σπαθί μου,
 μ' ἔδιωξαν οἱ Ἴσπανοὶ
 καὶ ἡ Ζαλιχά μου τώρα 'ς τὴ Γρενάδα σκλαβωμένη
 μέσ' τὰ σίδηρα θρηγεῖ.

Ἄλλὰ πῆς, ἐσὺ κορβέττα, πόσες Ἴσπανίδες εἶχες
 μέσ' τὸ ἀμπάρι σου κλεισταῖς.
 καὶ ὡς τώρα πόσες ἔχω 'ς τὸν καθένα μου τὸ φίλο
 χαρισμένες ἀπ' αὐταῖς.

Ὅσον ὄμως κι' ἂν πλουτίζω, ὅσες κι' ἂν πετῶ στὰ ψάρια
 τῶν ἐχθρῶν μου κεφαλαῖς,
 Ζαλιχά, ἐμπρός μου στέκεις κι' ἀδιάκοπα σ' ἀκούω
 νὰ στενάζης καὶ νὰ κλαῖς.

Μὰ τὰ δάκρυα ποῦ χύνεις, μὰ τὸν πόνο ποῦ σοῦ καίει
 καὶ σοῦ λυώνει τὴν καρδιά,
 μὰ τὸν μέγα μας προφήτη, ἀκριβὰ θὰ σὲ πληρώσουν
 τῆς Καστίλλιας τὰ παιδιά.

Ἄς μουγκιρίζῃ ὅσον θέλει ὁ βορειὰς καὶ ὁ μαῦρος νότος
 'ς τὰ λοξά σου τὰ πανιά.
 Πέτα ἀνενοια, κορβέττα· δυνατὰ κατάρτια ἔχεις
 κι' ὀλοκαίνουργια σχοινιά!

Γουσταῶς Λαφφῶν.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Νοῆμβριος 1892.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ. Ὁ Σύλλογος συνήλθεν εἰς ἕξ συνεδρίας.

Κατὰ τὸν λήξαντα μῆνα τέσσαρα ἐγένοντο ἀναγνώσματα.

Ὁ κ. Π. Συνοδινός, παρέδρον μέλος, ἀνεγνώσθη ἀνέκδοτα αὐτοῦ ποιήματα.

Ὁ κ. Ι. Λαμπρίδης τακτικὸν μέλος ἀνέγνω τὴν διατριβὴν αὐτοῦ Κα-
 λόγηροι καὶ Λογιώτατοι.

Ὁ κ. Τιμ. Ἀμπελᾶς τακτικὸν μέλος ἀνέγνω τὴν μελέτην αὐτοῦ «εἰ
 Ἑπτανήσιοι ἐπὶ Ἑνετοκρατίας».

Ὁ κ. Γ. Π. Χαλκιοπούλου τακτικὸν μέλος ὠμίλησε περὶ τῆς ἀδείας
 τῶν ὑποψηφίων ἀξιωματικῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ποινικὴν
 νομοθεσίαν.

Ἦρξαντο αἱ θρησκευτικαὶ ὀμιλῖαι γινόμεναι κατὰ τὰ Σάββατα τῆς
 τεσσαρακοστῆς τῶν Χριστουγέννων. Ἐποίησαντο δὲ δύο τοιαύτας ὁ κ.
 Α. Διομήδης Κυριακὸς καὶ ὁ κ. Ἰγν. Μοσχάκης. Κατὰ τὴν ἑναρξιν τῶν
 ὀμιλιῶν παρευρέθη ἡ Α. Μ. ἡ Βασίλισσα μετὰ τῆς Α. Β. Υ. τῆς πριγ-
 κηπίσσης Σοφίας.

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς ἠδύοχητε νὰ δεχθῆ εἰς ἰδιαιτέραν ἀκρόασιν τὴν
 ἐπὶ τῆς ἀναδασώσεως ἐπιτροπὴν τοῦ Συλλόγου καὶ ἀπεδέξατο ὅπως
 ἀνατεθῆ τὸ ἔργον ὑπὸ τὴν προστασίαν ἐνὸς τῶν Βασιλικῶν πριγκίπων.

Ἐγένετο δεκτὴ πρότασις ὅπως ὁ Σύλλογος προβῆ εἰς τὴν διάθεσιν
 τῶν χάριν τοῦ σκοποῦ τῶν φυλακῶν κατατεθειμένων παρ' αὐτῷ χρημά-
 των. Ἐξελέξατο δὲ πρὸς τοῦτο ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κ. κ. Σ. Μπαλάνου,
 Α. Πεταλᾶ, Μ. Π. Λάμπρου, Α. Ρούκη καὶ Π. Ἀγγελοπούλου Ἀθανά-
 του, ἵνα σκεφθεῖσα μελετήσῃ τὸν καλλίτερον τρόπον διαθέσεως. Ἡ
 δ' ἐπιτροπὴ διὰ τοῦ εἰσηγητοῦ αὐτῆς κ. Ἀγγελοπούλου προέτεινεν ὅπως
 οἱ τόκοι τῶν χρημάτων τούτων χρησιμεύωσι διὰ τὴν προστασίαν τῶν
 ἀποφυλακισθέντων, ὑπέβαλε δὲ καὶ τὸν περὶ τούτου ὄργανισμὸν, ὅστις
 συζητηθήσεται ἐν προσεχεῖ συνεδρίᾳ.

Ἡ ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κ. κ. Α. Ποττέν, Ν.
 Κουρῆ καὶ Ἀγ. Γιαννοπούλου ὑπέβαλε δύο ἐκθέσεις, τὴν μὲν ἀφορῶσαν
 εἰς τὴν ἐξέλεξι τῶν δαπανῶν τῆς οἰκοδομῆς καὶ τῆς ἐπιπλώσεως τοῦ
 Συλλόγου, τὴν δὲ ἀφορῶσαν εἰς τὴν διαχείρισιν τοῦ λήξαντος ἔτους. Ἐν
 ἀμφοτέραις ταῖς ἐκθέσεσιν αὐτῆς ἡ ἐπιτροπὴ ἀνωμολόγησε τὴν ἐν πᾶσι

πλήρη τάξιν καὶ ἀκρίβειαν καὶ προέτεινεν ἵνα ὁ Σύλλογος ἐκφράσῃ τὰς εὐχαριστίας αὐτοῦ τῇ ἐπιτροπῇ τῆς οἰκοδομῆς καὶ τῇ τῆς ἐπιπλώσεως, ἰδίᾳ δὲ τῷ συνταγματάρχῃ κ. Ἰφ. Κοκίδη «διὰ τὴν μετὰ ζήλου ἀκριβείας καὶ τάξεως ἐκτέλεσιν τῶν ἔργων». Ἐπι δε προέτεινεν ὅπως ἐκφρασθῶσιν αἱ εὐχαριστίαι τοῦ Συλλόγου εἰς τοὺς ἐργασθέντας ἐπὶ τῆς καταμετρήσεως τοῦ καταστήματος ἀξιωματικούς τοῦ μηχανικοῦ κ. κ. Κ. Μαρούδη, καὶ Γ. Κυπριανὸν μέλη τοῦ Συλλόγου διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν ἀφιλοκερδῶς ἐργασίαν. Ὁμοίως δὲ προέτεινεν ἵνα ἐκφρασθῶσιν αἱ εὐχαριστίαι τοῦ Συλλόγου εἰς τὴν Ἐφορείαν καὶ Κοσμητεῖαν τοῦ λήξαντος ἔτους. Πᾶσαι αἱ προτάσεις τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς ἐγένοντο ἰσοφῶνως δεκταὶ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου.

Ἐψηφίσθη ὁ προϋπολογισμὸς διὰ τὸ τρέχον ἔτος τοῦ Συλλόγου καὶ τὰ μὲν ἔσοδα προϋπελογίσθησαν εἰς δραχμὰς 32.600, τὰ δὲ ἔξοδα εἰς δραχμὰς 28.652.95.

Ἐψηφίσθησαν μέλη τοῦ Συλλόγου πάρεδρα οἱ κ. κ. Δ. Ραζῆς, Γ. Ἀντωνόπουλος, Π. Βαρατάσης, Ἡ Ζέγγελης, Ι. Κυριακός, Γ. Μπουκουβάλας, Γ. Πασπάτης, Κ. Σάμιος, ἀντεπιστέλλοντα δὲ ὁ κ. Μ. Πολίτης ἐν Ναυπλίῳ, Ἡλ. Πανταζόπουλος ἐν Καλάμαις. Μετετέθησαν εἰς τὰ τακτικά ψήφῳ τοῦ Συλλόγου οἱ κ. κ. Ἄλ. Λαμπρινουδῆς, Κ. Μαρούδης, Θ. Τζίφος τέως πάρεδρα. Μετετέθησαν ἐκ τῶν ἀντεπιστελλόντων εἰς τὰ τακτικά οἱ κ. κ. Τ. Ἀμπελᾶς καὶ Α. Κουρτίδης. Διεγράφησαν ἱκανὰ μέλη ἐκ τῶν παρέδρων μὴ καταβαλόντα τὴν συνδρομὴν τῶν.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ. Τμημα φιλολογικὸν καὶ ἀρχαιολογικόν. Συνήλθε εἰς εἰς συνεδρίαν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην τὸ τμημα προέβη εἰς τὰς ἀρχαιεσίας του, καθ' ἃς ἐξέλεξε πρόεδρον μὲν τὸν κ. Ἰωάννην Πανταζίδην, ἀντιπρόεδρον τὸν κ. Σπυρίδωνα Λάμπρον καὶ γραμματεὰ τὸν κ. Θεόδωρον Βελλιανίτην.

Μετὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρχῶν, ὁ κ. Νικόλαος Πολίτης ἀνεκοίνωσε παρατηρήσεις τινὰς περὶ χειρογράφου τῆς ἐν Βατικανῷ βιβλιοθήκης τοῦ ΙΔ' αἰῶνος περιέχοντος ἀσυνήθη ταχυγραφικὰ σημεῖα. Περὶ τοῦ χειρογράφου τούτου καὶ τῆς παλαιογραφικῆς σημασίας αὐτοῦ ἐπραγματεύθη ὁ Ἄγγλος κ. Τ. W. Allen ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς ἐν Λονδίῳ Ἐταιρίας πρὸς προαγωγὴν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν, ἀλλ' ἐσφαλμένως ἀναγνούς μέρη τινὰ τοῦ χειρογράφου καὶ πλεῖστα παρανοήσας, κατέληξεν ἐν τισιν εἰς συμπεράσματα ἀνακριβῆ. Ὁ δὲ κ. Πολίτης ἐπληρώθη μὲν τὴν ἀνάγκωσιν τῶν περιεχουσῶν ταχυγραφικὰ σημεῖα περικοπῶν, κατέδειξε

δ' ὅτι σημειώσας τις ὑποληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Allen ὡς ὀδηγία πρὸς ὀρθὴν ἀντιγραφὴν τοῦ ψαλτηρίου εἶνε ἀπλούστατα ἀπόσπασμα μαγικοῦ βιβλίου. Ἐκ τούτου δὲ λαθὼν ἀφορμὴν εἶπε περὶ τῶν Σολομωνικῶν καὶ τῶν ἱατροσοφῶν καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ εὐρεθέντας ἑλληνικοὺς μαγικοὺς παπύρους.

Ὁ κ. Σπυρίδων Π. Λάμπρος κατόπιν ὠμίλησε περὶ *Καισαρίου Δαπόντε*, τοῦ γνωστοῦ πολυγράφου τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, τῶν ἀνεκδότων αὐτοῦ ἐν τῇ κατὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος μονῇ τοῦ Ἐηροποτάμου συγγραφῶν καὶ ἰδίως περὶ τῶν ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ συγγραφείσῃ ἐμμέτρῳ *Βίβλῳ Βασιλειῶν* ἐκφραζομένων παραπόνων περὶ τοῦ τρόπου καθ' ἐν ἐτυπώθη κακῶς ἐν Λειψία ἢ συγγραφή αὐτοῦ *Καθρέπτης Γυναικῶν*, ἀνέγνω δὲ καὶ στίχους τοῦ Δαπόντε τούτου γεγραμμένους μετὰ μέθους ἄμα καὶ πικρίας.

Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ συνεδρίᾳ ὁ κ. Σταμάτιος Δ. Βάλβης ἐποιήσατο ἐκτενὴ ἀνακοίνωσιν περὶ τῆς συμπράξεως τῆς ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ βουλῆς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὰ Μηδικὰ καὶ ἰδίως ἐπικειμένῃς τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας. Τέσσαρα, εἶπεν, εἶνε τὰ χωρία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων τὰ διαλαμβάνοντα περὶ τοῦ γεγονότος τούτου, ὧν τὸ μὲν τοῦ Κικέρωνος, τὸ δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐν τοῖς *Πολιτικοῖς* αὐτοῦ κείμενον, τὸ τρίτον τοῦ Πλουτάρχου καὶ τὸ τέταρτον τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀπαντῶν ἐν τῇ ἐπ' ἐσχάτων εὐρεθείσῃ *Ἀθηναίων Πολιτεία*. Περὶ τοῦ χωρίου τοῦ Κικέρωνος, καθ' ὃ ἢ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία ἐγένετο *γνώμη* τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῆς, ὁ κ. Βάλβης ἀπεφήνατο ὅτι εἶνε παντελῶς ἀνιστόρητον, καίπερ πιστευθὲν ὑπὸ πολλῶν νεωτέρων σοφῶν, μάλιστα δὲ τοῦ Κουρτίου καὶ τοῦ Oncken, ὅστις καὶ *θαυμάσιον* αὐτὸ ἀποκαλεῖ. Παρασχῶν δὲ ἐξήγησιν τοῦ λόγου τῆς πλάνης τοῦ Κικέρωνος, ἐπελήφθη ὁ κ. Βάλβης τῆς ἐξετάσεως τοῦ ἀληθῶς *πολυθρολήτου* χωρίου τοῦ Πλουτάρχου, καθ' ὃ, μὴ ὑπαρχόντων *δημοσίων* χρημάτων, ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλή ἔδωκεν εἰς ἕκαστον τῶν στρατευομένων ὀκτὼ δραχμὰς, καὶ οὕτως αἰτιωτάτη ἐγένετο τῆς πληρώσεως τῶν τριηρῶν. Τὸ χωρίον τοῦτο ἤγειρε τὸ δεινότατον ζήτημα πόθεν ἐλήφθησαν αἱ ὀκτὼ ἐκεῖναι δραχμαὶ αἱ δοθεῖσαι εἰς ἕκαστον τῶν στρατευομένων ὑπὸ τῆς ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ βουλῆς, καὶ τὸ συναφές μετὰ τούτου ζήτημα ἂν ἢ ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ βουλή εἶχεν ἀρμοδιότητα πρὸς διαχειρίσιν τῶν οικονομικῶν τῆς πόλεως. Ὁ κ. Βάλβης διέλαβε περὶ τῶν ζητημάτων τούτων διεξοδικώτατα. Κατὰ τὸν Βοϊκκίον, εἶπεν, ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλή εἶχε τριαύτην ἀρμοδιότητα, καὶ τὰ χρήματα ἐκεῖνα ἦσαν *δημόσια*. Ἀλλὰ προφανῶς ἡ γνώμη αὕτη ἀντίκειται εἰς τὸ χωρίον τοῦ

Πλουτάρχου, καθ' ὃ δημόσια τότε χρήματα οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον, εἶνε δὲ ἄλλως παντὶ γνωστὸν ὅτι τὰ οἰκονομικὰ τῆς πόλεως διεχειρίζοντο τότε ἢ βουλὴ τῶν πεντακοσίων (πρότερον τῶν τετρακοσίων) καὶ οἱ ναύκαραοι. Κατὰ τὸν Ἑρμᾶνον, τὰ χρήματα ἐκεῖνα ἐλήφθησαν ἐκ τῶν ἱερῶν ταμείων, ἦτο δὲ ἀρμοδίᾳ ἢ ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴ πρὸς διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς πόλεως. Ὁ Ἑρμᾶνος οὐδεμίαν περὶ τούτου ἐπάγεται ἀπόδειξιν, ἀλλ' ἡ γνώμη αὐτοῦ ὑπεστηρίχθη καὶ ἐτροποποιήθη ὑπὸ ἄλλων σοφῶν, οἷον τοῦ Philippi καὶ τοῦ Müller Strübing.

Κατὰ τὸν κ. Βάλθην ἢ τε τροποποιήσεις εἶνε ἄστοχος καὶ ἡ ὑποστήριξις ἀσθενής, καὶ πιθανωτέρα καθίσταται ἡ γνώμη τοῦ Wachsmuth, καθ' ὃν ἐξ ἰδίων κατέβαλον οἱ Ἀρεοπαγῖται τὰς ὀκτῶ ἐκεῖνας δραχμὰς τὰς δοθείσας εἰς ἕκαστον τῶν στρατευομένων. Ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης εἶνε τὸ χωρίον τοῦ Πλουτάρχου, τὸ γεγονός, ὅτι διὰ ταύτην προφανῶς τὴν θυσίαν ἐπὶ δέκα ἑπτὰ ἔτη ἴσχυε μετὰ τὰ Μηδικὰ ἢ ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴ καὶ διόκει τὴν πόλιν, καὶ τρίτον, ὅτι συναισθανόμενοι καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀρεοπαγῖται τὴν σπουδαιότητα τῆς πράξεως αὐτῶν ἔστησαν βουῶν χαλκοῦν ἐν τῇ Ἀκροπόλει εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ἔργου. Μετὰ ταῦτα ἠρμήνευσεν ὁ κ. Βάλθης τὸ χωρίον τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅπερ ἐχαρακτήρισεν οὐχὶ σπουδαῖον μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς Ἀθηναίων Πολιτείας τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, καὶ ἐν τέλει ἐποίησατο μακρὸν λόγον περὶ τοῦ τῆς Ἀθηναίων Πολιτείας χωρίου, ὅπερ ἐθεώρησεν ἐπικυροῦν τὴν γνώμην ὅτι ἐκ τῶν ἰδίων παρέσχον οἱ Ἀρεοπαγῖται τὰς ὀκτῶ ἐκεῖνας δραχμὰς τὰς χορηγηθείσας εἰς ἕκαστον τῶν στρατευομένων.

Τμῆμα νομικὸν καὶ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν. Τὸ τμῆμα τοῦτο συνήλθε κατὰ τὸν μῆνα Νοέμβριον εἰς πέντε συνεδρίας, ἀς κατηνάλωσεν εἰς τὴν συζήτησιν τοῦ περὶ ἀναγκαστικῆς ἐκτελέσεως νομοσχεδίου τοῦ προσεχῶς εἰσαχθησομένου εἰς τὴν Βουλὴν. Ὡς ἐκ τῆς σπουδαιότητος τοῦ νομοθετήματος καὶ τῶν εἰσαγομένων δι' αὐτοῦ καινοτομιῶν εἰς ἐν τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων μερῶν τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας, τὸ τμῆμα προσέβη μετ' ἄκρας προσοχῆς καὶ ἀναλυτικότητος καὶ δὲν ἤδυνήθη νὰ ἐκφέρῃ μέχρι τοῦδε τὴν γνώμην του ἐπὶ πλείονων τῶν πεντήκοντα ἄρθρων.